

การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปการแสดงศึกษา

สิงหาคม 2560

การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปการแสดงศึกษา

สิงหาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปการแสดงศึกษา
สิงหาคม 2560

สวธา เสนามนตรี. (2560). การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัด
อ่างทอง. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (ศิลปการแสดงศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ
วรรณวิไชย, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สามมิติ สุขบรรจง.

การวิจัยครั้งนี้เป็น การศึกษาเพื่อรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี ของอำเภอวิเศษ
ชัยชาญจังหวัดอ่างทอง เพื่อรื้อฟื้นและบันทึกองค์ความรู้ของการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษ
ชัยชาญ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ผลการวิจัยพบว่า อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง เป็นอีกหนึ่งอำเภอที่มีการประกอบ
อาชีพการแสดงละครชาตรี ที่มีรูปแบบการแสดงที่เป็นอัตลักษณ์ อันได้แก่ การประกาศหน้าโรงช่วง
เช้าและช่วงบ่าย การรำเชิญพระ การรำเชิญเจ้า เป็นต้น เมื่อผู้วิจัยได้สัมผัสการแสดงละครชาตรี
อำเภอวิเศษชัยชาญ จึงพบว่าในปัจจุบันการแสดงละครชาตรีแต่ละคณะได้เปลี่ยนรูปแบบการแสดง
ไปจากเดิม คือศิลปละครชาตรีส่วนใหญ่รับอิทธิพลจากการแสดงละครนอก ลิเก และเพลงลูกทุ่ง เข้า
มาผสมผสานในการแสดงละครชาตรีเพื่อความหลากหลาย และสร้างความสนใจให้กับผู้ชม จึงส่งผลให้
รูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมบางส่วนได้เลือนหายไป ผู้วิจัยจึงได้มีแนวคิดเพื่อรื้อฟื้นองค์
ความรู้การแสดงละครชาตรี ของอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

จากแนวคิดในการรื้อฟื้นและแนวคิดในการอนุรักษ์สามารถรื้อฟื้นและอนุรักษ์องค์ความรู้ใน
การแสดงละครชาตรีไว้ได้ โดยสามารถรวบรวม 1. ประวัติ 2. บทร้อง 3. เครื่องดนตรีและเสียงประกอบ
4.รูปแบบ 5. เครื่องแต่งกาย บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และวีดิทัศน์ เพื่อให้ศิลปการแสดงละคร
ชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ คงอยู่สืบไป

A RESURRECTION OF COGNITIVE IN LAKHON CHATRI OF
WISSET CHAI CHAN, ANG THONG PROVINCE

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education in Performing arts
at Srinakharinwirot University
August 2017

Sawatha Senamontri. (2017). **A Resurrection Of Cognitive In Lakhon Chatri Of**

Wiset Chai Chan, Ang Thong Province. Master thesis, M.E.A (Performing arts) .

Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisory Committee:

Assoc. Prof. Dr. Rawiwan Wanwichai, Assoc. Prof. Dr. Sammiti Sukbunjhong.

The Wiset Chai Chan in the, Ang Thong province is reknowned as a district with many people who professionally perform Lakhon Chatri, This type of performance has unique aspects, such as the announcement in front of the theater in the morning and afternoon, dancing to invite the main character, and worship dancing to pay respect to the stage sprit of the, etc. The researcher found that the presentation of Lakhon Chatri performance in Wiset Chai Chan district has changed the format of the original show due to the fact that the companies are mostly made up of locals.

The main reason was the influence of outside dramas, musical folk drama and country music for the purpose of variety and audience entertainment. This results in parts of the originality of the Lakhon Chatri performance disappearing. Thus, the researcher has an idea to resurrect the cognitive aspects of Lakhon Chatri of Wiset Chai Chan in the Ang Thong province. The results revealed that the idea to revive the concept of conservation in order to conserve knowledge of Lakhon Chatri performance by recording the lyrics, music, theme, and sound effects in writing and video for Lakhon Chatri performance in Wiset Chai Chan district to remain permanently.

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณ ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนสนับสนุน ให้ปริญญานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ไปได้ด้วยดี โดยมีรายนามดังนี้

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ วรรณวิไชย ซึ่งเป็นประธาน และที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สามมิติ สุขบรรจง, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิยวดี มากพา เป็นผู้คอยให้แนวคิดและคำปรึกษาตลอดจนการชี้แนะเพื่อนำไปแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ จนปริญญานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นพดล อินทร์จันทร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติกรรณ์ นพุดมพันธ์ กรรมการแต่งตั้งที่คอยให้ข้อคิดเห็นและคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อปริญญานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.รจนา สุนทรานนท์ อาจารย์ประจำสาขานาฏศิลป์ไทย มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ดร.ชวลิต สุนทรานนท์ นักวิชาการละครและดนตรี ทรงคุณวุฒิ สำนักการสังคีต กรมศิลปากร และนายบุญสร้าง เรืองนนท์ ศิลปินอาวุโส สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจเครื่องมือ และขอแนะนำในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ คำรณ สุนทรานนท์ อาจารย์ประจำสาขานาฏศิลป์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ที่ท่านได้มาเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบปริญญานิพนธ์เล่มนี้

ขอกราบขอบพระคุณ บรรดาศิลปินละครชาตรีอาวุโส และขอขอบพระคุณศิลปินละครชาตรีในอำเภอบึงสามพันชัยชาญทุกท่าน ที่คอยให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนการให้ข้อมูลในทุกๆเรื่องจนสามารถนำข้อมูลที่ได้อาวเคราะห์และเรียบเรียงเป็นเนื้อหาในปริญญานิพนธ์เล่มนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อธีระ เสนามนตรี และคุณแม่อัจฉรา เกษสังข์ ผู้ซึ่งคอยอบรมสั่งสอน เลี้ยงดูให้การศึกษา และช่วยเหลือให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา จนทำให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จตามเป้าหมายนี้

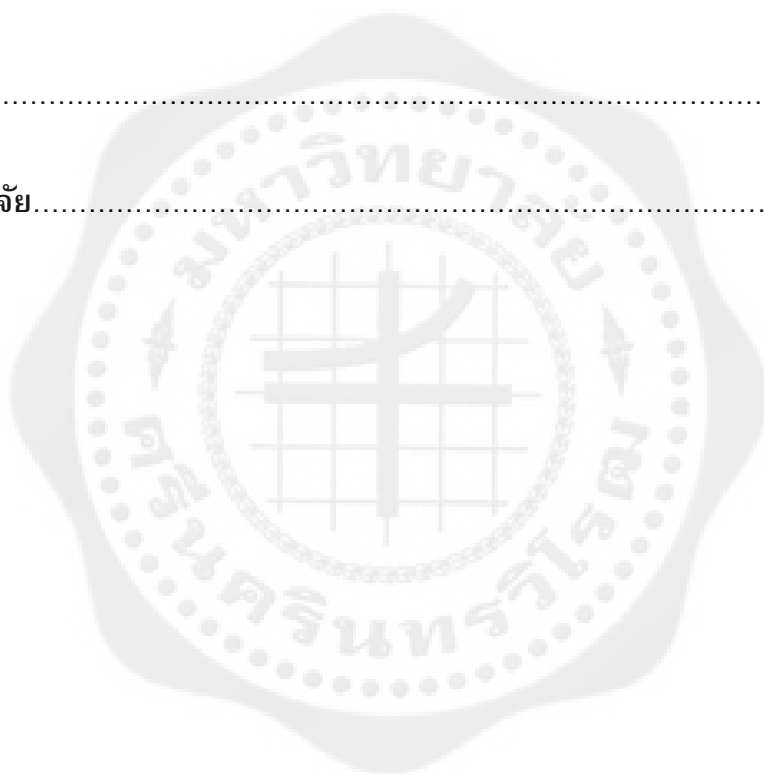
สวธา เสนามนตรี

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	3
ประโยชน์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	3
กรอบแนวคิดในการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	6
เอกสารที่เกี่ยวข้อง	7
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	37
3 วิธีดำเนินการวิจัย	39
กระบวนการวิจัย	39
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	40
การวิเคราะห์ข้อมูล	41
การตรวจสอบ ด้ความผลข้อมูล	41
การเรียบเรียงผลการวิจัย	41
การนำเสนอผลการวิจัย	41
4 การนำเสนอผลของข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล	43
ประวัติละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ	43
องค์ประกอบการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญบร้ร้ง	48
เครื่องดนตรีและเสียงประกอบ	52
รูปแบบ	54
เครื่องแต่งกาย	62

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	68
สรุปผลการวิจัย.....	71
อภิปรายผล.....	75
ข้อเสนอแนะ.....	77
บรรณานุกรม.....	78
ภาคผนวก.....	82
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	124

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 การแสดงละครชาตรีศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ.....	16
2 เครื่องแต่งกายตัวพระละครชาตรี.....	19
3 เครื่องแต่งกายตัวนาง ละครชาตรี.....	19
4 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีคณะละครชาตรีศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ.....	21
5 แสดงการนำเสนอผลการวิจัย เรื่อง การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีของ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ.....	42
6 การสืบทอดคณะละครนางพร้อม.....	44
7 การสืบทอดละครชาตรีคณะนางพิน.....	45
8 การสืบทอดละครชาตรีคณะนางจันทร์.....	46
9 การสืบทอดละครชาตรีคณะนางฉาย.....	47
10 ลักษณะวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี.....	53
11 กรับไม้ไฟที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี.....	53
12 การโหมโรงชาตรี และการประกาศหน้าโรง.....	57
13 การรำเชิญพระ หรือเชิญเจ้า.....	58
14 การรำถวายมือ.....	59
15 การดำเนินเรื่องและการบอกบท.....	60
16 การแต่งกายตัวพระละครชาตรีอำเภอบึงสามพัน.....	63
17 การแต่งกายตัวนางละครชาตรีอำเภอบึงสามพัน.....	64
18 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวสินสมุทร ละครชาตรีอำเภอบึงสามพัน.....	65
19 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวตาเงือก ละครชาตรีอำเภอบึงสามพัน.....	66
20 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวนางผีเสื้อสมุทร ละครชาตรีอำเภอบึงสามพัน.....	66
21 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวยายเงือก ละครชาตรีอำเภอบึงสามพัน.....	67

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญของปัญหา

ละคร หมายถึง การแสดงประเภทหนึ่ง ผู้แสดงเรียกว่าตัวละคร มีเวทีหรือสถานที่ใช้ในการแสดง มีบทให้ตัวแสดงละครแสดงตามเนื้อเรื่อง โดยมีดนตรีประกอบ มีลักษณะแตกต่างกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 996) ดังนั้น ละครถือเป็นศิลปะการแสดงที่สำคัญ อยู่คู่กับมนุษย์มาช้านานและมีอยู่ด้วยกันทุกเชื้อชาติทุกภาษา แต่จะมีความแตกต่างกันออกไปในเรื่องของรูปแบบทางศิลปะ ละครเป็นการแสดงที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ตลอดทั้งยังเป็นเครื่องบันเทิงใจที่มุ่งเน้นให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน มีการสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้ชม เพื่อที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข หากกล่าวถึงการละครของไทยแล้วจะมีด้วยกันอยู่หลายประเภท ละครไทยประเภทหนึ่งที่มีจารีตแบบแผน มีวิธีการเล่นการร้องที่เร้าใจ มีลักษณะและรูปแบบที่เป็นของตนเองนั่นก็คือ “ละครชาตรี”

“ละครชาตรี” คือมรดกทางด้านนาฏศิลป์ที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ถือกำเนิดมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี นับเป็นช่วงที่การละครในประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรือง คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2541: 67-69) ได้ให้ความหมายของละครไทยแต่เดิมนั้นว่า ละครเร่ คำว่าชาตรี เพี้ยนมาจาก “ยาตรี” หรือ “ยาตรา” ซึ่งแปลว่า การเดินทางท่องเที่ยวไป ในปัจจุบันอินเดียก็ยังมีละครเร่ที่เรียกว่า “ชาตรี” เหตุที่เรียกละครชาตรีนั่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่าละครชาตรีแต่เดิมเป็นละครเร่ คือคณะละครจะอพยพเร่ร่อนไปแสดงตามสถานที่ต่างๆ เหมือนละครเร่ของอินเดียที่มีชื่อเรียกว่า ยาตรา ต่อมาจึงเพี้ยนเป็นชาตรี (ภาควิชาศิลปการละคร, 2548: 167)

การแสดงละครชาตรีในสมัยโบราณจะเดินทางไปทำการแสดงตามแต่ละท้องที่ โดยเดินทางเท้า และเดินทางเรือชาวบ้านจึงมักเรียกกันว่า “ละครเร่” หนึ่งในอินเดียมีละครชนิดหนึ่งเรียกว่า ยาตรา เป็นละครเร่เล่นกันอยู่ในแคว้นเบงกอล มีตัวละครสำคัญ 3 ตัว ละครชาตรีของไทยแต่เดิมก็มีตัวละครหลัก 3 ตัว และการหางานของพวกละครชาตรี ถ้าอยู่บ้านไม่มีใครหาไปเล่นก็พากันขนเครื่องละครและเครื่องปีพาทย์เดินทางไป เมื่อถึงหมู่บ้านที่คาดว่าจะหางานได้ก็ติดกลองขึ้นเป็นสัญญาณให้ชาวบ้านรู้ว่าพวกละครมาถึง ถ้าไม่มีใครหาเล่น พวกละครก็จะตกลงกับพวกชาวบ้านว่าขอข้าวปลาอาหารกิน แล้วจะเล่นละครให้ดู 1 วันจึงจะเดินทางต่อไป วิธีเดินทางอย่างนี้เป็นวิธีของพวกละครแต่โบราณ ละครยาตรากับละครชาตรีมีลักษณะเป็นละครเร่เช่นเดียวกันและเสียงของคำก็คล้ายกันด้วย เสาวณิต วิงวอน (2554: 79) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับละครชาตรีว่าการแสดงจะมุ่งเน้นให้เกิดความเพลิดเพลิน สนุกสนาน มีการสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม มีการดำเนินเรื่องที่รวดเร็ว เรื่องราวที่นำมาแสดงจะสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ทั้งด้านภาษา และค่านิยม ละครชาตรีในปัจจุบัน

นอกจากจะใช้แสดงเพื่อความบันเทิงแล้ว ยังนิยมใช้แสดงในงานพิธีกรรมต่าง ๆ และงานแก้บน เพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่นวัด วิหาร ศาลเจ้า ไฉน เป็นต้น

“ละครแก้บน” ในเวลาที่คนเราได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อน หรือต้องการอยากได้ในสิ่งที่ไม่แสวงหาได้ด้วยตนเอง ก็มักจะบนบานศาลกล่าวขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ เมื่อได้สมหวังในสิ่งที่ต้องการ ก็จะต้องแก้บนตามที่ไดบนบานไว้ สิ่งของที่บนมักจะเป็นหัวหมู เป็ด ไก่ ไข่ต้ม เหล้า เป็นต้น ส่วนที่บนเป็นการถวายละครก็มี และละครที่นิยมนำมาแก้บนคือ ละครชาตรี

อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง เป็นอีกหนึ่งอำเภอที่มีการประกอบอาชีพการแสดงละครชาตรี มีการสืบทอดเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษ และมีรูปแบบการแสดงที่เป็นอัตลักษณ์ของอำเภอวิเศษชัยชาญ อันได้แก่ การประกาศหน้าโรงยามเช้า และยามบ่าย การรำเชิญพระหรือเชิญเจ้า การรำถวายมือ การดำเนินเรื่อง การลาเครื่องสังเวย และการลาโรง เมื่อผู้วิจัยได้ศึกษาลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จึงพบว่า ในปัจจุบันการแสดงละครชาตรีแต่ละคณะได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะและรูปแบบ การแสดงไปจากเดิม สว่าง บัวสุวรรณ (2557: สัมภาษณ์) “ละครสมัยนี้เขาไม่เล่นกันเหมือนสมัยก่อน เพราะว่าพิธีมันเยอะต้องร้องประกาศหน้าโรงกว่าจะจบ เนื้อก็เยอะจำกันก็แทบไม่ค่อยได้ จะฝึกเด็กใหม่ ๆ ก็ไม่สนใจ เลยต้องเล่นแบบละครสมัยใหม่” เนื่องจากศิลปินรุ่นใหม่ได้นำเอารูปแบบการแสดงละครนอก การแสดงลิเก และการร้องเพลงลูกทุ่งเข้ามาผสมผสานในการแสดงละครชาตรี โดยมีเหตุผลว่าการที่ต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงไปจากเดิมนั้น เพื่อเป็นการดึงดูดให้ผู้ชมหันมาสนใจรูปแบบการแสดงใหม่ๆ ส่งผลให้ละครชาตรีแบบดั้งเดิมที่เคยแสดงกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษได้เริ่มสูญหายไป ศิลปินอาวุโสหลาย ๆ ท่านก็เสียชีวิตลง ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็เริ่มชราทำการแสดงไม่ไหว จนทำให้บางคณะที่เคยมีชื่อเสียงโด่งดังในอดีตก็ต้องยุบคณะลง ไปอาศัยอยู่ร่วมกับคณะที่เป็นเครือญาติกันหรือคณะอื่นๆที่ได้เคยไปร่วมทำการแสดง ด้วยเหตุผลที่ทำให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม ของอำเภอวิเศษชัยชาญ ได้เริ่มสูญหายไปนั้น อาจเป็นเพราะไม่ได้มีการจัดบันทึกรวบรวมองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นวิธีทัศน์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ จากศิลปินละครชาตรีอาวุโส ในอำเภอวิเศษชัยชาญ พบว่า ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมได้เริ่มสูญหายไป หากมีการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จะเป็นการทำให้ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมนั้นคงอยู่ ในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นการทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์แล้วนำมาวิเคราะห์ เพื่อรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี ของอำเภอวิเศษชัยชาญ ไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ผู้วิจัยเกิดความภาคภูมิใจอย่างยิ่งว่าการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีในครั้งนี้ จะเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของการแสดงละครชาตรี ในอำเภอวิเศษชัยชาญ ให้คงอยู่คู่แผ่นดินไทยสืบไป

2. คำถามการวิจัย

- 1) ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญในอดีตเป็นอย่างไร
- 2) ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร
- 3) ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญในปัจจุบันมีสิ่งใดบ้างที่สูญหายไป
- 4) มีแนวทางใดในการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญ

3. ความมุ่งหมายของการวิจัย

เพื่อรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

4. ประโยชน์ของการวิจัย

- 1) การวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการทางด้านศิลปวัฒนธรรม ในการอนุรักษ์องค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ให้คงอยู่และเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ
- 2) การวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงการศึกษาด้านศิลปปะการแสดง ในการเผยแพร่องค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ให้แก่ผู้ที่สนใจที่จะค้นคว้าข้อมูลสืบไป

5. ขอบเขตของการวิจัย

- 1) ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

คณะละครชาตรี อำเภอสระชัยชาญ ที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นผู้ถ่ายทอด และการสืบทอดจากครูเป็นผู้ถ่ายทอด มีจำนวนทั้งสิ้น 15 คณะดังนี้

1. คณะ จ. จินตนา เขียมจิตร ศิษย์นารายณ์
2. คณะ จันทน์ฉายวิเศษศิลป์
3. คณะ จำลองเจริญศิลป์
4. คณะ วันดีวรรณศิลป์
5. คณะ วิชาญสำรวศิลป์
6. คณะ ศ. รุ่งสุริยานาศิลป์
7. คณะ ศ. สมพิศ เรืองงาม
8. คณะ ศรีนวลยอดรัก
9. คณะ ส. ขวัญยืนนาศิลป์
10. คณะ ส. ชะองค์ศิลป์
11. คณะ ส. นิภานาศิลป์

12. คณะ ส. พยงค์นาฏศิลป์
13. คณะ ส. เพ็ญศรี อุษานาฏศิลป์
14. คณะ ส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์
15. คณะ อนันต์รุ่งสว่างศิลป์

โดยผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์บุคคลดังต่อไปนี้

1. หัวหน้าคณะละครชาตรี
2. ศิลปินในคณะละครชาตรี

2) ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

คณะละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

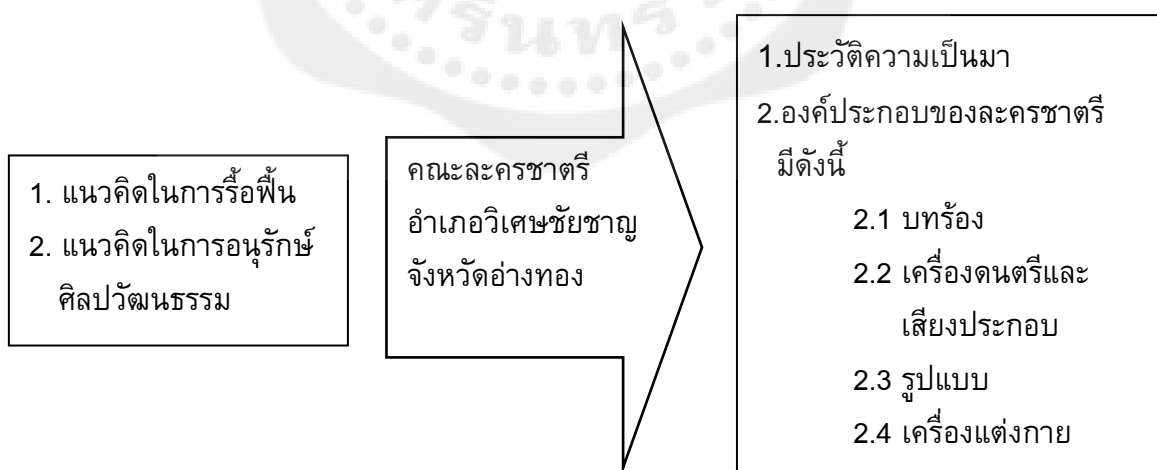
3) ขอบเขตด้านเวลาในการวิจัย

เริ่มต้นในปีพุทธศักราช 2558 และสิ้นสุดในปีพุทธศักราช 2559

4) ขอบเขตด้านเนื้อหาในการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมา
2. องค์ประกอบของละครชาตรี มีดังนี้
 - 2.1 บทร้อง
 - 2.2 เครื่องดนตรีและเสียงประกอบ
 - 2.3 รูปแบบ
 - 2.4 เครื่องแต่งกาย

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

7. นิยามศัพท์เฉพาะ

รื้อฟื้น	ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง	การรวบรวมศิลปะการแสดงละครชาตรี อำเภอกวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มาเรียบเรียงบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร
องค์ความรู้	ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง	ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอกวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
ประกาศหน้าโรง	ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง	การร้องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเป็นสัญญาณบอกให้ผู้ที่ผ่านไปมาว่าขณะนี้ละครชาตรีกำลังจะเริ่มทำการแสดงแล้ว
ร้องโทน	ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง	การร้องโดยใช้โทน ฉิ่ง และกรับ เป็นเครื่องประกอบจังหวะ
ร้องชาตรี	ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง	การร้องโดยใช้กลองชาตรี โทน ฉิ่ง และกรับ ประกอบจังหวะ
เสากลาง	ในงานวิจัยครั้งนี้หมายถึง	เป็นเสาที่ตั้งอยู่ตรงกลางโรงละครชาตรี มีความเชื่อว่าเป็นเสาของพระวิษณุกรรม

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัย จังหวัดอำนาจทอง ให้คงอยู่เป็นมรดกทางด้านศิลปการแสดงละครชาตรี ของอำเภอสว่างวีระชัย จังหวัดอำนาจทองสืบไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาตลอดจน ข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าจากเอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บรรดาศิลปินละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัย ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ความสามารถทางด้านนาฏศิลป์ไทยและดุริยางค์ไทย รวมไปถึงการประมวลความคิดรวบยอดของผู้วิจัย ซึ่งแหล่งข้อมูลที่ได้นำมาประกอบในงานวิจัยครั้งนี้มีความสำคัญต่อการวิจัยเป็นอย่างยิ่งจึงได้นำเสนอตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 แนวคิดในการรื้อฟื้น
- 1.2 แนวคิดในการอนุรักษ์

2. ข้อมูลสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรี

- 2.1 ความหมาย
- 2.2 ประวัติความเป็นมา
- 2.3 รูปแบบการแสดง
- 2.4 ลักษณะคำประพันธ์
- 2.5 เครื่องแต่งกาย
- 2.6 ผู้แสดง
- 2.7 ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง
- 2.8 โอกาสที่ใช้ในการแสดง

3. ข้อมูลสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัย จังหวัดอำนาจทอง

- 3.1 ความหมาย
- 3.2 ข้อมูลสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม
- 3.3 ประวัติความเป็นมา
- 3.4 คณะละครชาตรี
- 3.5 รูปแบบการแสดง
- 3.6 เครื่องแต่งกาย
- 3.7 ผู้แสดง
- 3.8 ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง

3.9 โอกาสที่ใช้ในการแสดง

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ เป็นการรื้อฟื้นรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม ซึ่งในปัจจุบันรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภอวิเศษชัยชาญได้ถูกตัดทอนไป เช่น การประกาศหน้าโรงยามเช้าและยามบ่าย การรำเชิญพระ หรือเชิญเจ้า และจารีตบางอย่างในการแสดงละครชาตรีที่กำลังจะสูญหายไป ทั้งนี้ผู้วิจัยจึงได้เลือกใช้แนวคิดในการรื้อฟื้นระบำโบราณจาก นางผุสดี หลิมสกุล และแนวคิดในการอนุรักษ์จากผู้เชี่ยวชาญ และซึ่งผู้วิจัยคาดว่าจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการรื้อฟื้น องค์ความรู้ การแสดงละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญในครั้งนี้ได้เป็นอย่างดี

1.1 แนวคิดในการรื้อฟื้น

ผุสดี หลิมสกุล (2537: 102) อธิบายไว้ว่า ได้นำเอาหลักการของทางด้านโบราณคดีมาเป็นแนวทางในการรื้อฟื้น ดังนี้

- 1) การศึกษาโครงสร้าง เพื่อให้ทราบถึง องค์ประกอบและธรรมชาติของสิ่งที่ต้องการรื้อฟื้นว่าเป็นอย่างไร
- 2) การศึกษาโดยใช้การสันนิษฐาน คือ เลือกหาข้อมูลที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน โดยข้อมูลนั้นมีความใกล้เคียงกัน
- 3) การศึกษาโดยการปฏิบัติ คือ การทดลองตามการสันนิษฐานโดยยึดเกณฑ์ที่ถูกต้อง
- 4) การศึกษาโดยใช้หลักอ้างอิงจากข้อมูลที่มีอยู่ คือ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลเดิม และนำมาวิเคราะห์กับข้อมูลในปัจจุบัน

จากแนวคิดในการรื้อฟื้นดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสรุปและนำมาปรับใช้ในการรื้อฟื้นองค์ความรู้ของการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญได้ดังนี้คือ

1) การศึกษาโครงสร้าง

ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น จากโครงสร้างของคณะละครชาตรี ที่มีอยู่ในปัจจุบัน และสืบหาเชื้อสายของแต่ละคณะ เพื่อได้ทราบถึงประวัติของการสืบทอดละครชาตรี และรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม

2) การศึกษาโดยการสันนิษฐาน

ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศิลปินละครชาตรีอาวุโส และนักดนตรีที่มีความรู้เกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม ซึ่งผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์จากผู้ที่เป็นทายาท และศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อครู แม่ครู

3) การศึกษาโดยการปฏิบัติ

ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ได้แก่ บทร้องที่ใช้ในการแสดง วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง รูปแบบในการแสดง และเครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบการแสดง มาเรียบเรียงและสาธิตให้กับศิลปินละครชาตรีอาวุโสได้ตรวจสอบ เนื่องจากศิลปินส่วนใหญ่มีอายุมาก ในเรื่องของความจำบางส่วนก็จะมีลืมเลือนไปบ้าง ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องใช้การปฏิบัติจริง เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจน

4) การศึกษาโดยใช้หลักอ้างอิงจากข้อมูลที่มีอยู่

ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น โดยนำผลข้อมูลย้อนกลับที่ได้จากเหล่าศิลปินละครชาตรีอาวุโสผนวกกับการสนธิฐาน แล้วมาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพื่อการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีในครั้งนี้จะได้ข้อมูลที่ไม่คลาดเคลื่อนไปจากเดิม

1.2 แนวคิดในการอนุรักษ์

วศิน อิงคพัฒนานกุล (2548: 362) ได้อธิบายถึง การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมว่ามีปัจจัยหลักที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม สามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ปัจจัยภายนอก คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากสังคม ในลักษณะการเจือปนของวัฒนธรรม ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
2. ปัจจัยภายใน คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในสังคมเฉพาะกลุ่ม และส่งผลเสียต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม
3. ปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ คือ การเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ของวัฒนธรรมที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้

ธนิต อยู่โพธิ์ (2515: 29-31) ได้อธิบายถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ไทยว่า นาฏศิลป์ไทยเป็นศิลปะที่อยู่คู่ชาติบ้านเมืองมานาน การศึกษาถึงการอนุรักษ์จึงเป็นหลักฐานสำคัญอยู่บนพื้นฐานแบบแผน เพราะนาฏศิลป์ไทยมีรูปแบบการเรียน การสอน และการแสดงที่พัฒนามาเต็มรูปแบบ เพราะฉะนั้นจึงเป็นงานหลักในการคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ สืบทอดต่อไป โดยการคำนึงถึงวิธีการเรียน การสอน และการแสดงตามแบบโบราณที่วางแนวทางเอาไว้อย่างถูกต้องตามจารีต ประเพณี ให้เหมาะสมกับคนไทยอย่างสมบูรณ์ จึงควรอนุรักษ์ไว้เป็นแบบแผนเพื่อสืบทอดต่อไป

สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2547: 2-7) ได้อธิบายว่า นาฏศิลป์ไทยมีบทบาทสำคัญในเรื่องของประเพณี พิธีกรรม และความบันเทิง นาฏศิลป์จึงได้รับการอุปถัมภ์จากสังคมไทย ความเจริญของนาฏศิลป์ไทยเป็นการเจริญเติบโตแบบแตกสาขา จากรากสู่แก่นทางศิลปวัฒนธรรมเดียวกัน จากการอนุรักษ์แบบแผนแตกแขนงมาเป็นละครชนิดต่างๆ พัฒนามาอย่างสมบูรณ์ สะสมไปด้วยภูมิปัญญาไทยอันสูงส่ง นับเป็นสมบัติอันล้ำค่าทางวัฒนธรรมของชาติ ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนา

อมรา กล้าเจริญ (2535: 112-114) ได้อธิบายว่า หลักสำคัญในการอนุรักษ์นาฏศิลป์ ว่าชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองเพียงใด ศิลปะย่อมมีความรุ่งเรืองเสมอกัน ประชาชนที่เข้าใจศิลปะซึ่งถึงคุณค่าทางศิลปะ ส่วนทางด้านนาฏศิลป์ไทยเรารับมาจากอินเดีย แต่ไทยดัดแปลงเพิ่มเติมจนเป็นลักษณะของไทยอย่างเต็มตัว นับได้ว่านาฏศิลป์ไทยเป็นสมบัติของชาติอันเป็นวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจ จึงควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้ทั้งลีลาท่ารำ ดนตรีที่ใช้ประกอบการรำ คำร้อง คำเจรจา และการแต่งกาย เพื่อรักษารูปแบบเดิมให้คงอยู่สืบไป

จากแนวคิดในการอนุรักษ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านนาฏศิลป์ไทยจากผู้เชี่ยวชาญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเกิดแรงจูงใจที่ต้องการจะรื้อฟื้นและอนุรักษ์ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรี อำเภอบางบาล จังหวัดสุพรรณบุรีที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงไปจากเดิม จึงทำให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภอบางบาลสูญหายไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์แนวคิดในการรื้อฟื้นและการอนุรักษ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านนาฏศิลป์ไทย แล้วนำมาใช้ในงานวิจัยเพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภอบางบาลที่เคยแสดงกันมาตั้งแต่อดีต ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการพัฒนาไปพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของผู้คนทั่วไป อีกทั้งยังเป็นการคงไว้ซึ่งศิลปะการแสดงละครชาตรีให้คงอยู่

2. ข้อมูลสัมพัทธ์ที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรี

2.1 ความหมายของละครชาตรี

ละครชาตรีเป็นละครที่เก่าแก่มากระเภทหนึ่งของไทย มีผู้รู้หลายท่านได้ให้ความหมายของละครชาตรี ไว้ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2542: 996) ได้ให้ความหมาย ของละครชาตรีไว้ว่า ละครต้นแบบของละครลำเล่นกันเป็นพื้นบ้านทั่วไป มีตัวละครน้อย เดิมเป็นชายล้วน ตัวละครที่ไม่สำคัญมักไม่แต่งตัวยืนเครื่อง กระบวนท่ารำไม่สวยงามประณีตนัก ในการวิจัยครั้งนี้ หมายถึง การแสดงที่ผู้แสดงจะต้องร้องเองรำเอง และมีเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ

ธนิต อยู่โพธิ์ (2539: 14) ได้ให้ความหมายของ ละครชาตรีว่า ละครแบบนี้คงปรับปรุงมาจากการเล่นพื้นเมือง ที่เรียกกันว่า “โนห์รา” และมีการแสดงเหมือนละครของอินเดียที่เรียกว่า “ยาตรา”

ศีกฤทธ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2541: 67-69) ได้ให้ความหมายของละครไทยแต่ดั้งเดิมว่าคือ ละครเร่ คำว่า ชาตรี เพี้ยนมาจาก “ยาตรี” หรือ “ยาตรา” ซึ่งแปลว่าเดินทางท่องเที่ยวไปในปัจจุบันอินเดียก็ยังมีละครเร่ที่เรียกว่า “ชาตรี” และรองศาสตราจารย์ เต็มสิริ บุญยสิงห์กับศาสตราจารย์ เจือ สตะเวทิน สันนิษฐานไว้ว่า ชาตรีมาจากคำว่า “กษัตริยะ” ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตที่ใช้เรียก “กษัตริย์” คำว่ากษัตริย์นี้ พวกอินเดียตอนเหนือเรียกตามภาษาสันสกฤตว่า “กษัตริยะ” ไทยเราได้ละครแบบนี้มาจากตอนใต้เราออกเสียง “กษัตริยะ” ไม่ถนัดจึงออกเสียงตามสะดวกปากของเราว่า “ชาตรี”

จันทรา ศรีหาญ; และคณะ (2549: 12) อ้างถึงความในหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประทานไว้ในหนังสือว่า ชื่อที่เรียก “ละครชาตรี” เห็นจะตั้งต้นกันขึ้นในกรุงเทพฯ เป็นแน่ พวกโนราห์นอกจากเล่นเรื่องแล้วก็มักเล่นวิชาด้วยการลุยไฟ เป็นต้น เรียกชื่อละครนั้นว่า “ละครชาตรี” หมายความว่า ละครมีเวทย์มนต์อย่างเดียวกับ “คงกระพันชาตรี” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายไว้ในสาส์นสมเด็จพระเจ้า “แต่ชื่อเรียกว่าละครชาตรี” นั้นไม่ปรากฏทางเมืองพัทลุง นครศรีธรรมราช คงจะเป็นชื่อเรียกกันขึ้นในกรุงเทพฯ เพราะเหตุใดจึงเรียกเช่นนั้น ได้แต่สันนิษฐานประกอบศัพท์ “ชาตรี” ว่าเป็นชายชาตรีตามรูปศัพท์ ดูเหมือนจะแปลว่าผู้เกิดในตระกูลดี ซึ่งเข้าใจเป็นสามัญว่าเป็นพวกที่รู้เล่ห์กลต่างๆ ตามได้ ยินกล่าวกันมาพวกละครชาตรีเป็นเช่นนั้น

สรุปได้ว่า ละครชาตรี คือ ละครประเภทหนึ่งที่มีตัวแสดงน้อย ดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว เน้นความสนุกสนาน มีจารีตและพิธีกรรม และจะไปทำการแสดงตามสถานที่ต่างๆ คล้ายกับละครของอินเดีย ที่มีชื่อว่ายาตรา หรือ ยาตรา ซึ่งแปลว่าเดินทางท่องเที่ยวไป และละครชาตรียังถือว่าเป็นต้นกำเนิดของการละครไทยอีกหลายประเภท (ศีกฤทธ์ ปราโมช, ม.ร.ว. 2541: 67-69)

2.2 ประวัติความเป็นมาของละครชาตรี

ละครชาตรี กำเนิดขึ้นตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีผู้สันนิษฐานว่าคงจะเกิดจากการนำเอาการขับร้องและระบำรำฟ้อนประกอบดนตรี ซึ่งไทยเรามีอยู่ตั้งแต่สมัยสุโขทัยมาสมกับการแสดงละครเป็นเรื่องแบบของอินเดีย ดังที่ นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้ว่า “วิธีการบางอย่างของละครชาตรียังมีผู้เล่นเป็นหลัก 3 คน คือ ตัวทำบทเป็นผู้ชาย คือ นายโรง หรือยืนเครื่อง 1 ตัว ทำบทเป็นผู้หญิงหรือตัวนาง 1 ตัว และตัวตลกหรือตัวทำบทเบ็ดเตล็ด 1 ตัว” ละครประเภทนี้เที่ยวเร่ร่อนไปตามหัวบ้าน หัวเมืองต่างๆ จึงจำกัดตัวผู้แสดงในการเดินทางแม้แต่เครื่องดนตรีก็ต้องมีน้อยชิ้น และคล้ายคลึงกับละครอินเดีย เครื่องดนตรีที่เล่นมีเพียง ปี 1 เล้า โทน 1 คู่ กลองเล็ก 1 คู่ และฆ้อง 2 ใบ ในสมัยโบราณละครชาตรีเป็นที่นิยมแพร่หลายทางภาคใต้ของไทย เรื่องที่แสดงเข้าใจว่าคงจะนิยมแสดงเรื่องพระสุทนต์มณีหรือรา จึงเรียกการแสดงประเภทนี้ว่า “โนราห์ชาตรี” เพราะชาวภาคใต้มักจะชอบพูดตัดพยางค์หน้า ต่อมาละครชาตรีได้เข้ามาแสดงในเมืองหลวงในสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อพ.ศ. 2312 พระองค์เสด็จไปปราบเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและกวาดต้อนผู้คนมาเมืองหลวงพร้อมด้วยพวกละคร และให้เจ้านครกลับไปเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม ต่อมาในพ.ศ. 2323 คณะละครของเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้เข้ามาร่วมแสดงในงานฉลองพระแก้วมรกต และได้แสดงประชันกับละครผู้หญิงของหลวงด้วย การที่คณะละครชาตรีเข้ามาทั้งสองครั้งไม่ได้ทำให้ละครชาตรีแพร่หลายมากนัก เหตุสำคัญที่ทำให้ละครชาตรีเข้ามาแพร่หลายในปีพ.ศ. 2375 สมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระยาบรมมหาราชบุรุษวงศ์ (ดิศ บุนนาค) สมัยที่ยังเป็นเจ้าพระยาพระคลังได้ลงไปปราบและระงับเหตุการณ์ร้ายทางหัวเมืองภาคใต้ คนทางใต้จึงอพยพมารวมกันทั้งพวกที่มีความสามารถในการแสดงละครชาตรี พวกนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ ตำบลสนามกระบือ และรวบรวมกันตั้งคณะรับเหมาแสดงงานต่างๆ จนแพร่หลายและฝึกหัดกันสืบต่อมา (สุนนมาลย์ นิมนต์พันธ์, 2537: 116-117)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นช่วงรัชสมัยที่การละครของไทยได้มีการปรับปรุงรูปแบบการแสดงต่างๆ และได้มีผู้คิดริเริ่มนำเอาการแสดงละครชาตรีกับการแสดงละครนอกมาผสมกัน เรียกว่า “ละครชาตรีเข้าเครื่อง” หรือละครชาตรีเครื่องใหญ่ การแสดงแบบนี้บางครั้งก็มีฉากแบบละครนอก แต่บางครั้งก็ไม่มีฉากแบบละครชาตรี การแสดงเริ่มด้วยการโหมโรงเข้าแบบวงปี่พาทย์เครื่องห้าก่อนแล้วต่อด้วยการโหมโรงแบบวงปี่พาทย์ชาตรี การประกาศหน้าโรง การรำซัดหน้าบท แล้วลงโรงด้วยเพลงวาดำเนินเรื่องแบบละครนอก ส่วนเพลงและรูปแบบการแสดงก็ใช้ทั้งรูปแบบละครชาตรีและละครนอกผสมกัน การแสดงรูปแบบดังกล่าวนี้ก็ยังเป็นที่นิยมกันมาจนถึงปัจจุบันนี้

สุนนมาลย์ นิมเนตพันธ์ (2541: 114) ได้อธิบายถึงตำนานละครโนราห์ชาตรีว่า ยังมีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าท้าวทศวงศ์ ครองพระนครกรุงศรีอยุธยา อัครมเหสีทรงพระนามว่า สุวรรณดารา มีพระราชธิดาองค์หนึ่งทรงพระนามว่า นางนวลสำลี ครั้นพระราชธิดาทรงเจริญวัยขึ้น เทพดาก็จุติลงปฏิสนธิในครรภ์ของนางนวลสำลี เมื่อครรภ์เจริญใหญ่ขึ้นทรงทราบถึงพระราชบิดาก็ทรงสงสัยจึงโปรด ให้หาโหรมาทำนาย โหรทำนายว่า มนุษย์ในชมพูทวีปนี้ไม่มีใครที่จะมาต่อพระราชธิดาได้เลย แต่ชะตาบ้านเมืองจะบังเกิดเป็นนักเลงชาตรี เมื่อท้าวทศวงศ์ทรงทราบเหตุก็ทรงพระราชดำริว่า จะให้พระราชธิดาอยู่ในพระราชวังต่อไปก็จะอับอายแก่ชาวเมือง จำเราจะทำแพลอยไปเสียให้พ้นบ้านเมือง ดำริดังนั้นแล้วก็ตรัสสั่งให้เสนาข้าราชการทำแพลอยนางนวลสำลีไป ครั้นถึงมหาสมุทร เทพดาก็บันดาลให้เกิดพายุลัดแพลอยไปติดอยู่ที่เกาะกะซัง แล้วเทพดาก็นถมิตเป็นศาลาขึ้นที่เกาะกะซังเพื่อให้นางนวลสำลีได้พักอาศัยอยู่ จนครครครบรอบกำหนดทศมาสก็ร่อนถึงเทพดาลงมาประทับประครองนาง ครั้นถึง วันพฤหัสบดี เดือนหก ขึ้น 15 ค่ำ ปีชวด นางก็ประสูติบุตรเป็นกุมาร แล้วเทพดาก็นำดอกมณฑาสวรรค์มาชุบให้เป็นนางนมชื่อแม่ศรีมาลา แล้วชุบเป็นนางพี่เลี้ยงสองคนชื่อ แม่เพียน แม่เภา อยู่มาวันหนึ่งนางสีมาลาและพี่เลี้ยงพากุมารไปเที่ยวป่าพบสระน้ำเข้าแห่งหนึ่งชื่อสระน้ำอโนดันทิ ที่สระนั้นจะมีนางกนิษฐมาเล่นน้ำอยู่ทุกวัน ในวันที่พระกุมารไปนั้นก็ประจวบกับที่กนิษฐมาอยู่ นางสีมาลากับพระกุมารก็จำเอาท่าทางกนิษฐมานั้นมาได้ ครั้นพระกุมารชันษาได้ 9 ปี เทพดาก็ลงมาประทานชื่อให้ว่า พระเทพสิงขร แล้วเทพดาก็เอาศิลา 1 ก้อน มาชุบให้เป็นพรานบุญ แล้วชุบน้ำพรานทองคำให้พรานบุญด้วย พรานบุญก็เล่นร่ำทำเพลงอยู่ด้วยกัน มาวันหนึ่งพระเทพสิงขรอายุได้ 1 ขวบปี พรานบุญกับพระเทพสิงขรชวนกันไปเที่ยวป่า แล้วทั้งสองคนก็นอนหลับไปที่ใต้ต้นรัง เทพดาลงมานถมิตฝันบอกทำเพลงรำให้ พระเทพสิงขร กับพรานบุญจนจำได้แม่นยำทั้งสิบสองท่า อันได้แก่

1. แม่ลาย	2. ท่าเขาควย (หรือราหูจับจันทร์)
3. ท่ากนิษฐ	4. ท่าจับระบำ
5. ท่าลงฉาก	6. ท่าฉากน้อย
7. ท่าผาลา	8. ท่าบัวตูม
9. ท่าบัวบาน	10. ท่าบัวคลี่
11. ท่าบัวแย้ม	12. ท่าแมลงมุมชักใย

แล้วเทพดาก็นมิตทับให้ 2 ใบ ชื่อว่าน้ำตาตก 1 ใบ ชื่อว่านกเขาขัน 1 ใบ แล้วนมิตกลง 1 ใบ ชื่อว่า เกร็สุวรรณโลก พระเทพสิงขรกับพรานตื่นขึ้นมาก็เห็นขุนศรัทธา พร้อมกับทับ และกลง ก็มีความชื่นชมยินดีจึงยกมือขึ้นไหว้ ขุนศรัทธายกไว้เป็นครูแล้วพากันกลับไปยังศาลาที่พัก เทพดาก็นมิตเรือให้อีก 1 ลำ นางนวลสาลีก็พาพระเทพสิงขร นางนม พี่เลี้ยง และพวกชาตรีลงเรือลำนั้น เทพดาก็บันดาลให้เป็นลมพายัพัดเรือไปขึ้นที่พระนครศรีอยุธยา พระเทพสิงขรก็เที่ยวร่ำชาติรีไปตามบ้าน ชาวเมืองก็เลื่องลือกันว่าชาติรีร่าดื่นนัก จนผู้คนแตกตื่นไปดูกันมาก ความทราบถึงท้าวทศวงศ์ จึงทรงรับสั่งให้หาชาติรีให้ไปร่ำหน้าพระที่นั่ง ท้าวทศวงศ์ทอดพระเนตรเห็นนางนวลสาลีก็นั่งจำได้ตรัสเรียกเข้ามาไต่ถาม นางก็เล่าความถวายแต่หลังพระองค์ก็ทรงโปรดปรานมาก จึงพระราชทานเครื่องต้นให้พระเทพสิงขรเล่นชาติรี ชาติรีจึงได้แต่งเครื่องทรงเทริดและสังวาลแต่นั้น มา แล้วยกพระเทพสิงขรพระราชทานให้เป็นศิษย์ขุนศรัทธาต่อไป ภายหลังพวกเสนาข้าราชการสมัครจะเล่นชาติรีกับพระเทพสิงขร ท้าวทศวงศ์ก็ทรงพระราชทานให้ จึงปรากฏนามภายหลังว่าขุนพราน แล้วโปรดยกส่วยสัตตพัตถยาให้แก่พวกชาตรีของพระเทพสิงขรทั่วทุกคน

นาคยา จันทรสังแสง; และคณะ (2552: 11-13) อ้างถึงสมเด็จพระยาตำรา-ราชานุภาพ ถึงความเชื่อของผู้ที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรี ที่มักเล่าขานกันแบบตำนาน ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ สมเด็จพระยาตำราราชานุภาพ ได้ทรงศึกษาและพิจารณาเทียบกับตำนานการแสดงมโนห์ราของชาวภาคใต้ และทรงวินิจฉัยว่า จริงๆแล้วละครชาตรีน่าจะมีที่มาและการแพร่กระจายคือ

1. ครั้งแรกละครชาตรีคงมีเล่นที่กรุงศรีอยุธยา ในหมู่บ้านเหมือนละครนอกโดยมีขุนศรัทธาเป็นครู ต่อมาขุนศรัทธาทำความผิดต้องราชทัณฑ์ ถูกลอยแพออกไปทางปากน้ำ และไปติดที่เกาะสีชัง พวกชาวทะเลมาพบเข้าจึงส่งไปที่ นครศรีธรรมราชความที่เป็นครูละคร จึงได้นำความสามารถของตนเองไปฝึกละครขึ้นที่นครศรีธรรมราชตามแบบที่เคยเล่น และเล่นเรื่องมโนห์ราเป็นหลัก โดยทรงระบุว่าได้ศึกษาจากคำไหว้ครูโนห์รา ของชาวภาคใต้ไหว้ครูเดิมของเขาชื่อ ขุนศรัทธา ดังข้อความว่า “ตำนานของมโนห์ราที่มีในคำไหว้ครูของเขาว่าครูเดิมชื่อ ขุนศรัทธาอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ต้องราชทัณฑ์ ถูกลอยแพออกไปทางปากน้ำ และไปติดที่เกาะสีชัง พวกชาวทะเลมาพบเข้าจึงส่งไปที่ นครศรีธรรมราช จึงได้เป็นครูฝึกหัดโนห์ราที่เมืองนครเป็นเดิมมา” และมีข้อสันนิษฐานว่าในชั้นแรกว่า ละครเรื่อง มโนห์รานั้นคงมีการเล่นในกรุงเก่าเป็นพื้น และขุนศรัทธาก็คงเป็นตัวละครที่มีชื่อเสียงมาก เมื่อถูกเนรเทศก็ไปฝึกละครขึ้นที่เมืองนครศรีธรรมราชตามแบบเก่า และเล่นเรื่องมโนห์ราที่ตนเองชำนาญชาวนาญชาวดำจึงเรียกว่าโนห์ราต่อมาเมื่อเสด็จไปมณฑลนครศรีธรรมราช ทรงมีโอกาสดูละครชาตรีทุกครั้งที่ได้เสด็จ และสังเกตเห็นว่า พวกตัวละครจะร้องไหว้ครูเป็นเวลานานแล้วจึงเล่น ทรงพยายามจดคำไหว้ครูเพื่อนำมารวบรวมไว้ที่หอพระสมุด ปรากฏว่าคำไหว้ครูกล่าวตรงกับตำนานที่ระบุไว้แต่ต้นอยู่หลายประการ ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ในหนังสือตำนานละครอิเหนาด้วยว่า “เมื่อมาพิจารณาดูคำไหว้ครูที่จดจำมานั้น เห็นมีข้อความเป็นเรื่องตำนานของละครโนห์ราชาติรีอยู่หลายข้อทีเดียว เป็นต้นมีความปรากฏว่า เดิมนั้นพระเทพสิงขรบุตรของนางศรีคงคา (นางคนนีปรากฏในคำไหว้ครูต่างโรงเรียนต่างกัน เรียกว่านางศรีมาลาบ้าง, นางสาลีบ้าง) หักละครที่ในกรุงศรีอยุธยา ขุนศรัทธาเป็นตัวละครของพระเทพสิงขรได้พาแบบแผนละครลงไปหัดขึ้นในเมือง

นครศรีธรรมราชเป็นปฐมจึงได้เล่นละครกันสืบมา พวกละครโนห์ราชาตรียังออกชื่อบุชา นางศรีคงคา พระเทพสิงขรและขุนศรีทธาในคำไหว้ครุมาจนทุกวันนี้ ความที่กล่าวว่ละคร โนห์ราชาตรีได้แบบแผนไปจากกรุงศรีอยุธยา ข้อนี้มีหลักฐานประกอบในคำไหว้ครุอีกบท 1 ซึ่งด้วยเพลงร่ำมีเป็นกลอนว่า"

ครูเอยครูสอน	สอนไว้ให้รำสิบสองท่า
พ่อขุนศรีทธา	สอนให้รำท่าต่าง ๆ กัน
แม่ลาहनก	แล้วยกขึ้นเป็นเครื่องวัลย์
ราหูจับจันทร์	ให้เวียนแต่ซ้ายไปขวา
.....(บทขาด)	(บทขาด)
ปลดปลงลงมา	ให้รำเป็นท่าบัวตูม
บังบานบัวคลี่	จงกลนี้แยมตระพุ่ม
.....(บทขาด)	แล้วท่าแมลงมุมชักใย
ท่าพระยาหงส์ทอง	ลงลอยล่องลำน้ำไหล
ล่องตรงลงไป	ยังปากน้ำพระคงคา
ขอเชิญร้อยช้าง	เจ้ารำช้างประสานงา
รำท่ากินรา	ลงมาจะเล่นสาคร
แล้วเก็บดอกไม้	มาร้อยเป็นเครื่องอาภรณ์
นี้แหละครูสอน	ทำนองพ่อขุนศรีทธา

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

2. เมื่อพิจารณาท่ารำที่ปรากฏในเพลงให้ครูพบว่า ตรงกับตำรารำของกรุงเก่าเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นหลักฐานให้เห็นว่า ละครชาตรีไปจากกรุงศรีอยุธยา

3. เครื่องแต่งกายละครชาตรีก็เป็นหลักฐานหนึ่ง ที่แสดงว่าได้ไปจากกรุงศรีอยุธยา เช่นเครื่องแต่งตัวที่นายโรงโนห์ราชาตรีแต่ง คือนุ่งสนับเพลาเชิงกรอมถึงข้อเท้า นุ่งผ้าหยักครึ่งจีบโจ้วหางหงส์ สวมเครื่องอาภรณ์กับตัวเปล่าไม่ใส่เสื้อ และศีรษะสวมเทริด ซึ่งยังแต่งอยู่จนทุกวันนี้ เป็นแบบเครื่องต้นแต่งตัวทำพระยาแต่สมัยโบราณ เหมือนรูปภาพครั้งกรุงเก่า มีรูปเทวดาที่จำหลักบานซุ้มพระเจดีย์วัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอยุธยา และคล้ายรูปเทวดาที่เขียนไว้หลังบานประตูพระอุโบสถวัดใหญ่เมืองเพชรบุรี เป็นต้น จึงทรงมีพระวินิจฉัยว่าเครื่องแต่งตัวอย่างเช่น นายโรงละคร โนห์ราชาตรีต้องเป็นของที่ เกิดแบบอย่างขึ้นในราชธานีแล้วจึงแพร่หลายลงไป ไม่น่าจะใช้วิธียืมที่ชาวนครฯ จะคิดขึ้นแต่งโดยลำพัง เพราะเข้าใจว่ามีหลายอย่างดังกล่าวมา จึงควรเชื่อได้เป็นหลักฐานว่าละครโนห์ราชาตรีที่เล่นกันที่เมืองนครศรีธรรมราชนั้นมีได้ไปเอาอย่างมาแต่ละครพม่าดังมีผู้สันนิษฐานไว้ ที่จริงได้แบบแผนลงมาจากกรุงศรีอยุธยาคือแบบแผนละครที่เล่นกันอยู่เป็นพื้นเมืองในสมัยนั้นนั่นเอง เหตุที่ชาวนครศรีธรรมราชนิยมเล่นเรื่องนางมโนห์รา อาจมีเหตุผลเพราะเรื่องเหมาะกับจำนวนตัวละครหลัก 3 ตัวนายโรงเป็น พระสุชน

ตัวนางเป็นนางมโนห์รา ตัวจำอวดเป็นพรานบุญ ละครที่ขุนศรีทธาไปหัดที่เมืองนครศรีธรรมราช คงนัดเล่นเรื่องนางมโนห์รายิ่งกว่าเรื่องอื่น และเล่นให้พวกชาวพื้นเมืองดูจนชิน เลยเรียกละครชาตรีว่า มโนห์รา แต่เรียกตัดตัวหน้าเสีย ตามวิสัยของชาวนครฯ จึงคงรูปเป็นโนห์รา มาจนตราบนานเท่าทุกวันนี้ และในการเล่นของชาวพื้นเมืองตอนหลังมักนิยมแสดงแม่ทำเป็นส่วนใหญ่ เป็นการเน้นความสวยงามของท่ารำ

4. เมื่อพิจารณาถึงเรื่องมโนห์ราที่ละครชาตรีนิยมแสดง พบว่าได้รับอิทธิพลจากอินเดียหลายประการคือ การบูชาัญญ การเอาแหวนใส่หม้อน้ำ เป็นต้น จึงสะท้อนว่าละครชาตรีเป็นละครเก่าแก่ของไทย ซึ่งได้รับวัฒนธรรมมาจากละครอินเดีย

จากข้อมูลข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ละครชาตรีเป็นละครเก่าแก่ของไทย ที่มีอายุยาวนานไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีต้นกำเนิดมาจากแหล่งใด เพียงแต่มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากทางภาคใต้ของไทย เพราะลักษณะรูปแบบการแสดงมีความคล้ายคลึงกับการแสดงโนห์ราทางภาคใต้ คือ บทร้องต่างๆที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี และกระบวนการทำรำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับท่ารำของโนห์รา นั่นคือ การชัศท่า ผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่าละครชาตรี ได้มีการพัฒนามาจากการแสดงโนห์ราทางภาคใต้

2.3 รูปแบบในการแสดงละครชาตรี

ปัญญา นิตยสุวรรณ (2548: 168) อธิบายว่า การแสดงละครชาตรีในสมัยโบราณจะเริ่มจากการโหมโรงด้วยเครื่องดนตรีที่ประกอบไปด้วยปี่ ๑ เล้า โทน ๒ ใบ กลองชาตรี ๒ ใบ และฆ้องคู่ เมื่อโหมโรงเสร็จแล้ว ตัวนายโรงจะออกมาร้องไห้ครุและรำชัศชาตรี ต่อจากนั้นจึงจะแสดงเรื่องต่อไป เวลาแสดงนั้นตัวละครจะต้องร้องเอง ตัวละครที่ไม่มีบทแสดงจะเป็นลูกคู่ร้องรับและตีรับไปด้วย โรงละครชาตรีในสมัยก่อนจะเปิดโล่งตลอดไม่มีม่านกัน ตรงกลางโรงค่อนข้างไปทางด้านในจะตั้งเตียงสำหรับตัวละครนั่ง และมีเสากลางโรงเรียกว่า “เสาชองคลี” ด้านขวาดั้งวงดนตรี ด้านซ้ายเป็นที่นั่งพักของตัวละครที่แสดงเสร็จแล้ว หรือก่อนออกแสดงก็จะนั่งพักและเป็นลูกคู่ช่วยร้องเพลงและตีรับไปด้วย ในสมัยโบราณละครชาตรีมีเพียง ๓ คน คือตัวพระหรือตัวนายโรง ตัวนาง และตัวตลก บางท่านสันนิษฐานว่าละครชาตรี เป็นต้นเหตุของตลกตลกร ๓ ตัว ที่ทำไว้กับนเรียกว่า “ละครยก”

เริ่มต้นทำพิธีบูชาครู เบิกโรง เสร็จแล้วปี่พาทย์โหมโรงชาตรี ร้องประกาศหน้าบทตัวยืนเครื่องออกมารำชัศหน้าบทตามเพลง แล้วเริ่มจับเรื่อง ตัวละครร้องเอง ไม่ต้องมีต้นเสียง ตัวละครที่นั่งอยู่ ณ ที่นั้น เป็นลูกคู่ไปในตัวเมื่อเลิกแสดงจะรำชัศอีกครั้ง (รำชัศตอนต้นรำเวียนซ้ายเรียกชัศไยแมงมุม หรือ ชัศยันต์ ตอนปิดท้ายรำเวียนขวา เรียกคลายยันต์ เป็นการถอนอาถรรพ์) มีความเชื่อว่าละครชาตรีเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์และวิชาอาคมอยู่มาก เสาวณิต วิงวอน(2554: 82-83) อ้างถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ(2507: 62) ทรงอธิบายว่าเพราะละครชาตรีกลัวถูกทำร้ายด้วยวิทย์าคม จึงมีการเสกเป่าและมีเครื่องป้องกัน เช่น ด้ายมงคลสวมเทริดที่ใส่ศีรษะ บางที่ใช้ผ้าประเจียดห้อยบาเวลาออกโรงเล่น ทำให้เข้าใจกันว่าพวกละครโนห์ราชาตรี

ถนัดใช้วิทยาคม ทำให้คนดูหลงรักและให้ละครที่มาเล่นประชันมีอันเป็นไปต่างๆ จึงเกิดเข้าใจกลายกันไปว่าถ้าจะเล่นละครแก้สินบนให้ศักดิ์สิทธิ์แล้วต้องเล่นละครชาตรี ในปัจจุบันละครชาตรียังใช้เป็นละครที่ใช้แก้สินบนอยู่เพียงแต่วิธีการแสดงเปลี่ยนไปจากเดิมและคลายความศักดิ์สิทธิ์ลง

นาตยา จันทรสังแสงและคณะ อ้างถึงครูบัวสาย เรื่องนนท์ (สัมภาษณ์: 2551) อธิบายรูปแบบในการแสดงละครชาตรีของคณะครูทองใบ เรื่องนนท์ มีรูปแบบที่สำคัญอยู่ 3 ขั้นตอน คือ

1. การโหมโรงคือ การบรรเลงดนตรีก่อนที่จะมีการแสดง การโหมโรงของละครชาตรีโหมโรงด้วยปี่พาทย์ชาตรี การโหมโรงเป็นการไหว้ครูทางดนตรี เพื่อเป็นการประกาศให้คนทั่วไปทราบว่าที่นี่มีละครและใกล้เวลาเริ่มแสดงแล้ว

2. การร้องประกาศหน้าบท คือ เป็นการร้องกล่าวถึงคุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหัวหน้าคณะ

3. รำชุดหน้าบท ผู้แสดงจะเป็นตัวนายโรงร้องไหว้ครู รำชุดเบิกโรงถวายครูและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเป็นสิริมงคล การรำชุดหน้าบทเริ่มรำจากจุดเริ่มต้น คือ หน้าเตียง วิธีการรำตัวนายโรงจะรำเวียนซ้ายไปตามเวทีเป็นรูปวงกลม หากเวทีมีเสากลางนายโรงเริ่มต้นแสดงท่ารำที่หน้าเสากลาง และใช้ท่ารำแต่ละท่าเดินเวียนซ้ายรอบเสากลาง เนื่องด้วยละครชาตรีเป็นละครแก้สินบนนั้นถ้าเจ้าภาพให้เล่นที่ใดก็จะต้องเล่นซึ่งในบางครั้งอาจจะไม่มีเสากลางผู้รำชุดก็รำเริ่มต้นจากหน้าเตียงตามปกติ ในระหว่างที่นายโรงใช้ท่ารำรำไปรอบๆ เวที ดนตรีจะกำกับจังหวะไปตามท่วงท่าการรำรำเมื่อรำมาจนถึงที่เริ่มต้นปี่พาทย์จะรัวเป็นสัญลักษณ์จบหรือครบรอบของการใช้ท่ารำ ตัวนายโรงจะกราบท่าลงนั่งจบท่ารำด้วยท่าไหว้ ต่อจากนั้นดนตรีก็เริ่มบรรเลงจังหวะใหม่เพื่อให้นายโรงเริ่มท่ารำกระบวนท่าต่อไปของการใช้ท่ารำเป็นลำดับไปจนหมดกระบวนท่า ผู้ที่จะรำชุดหน้าบทจะเป็นผู้ที่มีความสามารถเฉพาะตัวในการรำมีความคล่องตัวในการใช้ท่ารำและเป็นผู้ที่มีความสามารถในการร้องเพลง การใช้ท่ารำที่แตกต่างกันออกไปเป็นเพราะการสืบทอดท่ารำต่อกันมา มีการปรับเปลี่ยนท่ารำให้เข้ากับความสามารถและสรีระของแต่ละคนเพื่อเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของนายโรงในการแสดงละครชาตรี

ละครชาตรีในกรุงเทพมหานครนิยมเล่นแบบละครนอก ในการแก้สินบนของพวกบ้านละครชาตรีที่ถนนหลานหลวง ตอนเบิกโรงเล่นเป็นละครชาตรี เมื่อเบิกโรงเล่นละครนอกตลอดไปจนตลอดถึงปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีคนคิดเอาละครนอกและละครชาตรีรวมกันเรียก “ละครชาตรีเข้าเครื่อง” หรือ “ละครชาตรีเครื่องใหญ่” โรงอาจมีฉากแบบละครนอก หรือไม่มีก็ได้ ดนตรีมีทั้งสองอย่างคือตามแบบละครชาตรีกับแบบปี่พาทย์สามัญของละครนอก การแสดงเริ่มจากการรำชุดแบบละครชาตรี ลงโรงด้วยเพลงวออย่างละครนอก เพลงร้องใช้ปนกัน ร่ายดำเนินเรื่องมีแบบร่ายชาตรีและร่ายนอก นิยมแสดงเรื่องของละครชาตรีแต่เดิมเป็นต้นว่า รถเสน มโนห์รา แก้วหน้าม้า และเล่นตอนที่มีตัวละครมากขึ้นได้ หรือใช้ที่แสดงละครนอกก็มี(เสาวณิต วิงวอน, 2554: 83)

ภาพประกอบ 1 การแสดงละครชาตรีศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

2.4 ลักษณะคำประพันธ์

คำประพันธ์ คือ ถ้อยคำที่ได้ร้อยกรองหรือเรียบเรียงขึ้น โดยมีข้อบังคับ จำกัดคำ และวรรคตอนให้รับสัมผัสกันไพเราะ ตามกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้ในฉันทลักษณ์ คำประพันธ์จำแนกออกเป็น 7 ชนิด ดังนี้

1. โคลง คือ คำประพันธ์ชนิดหนึ่งซึ่งมีวิธีเรียบเรียงถ้อยคำเข้าคณะ มีกำหนดเอกโท และสัมผัส แต่มิได้บัญญัติบังคับครุ ลหุ โคลงแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ โคลงสุภาพ โคลงฉันท์ และโคลงโบราณ
2. ร่าย เป็นชื่อของคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่กำหนดว่าจะต้องมีบทหรือบาท จะแต่งให้ยาวเท่าไรก็ได้ แต่ต้องเรียงคำให้คล้องจองกันตามข้อบังคับเท่านั้น คำว่า ร่าย แปลว่า อ่าน, เสก หรือเดิน ร่ายแบ่งออกเป็น 4 ชนิด คือ ร่ายสุภาพ ร่ายฉันท์ ร่ายโบราณ และร่ายยาว
3. ลิลิต คือ กวีนิพนธ์ที่มีเนื้อเรื่องยาวๆ ซึ่งแต่งเป็นร่ายและโคลงสลับกันไป ทั้งร่ายและโคลงเหล่านั้นจะต้องสัมผัสเกี่ยวข้องกันในระหว่างทำยบทกับต้นบทตั้งแต่ต้นจนจบคือ ต้องให้สุดท้ายของบทหน้าสัมผัสกับคำที่ 1 ที่ 2 หรือที่ 3 วรรคต้นของบทต่อไปยกเว้นบทไหว้ครูซึ่งอ่านจะไม่สัมผัสกับบทอื่นก็ได้ ลิลิตมี 2 ชนิด คือ ลิลิตสุภาพ กับลิลิตฉันท์
4. กาพย์ คือ คำประพันธ์ชนิดหนึ่งซึ่งมีกำหนดคณะ พยางค์ และสัมผัส มีลักษณะคล้ายกับฉันท์ แต่ไม่นิยมครุ ลหุเหมือนกับฉันท์

5. ฉันท คือลักษณะถ้อยคำที่กวีได้ร้อยกรองขึ้นให้เกิดความไพเราะซาบซึ้ง โดยกำหนดคณะ ครุ ลหุ และสัมผัสไว้เป็นมาตรฐาน

6. กล คือบทกวีนิพนธ์ที่กวีได้บัญญัติลักษณะบังคับเพิ่มเติมลงไปเป็นพิเศษว่า ลักษณะบังคับที่มีอยู่เดิม หรือยกย้ายวิธีร้อยกรองโดยเรียงรูปคำพลิกแพลงเป็นกระบวนต่างๆ ให้ผิดแปลกไปกว่าเดิม เป็นการเล่นถ้อยคำสัมผัสและอักษรให้เกิดรสไพเราะเป็นพิเศษแล้วตั้งชื่อขึ้นใหม่ ตามวิธีนิยมของผู้ที่คิดแบบขึ้น จึงเกิดมีชื่อมากมาย บางอย่างมีลักษณะคล้ายกับคำทายที่ตั้งเป็นปริศนาไว้ ซึ่งผู้อ่านจะต้องใช้ความคิดพิจารณาจึงจะอ่านได้ถูกต้อง

7. กลอน คือ ลักษณะคำประพันธ์ที่เรียบเรียงเข้าเป็นคณะมีสัมผัสกันตามลักษณะ บัญญัติเป็นชนิดๆ แต่ไม่มีบังคับเอกโทและครุ ลหุ ชนิดของกลอนแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ กลอนสุภาพ กลอนลำนานา กลอนตลาด กลอนสุภาพนับว่าเป็นกลอนหลัก เพราะเป็นหลักของบรรดากลอนทุกชนิด ถ้าเข้าใจกลอนสุภาพเป็นอย่างดีแล้ว ก็จะสามารถเข้าใจกลอนอื่นๆ ได้โดยง่าย กลอนอื่นๆ ที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ นั้น ล้วนแต่ยกเยื้องแบบวิธีไปจากกลอนสุภาพซึ่งเป็นกลอนหลักทั้งสิ้น กลอนสุภาพก็จะแบ่งออกเป็น 4 ชนิด คือ กลอน 6 กลอน 7 กลอน 8 กลอน 9 (กำชัย ทองหล่อ, 2537: 439 - 523)

ขวลิต สุนทรานนท์ นักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิ (สัมภาษณ์, 2558) อธิบายว่า คำประพันธ์ที่ใช้ในการแสดงละคร จะเป็นคำประพันธ์ประเภท กลอนสุภาพเพราะกลอนชนิดนี้จะปรากฏอยู่ในบทละคร ที่นิยมนำมาใช้ในการแสดงละคร ซึ่งกลอนสุภาพส่วนใหญ่จะขึ้นต้นด้วยคำว่า มาจะกล่าวบทไป เมื่อนั้น บัดนั้น เป็นต้น

ปทุม แพรสุวรรณ ศิลปินละครชาตรีอาวุโส อำเภอสว่างวีระชัย (สัมภาษณ์, 2558) อธิบายว่า การแสดงละครชาตรีจะใช้บทละครจากหนังสือวัดเกาะ โดยการนำบทมาใช้จะพิจารณาจากบทบาทของตัวละครนั้น อย่างตัวละครเทพเจ้าจะใช้บทที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า มาจะกล่าวบทไป ตัวละครที่มียศศักดิ์จะใช้บทที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า เมื่อนั้น ส่วนตัวละครที่ต่ำศักดิ์ลงมาจะใช้บทที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า บัดนั้น ตัวอย่างเช่น

1. การขึ้นต้นด้วยคำว่า มาจะกล่าวบทไป จะใช้กับตัวละครที่เป็นเทพเจ้า เช่น บทละครเรื่องสังข์ทอง ตอนตีกลี โดยบทจะกล่าวถึง พระอินทร์

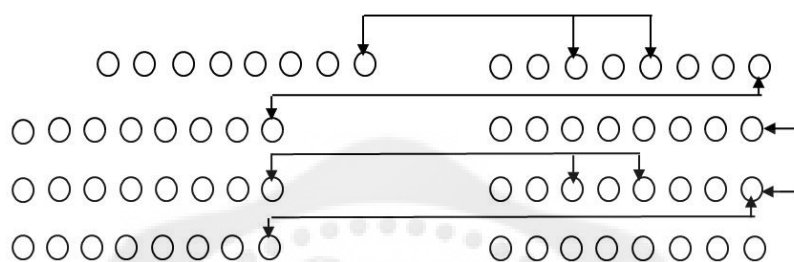
มาจะกล่าวบทไป	ถึงท้าวสหสนันย์ไทรตรึงษา
ทิพย์อาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา	กระด้างดังศิลาประหลาดใจ

2. การขึ้นต้นด้วยคำว่า เมื่อนั้น จะใช้กับตัวละครที่มียศสูงศักดิ์ เช่น บทละครเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร โดยบทจะกล่าวถึง พระอภัยมณี

เมื่อนั้น	องค์พระปรเมศพระเชษฐา
พระอภัยมณีศรีโสภณ	ตกยากอยู่คูหาผาชันนาน

3. การขึ้นต้นด้วยคำว่า บัดนั้น จะใช้กับตัวละครชั้นสามัญ เช่น

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า คำประพันธ์คือสิ่งที่เรียบเรียงขึ้น โดยมีข้อบังคับ มีคำสัมผัสกันตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามฉันทลักษณ์ ซึ่งลักษณะคำประพันธ์มีอยู่หลายชนิด แต่สำหรับการละครนั้น บทละครที่ใช้สำหรับแสดงจะนิยมประพันธ์ด้วย กลอนสุภาพ เพราะบทกลอนสุภาพนั้น จะขึ้นต้นด้วยคำว่า มาจะกล่าวบทไป เมื่อนั้น บัดนั้น ซึ่งคำเหล่านี้การนำไปใช้กับตัวละครแต่ละประเภทจะต่างกันตามยศศักดิ์ของตัวละครในฉากนั้นๆ เช่นเดียวกับการจัดทำบทในการแสดงละครชาตรี ฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการแต่งบทของละครชาตรี ดังนี้

2.5 เครื่องแต่งกายของละครชาตรี

ในเรื่องของการแต่งการราชชาตรี ในสมัยก่อนนี้จะแต่งเหมือนละครโนห์รา-ชาตรี คือผู้ชายไม่สวมเสื้อ แต่มาภายหลังใช้ผู้หญิงแสดง จึงต้องสวมเสื้อและเพิ่มเครื่องแต่งตัวให้สวยงามขึ้น (จารุภมล ทิพย์สันติสุขและคณะ ,2547: 25)

เครื่องแต่งกายสมัยโบราณละครชาตรีไม่สวมเสื้อ เพราะทุกตัวใช้ผู้ชายแสดง ตัวยืนเครื่อง นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าคาดเฉียงระบาด (ห้อยข้าง ชายแครง) มีชายไหว(ห้อยหน้า) สวมสังวาล (สร้อยสะพาย) ทับทรวง กรองคอ ศีรษะสวมเทริด ปัจจุบันมีผู้แสดงเป็นผู้หญิงมีอนุโลมให้สวมเสื้ออย่างละครนอก (เสาวณิต วิงวอน, 2554: 82)

กรมศิลปากร(2550: 16) กล่าวว่า เหตุที่เรียกเครื่องแต่งกายละครที่เลียนแบบมาจากเครื่องต้นว่า “ยืนเครื่อง” เนื่องจากในสมัยอยุธยาละครแต่ละโรงจะมีตัวละครที่สำคัญอยู่ 3 ตัว คือตัวพระเอก ตัวนางเอก และตัวตลก เมื่อผู้แสดงต้องแสดงพร้อมกันทั้ง 3 ตัว ตัวพระเอกจะเป็นผู้แต่งเครื่องที่เลียนแบบมาจาก “เครื่องต้น” ครบชุดอยู่เพียงคนเดียว จึงถูกเรียกว่า “ตัวยืนเครื่อง”

ครูบัวสาย เรืองนนท์ (สัมภาษณ์ ,12 ธันวาคม 2557) ได้ให้สัมภาษณ์ว่าในการราชัดหน้า บทของคณะครูทองใบ เรืองนนท์ จะใช้ผู้หญิงในการราชัดหน้าบทเป็นส่วนใหญ่ การแต่งกายจึงมีการสวมเสื้อแขนสั้นและแต่งแบบยืนเครื่อง แต่จะแตกต่างกับการแต่งยืนเครื่องของละครในวังเพราะจะไม่พิถีพิถันในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้รวมถึงเครื่องประดับศีรษะด้วย ซึ่งการแต่งกายในละครชาตรีของคณะครูทองใบ เรืองนนท์ ศีรษะจะใช้ศีรษะก้ามเลอ เสื้อจะปักลายโดยใช้เลื่อม ผ้านุ่งก็จะใช้ผ้าตาด เครื่องประดับก็จะใช้เครื่องก้ามเลอ

ภาพประกอบ 2 เครื่องแต่งกายตัวพระละครชาตรี ภาพประกอบ 3 เครื่องแต่งกายตัวนางละครชาตรี

ที่มา: สวชา เสนมนตรี

ที่มา: สวชา เสนมนตรี

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า ละครชาตรีจะแต่งกายด้วยชุด ยืนเครื่องได้เลียนแบบมาจากเครื่องต้นของพระมหากษัตริย์ แต่จะแต่งเพียงตัวนายโรงเพียงคนเดียว ซึ่งเครื่องแต่งกายนั้นมีรูปลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่จะไม่ประณีตในเรื่องของวัสดุที่นำมาใช้ รวมไปถึงเครื่องดับ จะเลือกใช้วัสดุที่ราคาถูก หาง่ายตามท้องถิ่น แต่เดิมตัวละครที่แสดงละครชาตรีจะไม่สวมเสื้อเนื่องจากมีนักแสดงเป็นชายล้วน ต่อมาเมื่อมีนักแสดงผู้หญิงเข้าร่วมแสดงจึงมีการสวมเสื้อเกิดขึ้น

2.6 ผู้แสดงละครชาตรี

ผู้แสดงละครชาตรีแต่เดิมเป็นผู้ชายล้วน ตัวแสดงที่สำคัญมี 3 ตัว คือ เช่น เรื่องมโนห์รา มีพระสุธนเป็นตัวละคร นางมโนห์ราเป็นตัวนาง พรานบุญเป็นตัวละคร ส่วนเรื่องรถเสน ก็มีพระรถเสนเป็นตัวละคร นางเมรีเป็นตัวนาง และม้าเป็นตัวละคร สำหรับตัวละครในละครชาตรีแสดงเป็นตัวเบ็ดเตล็ดอื่นๆ อีกด้วย เช่น เป็นยักษ์ ฤาษี ยาย ตา สัตว์ต่างๆ (สุนนมาลย์ นิมนต์พันธ์, 2537: 116-117)

2.7 เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี

ปีพาทย์ประกอบการแสดงละครชาตรีนี้ ถือว่า เป็นวงปีพาทย์ที่เก่าแก่ซึ่ง อาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ ได้เขียนอธิบายลักษณะวงดนตรีไทยไว้ว่า ปีพาทย์ชาตรี เป็นวงปีพาทย์โบราณที่มีบรรเลงน้อยที่สุด มีไว้สำหรับบรรเลงประกอบการแสดงหนังตะลุง และละครโนห์ราชาตรี เครื่องดนตรีที่บรรเลงบรรเลงประกอบไปด้วย

1. ปี่นอก
2. โทน 1 คู่
3. กลองชาตรี 1 คู่
4. ฉิ่ง
5. กรับ (ซึ่งอาจมีหลายคู่ก็ได้)

ในวงปีพาทย์ชาตรีนี้ ปี่ เป็นผู้ทำทำนอง โทน กลองเล็กหรือกลองชาตรี กรับ และฉิ่ง เป็นเครื่องทำจังหวะ และเรียกเครื่องดนตรีนี้ว่า “เครื่องดนตรีประกอบการแสดงละครชาตรี” (วิธนา วิสเพชญ, 2549: 102-103)

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรีนี้อาจมีการมาตามยุคตามสมัย ซึ่งแต่เดิมใช้วงปีพาทย์ชาตรี ต่อมาได้นำเอาวงปีพาทย์เครื่องห้ามาผสมกับวงปีพาทย์ชาตรี และในปัจจุบันวงปีพาทย์ที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีนี้นั้นมีเพียงแต่ วงปีพาทย์เครื่องห้า เนื่องจากผู้ว่าจ้างจะนิยมหาละครชาตรีไปทำการแสดงเพียงแต่รำถวายมือเป็นส่วนใหญ่ เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบไปด้วย (บุญสืบ เรืองนนท์, สัมภาษณ์: 2559)

1. ระนาด 1 ราง
2. โทน 1 คู่
3. กลองชาตรี 1 คู่
4. ฉิ่ง
5. กรับ (ซึ่งอาจมีหลายคู่ก็ได้)

ภาพประกอบ 4 เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีคณะละครชาตรีศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ

ที่มา: สวธา เสนมนตรี

2.8 โอกาสที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี

โอกาสที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีจากการค้นคว้าเอกสาร พบว่า ปัจจุบันนี้การแสดงละครชาตรียังเป็นที่นิยมอยู่ทั้งในกรุงเทพฯ และในจังหวัดต่างๆ ในแถบภาคกลาง แต่ด้วยเหตุที่การมหรสพอื่นๆ มีมากขึ้นผู้คนจึงหันไปนิยมดูภาพยนตร์และการแสดงอื่นๆ มากกว่าการแสดงละครชาตรี จึงเป็นที่ทำให้การแสดงละครชาตรีจึงมีแต่เฉพาะงานแก้บนตามสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ การแสดงละครชาตรีตามบ้านก็มีน้อยลง เพราะบ้านที่จะมีสถานที่กว้างขวางอย่างแต่ก่อนนั้นหายากโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ราคาที่ดินและบ้านสูงขึ้นมาก จึงไม่สะดวกในการใช้บริเวณบ้านเป็นที่แสดง อนึ่งการจัดให้มีละครชาตรีตามสถานที่ซึ่งจัดเป็นประจำ เช่น ศาลเจ้า หรือตามวัดต่างๆ นั้น เพราะราคาค่าแสดงถูกกว่ามาก จึงมีผู้นิยมจัดการแสดงตามสถานที่นั้นๆ บางจังหวัดมีการจัดละครชาตรีเล่นตามโรงภาพยนตร์เพื่อเก็บค่าดู ในเมื่อไม่มีการฉายภาพยนตร์แล้ว แต่ก็มีเป็นส่วนน้อย พอดำเนินเรื่องแล้วก็หายไป บางที่ก็จัดเป็นชุด เช่น ชุดขุนแผนพันมาน ชุดรจนาเสียงพวงมาลัย เป็นต้น (นาตยา จันทรสังแสง; และคณะอ้างถึงก่อ สวัสดิ พานิช, 2552: 17)

3. ข้อมูลสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

3.1 ความหมายของละครชาตรี

ทองอาบ โตสวัสดิ์ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ตนมีความเชื่อมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ว่าละครชาตรีถือเป็นละครศักดิ์สิทธิ์ที่เหล่าเทวดาได้สร้างขึ้น พวกศิลปินละครชาตรีทุกคน เมื่อเริ่มทำการแสดงแล้ว ตนจะสามารถเป็นสื่อกลางในการทำให้เจ้าภาพได้ขาดสินบนจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

มณี ญาณโกมุท (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ละครชาตรีเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่งที่พวกศิลปินละครชาตรีเคารพนับถือ และศิลปินละครชาตรีจะต้องมีคาถาอาคมเพราะถือว่าจะต้องเป็นตัวแทนให้กับเจ้าภาพในการที่จะทำให้ได้ขาดจากสินบน

เมี้ยน ชาวอ่อน (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ละครชาตรีถือเป็นละครศักดิ์ ที่ต้องเคารพบูชา เป็นละครที่ใช้ประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ผู้แสดงละครชาตรีแต่เดิมมักเป็นผู้มีคาถาอาคม เพราะจะต้องเป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้า

สุณี เรืองงาม (2528: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ละครชาตรีเปรียบเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้าน ด้วยเหตุที่ชาวบ้านที่มีความทุกข์ร้อนใจก็จะไปบนบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเมื่อสำเร็จตามความต้องการของตนเองแล้วนั้น ก็จะต้องให้ละครชาตรีไปทำการแสดงต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ละครชาตรีเป็นสื่อกลางในพิธีกรรมการแก้บนของตนเอง

ชะองค์ รุกขชาติ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ละครชาตรีเปรียบเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านมักให้การยอมรับนับถือ ว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกับเทพเจ้าให้รับรู้ในงานพิธีกรรมต่างๆ เพราะพวกละครชาตรีจะมีคาถาอาคม

จากการสัมภาษณ์ดังกล่าว จึงเห็นได้ว่า บรรดาศิลปินละครชาตรีจะมีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันว่า ละครชาตรีเป็นละครที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถเป็นสื่อในการที่จะทำให้เจ้าภาพได้ขาดจากสินบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ได้

3.2 ข้อมูลสัมพันธที่เกี่ยวกับละครชาตรีและบริบททางวัฒนธรรม

อ่างทอง เป็นจังหวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งซึ่งเคยเป็นแหล่งชุมชนยุคโบราณทางประวัติศาสตร์ ในพื้นที่มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 2 สาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำน้อย นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก เดิมตั้งเมืองอยู่ที่อำเภอวิเศษชัยชาญริมฝั่งแม่น้ำน้อย ต่อมาได้ย้ายมาตั้งเมืองใหม่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านบางแก้ว ราวปลายสมัยธนบุรี เรียกชื่อเมืองว่า “เมืองอ่างทอง” เพราะที่ตั้งเมืองเป็นที่ลุ่มลักษณะคล้ายอ่าง ไม่มีภูเขา ป่าไม้และแร่ธาตุ เป็นอยู่ชั่วอู่น้ำที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของไทยมาเป็นเวลาช้านาน ผลิตผลด้านการเกษตรโดย เฉพาะข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถส่งไปขายยังต่างประเทศ ทำรายได้เลี้ยงประชากรและบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าตลอดมา สมัยโบราณถือกันว่าเป็นแดนดินที่อุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวปลาเป็นเสมือนชุมทรัพย์เมืองเงิน เมืองทองของเมืองสยาม จังหวัดอ่างทอง เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีมรดกทางวัฒนธรรม โบราณวัตถุ โบราณสถาน งานศิลปกรรม งานปราชญ์ศิลปที่สะท้อนร่องรอยอดีตอันเคยรุ่งเรือง นอกจากนี้ ยังมีร่องรอย วัฒนธรรมพื้นบ้านอีกมากมาย เช่น ตำนานพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน การแพทย์แผนไทยพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน และการละเล่นพื้นบ้านที่สำคัญได้แก่ เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงทรงเครื่อง เพลงเกี่ยวข้าว เพลงรำไท่น ลีเก และละครพื้นบ้านที่สำคัญคือ ละครชาตรี ปัจจุบันจังหวัดอ่างทองแบ่งการปกครองออกเป็น 7 อำเภอ คือ อำเภอเมืองอ่างทอง อำเภอไชโย อำเภอป่าโมก อำเภอโพธิ์ทอง อำเภอแสวงหา อำเภอสามโก้ และอำเภอวิเศษชัยชาญ

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542: 22-111) ได้อธิบายว่า ประวัติความเป็นมาของอำเภอวิเศษชัยชาญไว้ว่า ชื่อเมืองวิเศษชัยชาญนี้สันนิษฐานว่าตั้งขึ้นราว พ.ศ. 2122-2127 ซึ่งในพระราชพงศาวดารได้กล่าวถึงชื่อเมืองวิเศษชัยชาญเป็นครั้งแรกเมื่อราว พ.ศ. 2127 ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ครั้นนั้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยาตราทัพขึ้นไปประชุมพลที่ป่าโมก แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ เพื่อรับศึกพระยาพะสิมที่เมืองสุพรรณบุรี และกล่าวถึงอีกตอนในสงครามคราวเดียวกัน เมื่อทัพกรุงศรีอยุธยา ตีกองทัพพระยาพะสิมแตกพ่ายไปแล้ว ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จยกกองทัพไปตั้งอยู่ที่บ้านชะไว แขวงเมืองวิเศษชัยชาญ เพื่อสกัดทัพพระเจ้าเชียงใหม่ที่จะยกลงมาจากทางเหนือ ที่ตั้งของเมืองวิเศษชัยชาญในสมัยนั้น อยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน้อยมีโคกใหญ่ที่ชาวบ้านเรียกว่า บ้านจวนซึ่งเข้าใจว่าเป็นที่ตั้งของจวนผู้ว่าราชการเมือง อยู่ใกล้วัดชุมทอง ตำบลไผ่จำศีลในปัจจุบัน ต่อมาราวปลายสมัยธนบุรีหรือต้นสมัยรัตนโกสินทร์ทางราชการ ได้ย้ายเมืองวิเศษชัยชาญไปตั้งที่ตำบลบ้านแห ตรงวัดไชยสงครามทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นเมืองอ่างทอง พ.ศ. 2439 ทางราชการแบ่งการปกครองและตั้งท้องที่เมืองวิเศษชัยชาญเป็นอำเภอตั้งชื่อว่า อำเภอไผ่จำศีล ต่อมาพ.ศ. 2451 ทางราชการเปลี่ยนชื่ออำเภอไผ่จำศีล เป็นอำเภอวิเศษชัยชาญ มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอต่างๆ ของจังหวัดอ่างทองและจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอโพธิ์ทองและอำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอดมัยให้ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมืองอ่างทองและอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดสุพรรณบุรี

3.3 ประวัติความเป็นมาของละครชาตรี

อำเภอวิเศษชัยชาญ พบว่ามีการแสดงละครชาตรีมาตั้งแต่สมัยกลางกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการพัฒนารูปแบบการแสดงจนกลายเป็นที่นิยมกันในช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยปรากฏชื่อของ ทวดเขียน (นางเขียน ปานทอง) พันเดิมเป็นละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ ต่อมาได้มีโอกาสเข้าไปถวายงานเป็นนักร้องอยู่ในวงดนตรีไทยของ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในรัชกาลที่ 6 ทวดเขียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงละครและร้องเพลงไทยได้เป็นอย่างดี จึงเป็นที่โปรดปรานและได้รับพระราชทานสมญานามจาก สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในรัชกาลที่ 6 ว่า “แม่เขียน เสียงกระเวก” ทวดเขียนได้นำเอารูปแบบการแสดงละครและการร้องเพลงไทยจากในวัง มาผสมผสานกับการแสดงละครชาตรี และทวดเขียนยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบรรดาศิลปินละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญโดยมีการฝึกหัดให้ทายาทและศิษย์ตั้งแต่รุ่นเล็กๆ จดจำท่ารำ วิธีร้อง บทละคร และการขับเลงดนตรี ครูผู้ฝึกหัดจะดูพรสวรรค์ของเด็กๆ ว่าคนไหนมีบุคลิกเรียบร้อย สุขุม ก็จะหัดให้เป็นตัวพระเอก เด็กคนไหนมีบุคลิกแก่นแก้วซุกซนก็จะหัดให้เป็นตัวโกง เด็กคนไหนมีบุคลิกเรียบร้อย นิ่มนวล ไปหน้าสว

ก็จะหัดให้เป็นนางเอก ส่วนเด็กคนไหนที่คล่องแคล่ว ฉลาดเฉลียว ช่างเจรจา ก็จะหัดให้เป็นนางตลาด โดยครูผู้ฝึกจะให้รำและร้องซ้ำๆไป จนทำให้ผู้ที่เข้ารับการฝึกหัดบางคนสามารถจดจำและแสดงได้ทุกบทบาทของตัวละคร จนทำให้การแสดงละครชาติร้อ อำเภอวิเศษชัยชาญในสมัยนั้นมีชื่อเสียงและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย จำนวน 4 คณะ ดังนี้

1. คณะนางพร้อม หัวหน้าคณะคือ นางพร้อม ปานทอง เป็นภรรยาของนายเปลี่ยน ปานทอง บุตรของทวดเขียน ปานทอง นางพร้อมได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาติร้อให้กับทายาท ดังนี้

1.1 นายถนอม บัวสุวรรณ ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะจ้านงค์ศิลป์ มีทายาทที่สืบทอดคณะละคร และศิษย์ที่แยกคณะละครออกไป ดังนี้

1) นายอนันต์ บัวสุวรรณ (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์
ปัจจุบัน

2) นางสาวศรีนวล บัวสุวรรณ (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะศรีนวลยอดรัก
ปัจจุบัน

3) นางประยูร ขาวอ่อน (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะส. เพ็ญศรี อุษานา
ศิลป์ ปัจจุบัน

4) นางทองอาบ โตสวัสดิ์ (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะจ. จินตนา เจียมจิตร
ศิษย์นารายณ์ ปัจจุบัน

5) นางสาววย พุ่มสว (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะวิชาญสำรวศิลป์
ปัจจุบัน

6) นางสาวรรณา โพธิ์สด (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะส. รัตนา เครือวัลย์
ศิลป์ ปัจจุบัน

1.2 นางพยงค์ ญาณโกมุท ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะพยงค์ศิลป์ มีทายาทที่สืบทอดคณะละครออกไป ดังนี้

1) นางสุณี เรืองงาม (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะศ. สมพิศ เรืองงาม
ปัจจุบัน

2) นางสาวสุรียา คล้ายทอง (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะศ. รุ่งสุรียานำศิลป์
ปัจจุบัน

1.3 นางพยงค์ กำมะรัตน์ ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะพยงค์ศิลป์ มีทายาทที่สืบทอดคณะละคร และศิษย์ที่แยกคณะละครออกไป ดังนี้

1) นางสมใจ ปิ่นเมฆ (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะส. พยงค์นำศิลป์
ปัจจุบัน

2) นายประยัด กำมะรัตน์ (ทายาท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะส. นิภานำศิลป์
ปัจจุบัน

3) นางขวัญยืน พานสม (ทนายท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์
ปัจจุบัน

4) นางสาวจิตร พรหมเดช (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะจำลองเจริญศิลป์
ปัจจุบัน

2. คณะนางพิน หัวหน้าคณะคือ นางพิน เม่นแสง เป็นภรรยาของนายโดด
เม่นแสง นักดนตรีไทยอำเภอวิเศษชัยชาญ นางพินได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี
ให้กับทนายท ดังนี้

2.1 นายวิจิตร เม่นแสง ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะเทพวิจิตรศิลป์ มีทนายทที่สืบ
ทอดคณะละคร และศิษย์ที่แยกคณะละครออกไป ดังนี้

1) นางวันดี เม่นแสง (ทนายท) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะวันดีวรรณศิลป์
ปัจจุบัน

2) นางชะองค์ รุกขชาติ (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะส. ชะองค์ศิลป์
ปัจจุบัน

3. คณะนางจันทร์ หัวหน้าคณะคือ นางจันทร์ ปานเอี่ยม พื้นเดิมเป็นละครชาตรี
อำเภอป่าโมก เมื่อสมรสกับ นายแปลก ปานเอี่ยม นักดนตรีไทยอำเภอวิเศษชัยชาญ จึงได้ย้ายมา
อยู่ที่อำเภอวิเศษชัยชาญ และได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะหนูน้อยวิเศษศิลป์
นางจันทร์ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทนายทคือ นางประจวบ ประดิษฐ์สร
ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะละครชาตรี โดยใช้ชื่อว่า คณะแม่จันทร์วิเศษศิลป์ ซึ่งในปัจจุบัน
คณะแม่จันทร์วิเศษศิลป์ไม่มีผู้สืบทอดคณะละครชาตรีแล้ว

4. คณะนางฉาย หัวหน้าคณะคือ นางฉาย แสงนาค เป็นภรรยาของนายบัว
แสงนาค ได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะจันทร์ฉาย แสงนาค นางฉายได้ถ่ายทอด
องค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับศิษย์ ดังนี้

4.1 นางทองอยู่ แสงแก้ว (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะจันทร์ฉาย แสงนาค มี
ศิษย์สืบทอดคณะละครออกไป ดังนี้

1) นางศรีไพร เพิ่มพูน (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะศิษย์จันทร์ฉาย อดีต
2) นางพิกุล เกษมสุขสกุลณี (ศิษย์) ใช้ชื่อคณะละครว่า คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์
ปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปคือ อำเภอวิเศษชัยชาญ เป็นหนึ่งอำเภอในจังหวัดอ่างทองที่มี
หลักฐานทางประวัติศาสตร์ หลักฐานทางด้านศิลปวัฒนธรรม และศิลปะการแสดงต่างๆ รวมไปถึง
การแสดงละครพื้นบ้านอย่างละครชาตรี

อนันต์ บั้วสุวรรณ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า “ฉันเป็นเจ้าของละครชาตรีคณะ
อนันต์รุ่งสว่างศิลป์ การแสดงละครชาตรีทุกวันนี้จะเป็นแบบละครนอก” การแต่งกายก็แต่งแบบ

ยีนเครื่องใช้วัสดุต่างๆ ที่หาได้ง่าย และราคาถูก แต่เลือกให้เด่นในเรื่องของสีสันของเนื้อผ้า ตัวแสดงที่เล่นเป็นตัวตลกก็จะใช้ผู้ชายกับผู้หญิงแสดงเน้นความสนุกสนานเป็นหลัก และยังมีการนำเอาชุดแฟนซีมาใส่ประกอบการแสดง เพื่อเป็นการสร้างสีสัน และความแปลกใหม่ให้กับคนดู นอกเหนือจากมุขตลกของตัวละครที่แสดง

ขวัญยืน พานสม (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า “ฉันเองก็เล่นละครชาตรีมานาน เดี่ยวนี้ฉันก็เล่นแบบชาตรีผสมละครนอก มีร้องโน้ร้องนี่มาผสม” แต่เดิมเล่นกันแบบละครชาตรีก็ต้องร้องชาตรีอย่างเดียวแล้วก็เจราจา จะร้องแต่ละครั้งก็ต้องมีคนบอกบท แต่ตอนนี้การแสดงละครชาตรีไม่ได้ร้องชาตรีเพียงอย่างเดียว ยังต้องร้องเพลงสองชั้นและเพลงชั้นเดียวผสมไปด้วย นอกจากนั้นมีการนำเอาเพลงลูกทุ่ง เพลงพื้นบ้านที่คนเขารู้จักๆ กัน เข้ามาร้องประกอบในการแสดงด้วย ส่วนเวลาละครจะร้องเชิญเจ้าเขาก็จะต้องมีบทเชิญเจ้าให้มารับสินบน

จากการสัมภาษณ์ดังกล่าว จึงเห็นได้ว่าละครชาตรีที่แสดงอยู่ในปัจจุบันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการแสดงไปจากเดิม เพื่อให้เกิดความน่าสนใจมากยิ่งขึ้นทั้งเรื่องของตัวผู้แสดง ฉาก อุปกรณ์ประกอบการแสดง เครื่องดนตรี การร้อง และเครื่องแต่งกายที่ได้พัฒนาขึ้น มีการนำแฟชั่นในยุคปัจจุบันเข้ามาผสมผสานเช่น การแต่งตัวแฟนซี หรือแม้แต่กระทั่งเพลงร้องนำเพลงลูกทุ่งหรือเพลงอื่นๆ เข้ามาร้อง เพื่อเรียกเสียงฮา และสร้างความสนใจให้กับผู้ชมแต่เมื่อพิจารณาถึงความนิยมในปัจจุบันแล้ว ละครชาตรียังไม่ใช่มหรสพที่ผู้ชมทั่วไปจะสนใจ ผู้คนโดยมากจะรู้เพียงว่าละครชาตรี คือละครสำหรับแก้บน

3.4 คณะละครชาตรี

อำเภอวิเศษชัยชาญ เป็นหนึ่งอำเภอในจังหวัดอ่างทอง ที่มีคณะละครชาตรีเป็นจำนวนมาก จากการสำรวจพบว่าในปัจจุบันมีคณะละครชาตรีที่มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษ และการสืบทอดจากครู มีจำนวน 15 คณะ ดังนี้

1. คณะจ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์
2. คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์
3. คณะจำลองเจริญศิลป์
4. คณะวันดีวรรณศิลป์
5. คณะวิชาญสารวยศิลป์
6. คณะศ. รุ่งสุริยานาศิลป์
7. คณะศ. สมพิศ เรืองงาม
8. คณะศรีนวลยอดรัก
9. คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์
10. คณะส. ชะองค์ศิลป์
11. คณะส. นิภานาศิลป์
12. คณะส. พยงค์นำศิลป์

13. คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์

14. คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์

15. คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์

จากการสืบค้น ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของละครชาตรีแต่ละคณะในอำเภวิเศษชัยชาญ มีดังนี้

1. คณะจ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์ (ทองอาบ โตสวัสดิ์, 2558: สัมภาษณ์)

คณะจ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์ มีหัวหน้าคณะคือ นางทองอาบ โตสวัสดิ์ ละครคณะนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยการแยกตัวออกมาจากคณะถนอมศิลป์ และคณะจำนงค์ศิลป์ กล่าวคือ แต่เดิมนางทองอาบ โตสวัสดิ์ ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะถนอมศิลป์ และคณะจำนงค์ศิลป์ ปัจจุบันคือ คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2517 นางทองอาบ โตสวัสดิ์ ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะจ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 128/2 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

2. คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ (พิกุล เกษมสุขสกุล, 2558: สัมภาษณ์)

คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นางพิกุล เกษมสุขสกุล ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากคณะจันทร์ฉาย แสงนาค โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางฉาย แสงนาค (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครฉายฉาย” ต่อมาละครคณะจันทร์ฉาย แสงนาค ได้มีการสืบทอดมายังนางทองอยู่ แสงแก้ว นางศรีไพร เพิ่มพูน ซึ่งเป็นศิษย์ของนางฉาย แสงนาค และนางศรีไพร เพิ่มพูน จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะจันทร์ฉาย แสงนาค มาเป็นคณะศิษย์จันทร์ฉาย กล่าวคือ แต่เดิมนางพิกุล เกษมสุขสกุล ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะจ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์ ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2547 ละครคณะศิษย์จันทร์ฉายได้มีการสืบทอดมายังนางพิกุล เกษมสุขสกุล และนางพิกุล เกษมสุขสกุล จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะศิษย์จันทร์ฉาย มาเป็นคณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 148/1 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

3. คณะจำลองเจริญศิลป์ (สมจิตร พรมเดช, 2558: สัมภาษณ์)

คณะจำลองเจริญศิลป์ มีหัวหน้าคณะคือ นางสาวสมจิตร พรมเดช ละครคณะนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยการแยกตัวออกมาจากคณะพยงค์ศิลป์ กล่าวคือ แต่เดิมนางลอย พรมเดช (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นมารดาของนางสาวสมจิตร พรมเดช ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะพยงค์ศิลป์ ปัจจุบันคือ คณะส. พยงค์นำศิลป์ ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2507 นางลอย พรมเดชได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะจำลองเจริญศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 186/1 หมู่ 3 ตำบลห้วยคันแหลน อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

4. คณะวันดีวรรณศิลป์ (วันดี เม่นแสง, 2558: สัมภาษณ์)

คณะวันดีวรรณศิลป์ มีหัวหน้าคณะคือ นางวันดี เม่นแสง ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพิน เม่นแสง (ปัจจุบันถึงแก่

กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพิน” ต่อมาละครคณะนางพินได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นางก้านทอง ปิ่นเพชร (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นายแสง เม่นแสง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางระเบียบ เม่นแสง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนายสมจิตร เม่นแสง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพิน เม่นแสง โดยใช้ชื่อว่า คณะเทพวิจิตรศิลป์ ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2529 ละครคณะเทพวิจิตรศิลป์ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นางวันดี เม่นแสง ซึ่งเป็นบุตรของนายสมจิตร เม่นแสง และนางวันดี เม่นแสง จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะเทพวิจิตรศิลป์มาเป็นคณะวันดีวรรณศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 1/1 หมู่ 4 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

5. คณะวิชาญสารวยศิลป์ (สารวย พุ่มสวย, 2558: สัมภาษณ์)

คณะวิชาญสารวยศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นางสาว พุ่มสวย ละครคณะนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยการแยกตัวออกมาจากคณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ กล่าวคือ แต่เดิมนางสาว พุ่มสวย ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ และเมื่อปี พ.ศ. 2531 นางสาว พุ่มสวย ได้สมรสกับนายวิชาญ พุ่มสวย ซึ่งมีอาชีพแสดงโขนสดและมีคณะโขนชื่อว่า คณะวิชาญน้อยพิเศษศิลป์ ต่อมานางสาว พุ่มสวย ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะวิชาญสารวยศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 27/3 หมู่ 6 ตำบลม่วงเตี้ย อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

6. คณะศ. รุ่งสุรียานำศิลป์ (สุรียา คล้ายทอง, 2558: สัมภาษณ์)

คณะศ. รุ่งสุรียานำศิลป์ มีหัวหน้าคณะคือ นางสาว สุรียา คล้ายทอง ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนางพยงค์ ญาณโกมุท ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะศ. พยงค์ศิลป์ ต่อมาละครคณะศ. พยงค์ศิลป์ ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นางสุณี เรืองงาม และนางสุรียา คล้ายทอง ซึ่งเป็นบุตรของนางพยงค์ ญาณโกมุท ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2514 นางสุณี เรืองงาม จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะศ. พยงค์ศิลป์ มาเป็นคณะศ. สมพิศ เรืองงาม และเมื่อปี พ.ศ. 2519 นางสาว สุรียา คล้ายทอง ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะศ. รุ่งสุรียานำศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 83/1 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

7. คณะศ. สมพิศ เรืองงาม (สุณี เรืองงาม, 2558: สัมภาษณ์)

คณะศ. สมพิศ เรืองงาม มีหัวหน้าคณะ คือ นางสุณี เรืองงาม ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อม ปานทอง

(ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนางพยงค์ ญาณโกมุท ได้แยกตัวออกมา ก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะศ. พยงค์ศิลป์ ต่อมาละครคณะศ. พยงค์ศิลป์ ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นางสุณี เรืองงาม และนางสุริยา คล้ายทอง ซึ่งเป็นบุตรของนางพยงค์ ญาณโกมุท ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2514 นางสุณี เรืองงาม จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะศ. พยงค์ศิลป์ มาเป็น คณะศ. สมพิศ เรืองงาม สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 61/6 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

8. คณะศรีนวลยอตรัก (ศรีนวล บัวสุวรรณ, 2558: สัมภาษณ์)

คณะศรีนวลยอตรัก มีหัวหน้าคณะคือ นางสาวศรีนวล บัวสุวรรณ ละครคณะนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยการแยกตัวออกมาจาก คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ซึ่งเป็นคณะของบิดา กล่าวคือ แต่เดิม นางสาวศรีนวล บัวสุวรรณ ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2539 นางสาวศรีนวล บัวสุวรรณ ได้แยกตัวออกมา ก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะศรีนวลยอตรัก สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 103 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

9. คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์ (ขวัญยืน พานสม, 2558: สัมภาษณ์)

คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นางขวัญยืน พานสม ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนางพยงค์ กำมะรัตน์ ได้แยกตัวออกมา ก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะพยงค์ศิลป์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2525 นางพยงค์ กำมะรัตน์ได้ถึงแก่กรรม ละครคณะพยงค์ศิลป์ ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายประหยัด กำมะรัตน์ นายสัญญา กำมะรัตน์ นางขวัญยืน พานสม นางเตือนใจ อุไรงาม และนางสมใจ ปิ่นเมฆ ซึ่งเป็นบุตรของนางพยงค์ กำมะรัตน์ และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2550 นางขวัญยืน พานสมได้แยกตัวออกมา ก่อตั้งคณะละคร ขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 81/3 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

10. คณะส. ชะองค์ศิลป์ (ชะองค์ รุกขชาติ, 2558: สัมภาษณ์)

คณะส. ชะองค์ศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นางชะองค์ รุกขชาติ ละครคณะนี้ได้ ก่อตั้งขึ้นโดยการแยกตัวออกมาจากคณะ เทพวิจิตรศิลป์ กล่าวคือ แต่เดิมนางชะองค์ รุกขชาติ

ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะ เทพวิจิตรศิลป์ ปัจจุบันคือคณะวันดีวรรณศิลป์ ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2520 นางชะองค์ รุกขชาติ ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะส. ชะองค์ศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 47 หมู่ 4 ตำบลห้วยคันแหลน อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

11. คณะส. นิภา นำศิลป์ (ประหยัด กำมะรัตน์, 2558: สัมภาษณ์)

คณะส. นิภา นำศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นายประหยัด กำมะรัตน์ ละครคณะนี้ ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อมปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพะยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนางพยงค์ กำมะรัตน์ ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะพยงค์ศิลป์ ส่วนนายประหยัด กำมะรัตน์มีหน้าที่บรรเลงดนตรีอยู่ในคณะพยงค์ศิลป์ซึ่งเป็นคณะของมารดา ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2525 นางพยงค์ กำมะรัตน์ได้ถึงแก่กรรม ละครคณะพยงค์ศิลป์ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายประหยัด กำมะรัตน์ นายสัญญา กำมะรัตน์ นางขวัญยืน พานสม นางเตือนใจ อุไรงาม และนางสมใจ ปิ่นเมฆ ซึ่งเป็นบุตรของนางพยงค์ กำมะรัตน์ และเมื่อปี พ.ศ. 2544 นายประหยัด กำมะรัตน์ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่โดยใช้ชื่อว่า คณะส. นิภา นำศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 81 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

12. คณะส. พยงค์นำศิลป์ (สมใจ ปิ่นเมฆ, 2558: สัมภาษณ์)

คณะส. พยงค์นำศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นางสมใจ ปิ่นเมฆ ละครคณะนี้ ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพะยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนางพยงค์ ได้ก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะพยงค์ศิลป์ และเมื่อปี พ.ศ. 2525 นางพยงค์ได้ถึงแก่กรรม ละครคณะพยงค์ศิลป์ ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายประหยัด กำมะรัตน์ นายสัญญา กำมะรัตน์ นางขวัญยืน พานสม นางเตือนใจ อุไรงาม และนางสมใจ ปิ่นเมฆ ซึ่งเป็นบุตรของนางพยงค์ กำมะรัตน์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2545 นางสมใจ ปิ่นเมฆจึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะพยงค์ศิลป์ มาเป็นคณะส.พยงค์นำศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 81/3 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

13. คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์ (เพ็ญศรี นิ่มละมูล, 2558: สัมภาษณ์)

คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์ มีหัวหน้าคณะคือ นางเพ็ญศรี นิ่มละมูล ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนางพยอม ปานทอง ซึ่งเป็นมารดาของนางประยูร ชาวอ่อน (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ทั้งสองได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะถนอมศิลป์ คณะพยงค์ศิลป์ และคณะพยงค์ศิลป์ ซึ่งเป็นเครือญาติกัน ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2536 นางประยูร ชาวอ่อน ซึ่งเป็นมารดาของนางเพ็ญศรี นิ่มละมูล ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 93/2 หมู่ 6 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

14. คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์ (สุวรรณ โพธิ์สด, 2558: สัมภาษณ์)

คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์ มีหัวหน้าคณะคือ นางสุวรรณ โพธิ์สด ละครคณะนี้ได้ก่อตั้งขึ้นโดยการแยกตัวออกมาจากคณะมาจากคณะถนอมศิลป์ และคณะจำนงศิลป์ กล่าวคือ แต่เดิมนางเมี้ยน ชาวอ่อน ซึ่งเป็นมารดาของนางสุวรรณ โพธิ์สด ได้เคยแสดงละครอยู่ในคณะถนอมศิลป์ และคณะจำนงศิลป์ ปัจจุบันคือ คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ ต่อมานางเมี้ยน ชาวอ่อน ได้เปลี่ยนเส้นทางไปแสดงลิเกแล้วหันกลับมาแสดงละครอีกครั้ง และนางเมี้ยน ชาวอ่อน ได้พานางสุวรรณ โพธิ์สด ซึ่งเป็นบุตร เข้าไปฝึกหัดและแสดงละครอยู่ในคณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2541 นางสุวรรณ โพธิ์สด ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 115/1 หมู่ 5 ตำบลท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

15. คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ (อนันต์ บัวสุวรรณ, 2558: สัมภาษณ์)

คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ มีหัวหน้าคณะ คือ นายอนันต์ บัวสุวรรณ ละครคณะนี้ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยเริ่มจากการก่อตั้งคณะละครของนางพร้อม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ชาวบ้านมักเรียกละครคณะนี้ว่า “ละครยายพร้อม” ต่อมาละครคณะนางพร้อม ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยงค์ ญาณโกมุท (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางพยอม ปานทอง (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) และนางพยงค์ กำมะรัตน์ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ซึ่งเป็นบุตรของนางพร้อม ปานทอง ส่วนนายถนอม บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) ได้แยกตัวออกมาก่อตั้งคณะละครขึ้นมาใหม่ โดยใช้ชื่อว่า คณะถนอมศิลป์ ต่อมาละครคณะถนอมศิลป์ได้มีการสืบทอดมายังทายาทคือ นางจำนงค์ บัวสุวรรณ (ปัจจุบันถึงแก่กรรม) นางจำเนียร บัวสุวรรณ และนายอนันต์ บัวสุวรรณ ซึ่งเป็นบุตรของนายถนอม บัวสุวรรณ

และนางจำนงค์ บัวสุวรรณจึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จากคณะถนนศิลป์ มาเป็นคณะจำนงค์ศิลป์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2500 นางจำนงค์ บัวสุวรรณ ได้ถึงแก่กรรม ละครคณะจำนงค์ศิลป์ ได้มีการสืบทอด มายังทายาทคือ นายอนันต์ บัวสุวรรณ และนายอนันต์ บัวสุวรรณ จึงได้เปลี่ยนชื่อคณะเดิม จาก คณะจำนงค์ศิลป์ มาเป็นคณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์ สถานที่ตั้งของคณะคือ บ้านเลขที่ 103 หมู่ 5 ตำบล ท่าช้าง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

จากการสืบค้นข้อมูล และการสัมภาษณ์ศิลปินละครชาตรีอาวุโส พบว่า ลักษณะการสืบทอด คณะละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ มีลักษณะการสืบทอดเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การสืบทอดคณะละครจากครอบครัวที่มีบรรพบุรุษเป็นหัวหน้าคณะละคร มีทั้งหมด 9 คณะ คือ

- 1.1 คณะวันดีวรรณศิลป์
- 1.2 คณะศ. รุ่งสุริยานำศิลป์
- 1.3 คณะศ. สมพิศ เรืองงาม
- 1.4 คณะศรีนวลยอดรัก
- 1.5 คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์
- 1.6 คณะส. นิภา นำศิลป์
- 1.7 คณะส. พยงค์นำศิลป์
- 1.8 คณะส. เพ็ญศรี อุษานำศิลป์
- 1.9 คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์

2. การสืบทอดคณะละครในฐานะศิษย์ หรือการแยกคณะออกจากคณะที่เคยแสดง อยู่มาตั้งคณะขึ้นใหม่ มีทั้งหมด 6 คณะ คือ

- 2.1 คณะจ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์
- 2.2 คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์
- 2.3 คณะจำลองเจริญศิลป์
- 2.4 คณะวิชาญสำรวศิลป์
- 2.5 คณะส. ชะองค์ศิลป์
- 2.6 คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์

3.5 รูปแบบของการแสดงละครชาตรี

วันดี แม่นแสง (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ขั้นตอนในการแสดงละครชาตรี แบบดั้งเดิมของอำเภอวิเศษชัยชาญ มีดังนี้

1. การโหมโรงชาตรี เป็นการบรรเลงดนตรีก่อนที่จะมีการแสดง หัวหน้าคณะจะเป็น ผู้ตั้งก้านลครโดยมีหมาก พลุ เหล้า บุหรี่ ดอกไม้รูปเทียน เงินหกลสลึง ใส่ไว้ในพาน หลังจากตั้งก้านลคร เสร็จ หัวหน้าคณะจะเสกหมากพลุแล้วนำไปใส่ไว้ในโพนทั้งสองใบ หลังจากนั้นจึงเริ่มโหมโรงด้วยวง

ปีพาทย์ชาติ การโหมโรงเป็นการไหว้ครูทางดนตรี และเพื่อเป็นการประกาศให้ผู้คนทั่วไปทราบว่า ขณะนี้มีละครจะเริ่มทำการแสดง การโหมโรงชาติ จะใช้วงปีพาทย์ชาติ เครื่องดนตรีประกอบด้วย ปี่นอก โทน 1 คู่ กลองชาติ 1 คู่ กรับไม้ไผ่ และฉิ่ง ในวงปีพาทย์นี้ ปี่ เป็นเครื่องดำเนินทำนอง โทน กลองชาติ เป็นเครื่องดำเนินจังหวะ

2. การร้องประกาศหน้าโรงตอนเช้าและตอนบ่าย เป็นการร้องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่รู้กันว่าละครชาติจะเริ่มแสดงแล้ว การร้องประกาศหน้าโรงส่วนใหญ่ศิลปินอาวุโสในคณะจะเป็นผู้ร้อง ลูกคู่จะคอยร้องรับเป็นช่วงๆ ดนตรีจะกำกับจังหวะไปตามคำร้องจนกว่าผู้ร้องประกาศหน้าโรงจะร้องทอดจังหวะลง

3. การรำเชิญพระ หรือเชิญเจ้า เป็นการรำโดยผู้แสดงที่เป็นนายโรง จะต้องร้องและรำชดหน้าบทเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้รับรู้ว่าวันนี้จะมีการแสดงละครชาติรามาถวาย และเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่งาน การรำเชิญพระหรือรำเชิญเจ้าตัวนายโรงจะต้องนั่งร้องอยู่บนเตียงโดยมีคนบอ กบทหนึ่งอยู่ข้างเตียง ในระหว่างที่นายโรงกำลังรำชดหน้าบทอยู่นั้น ลูกคู่จะคอยร้องรับเป็นช่วงๆ ดนตรีจะกำกับจังหวะไปตามกระบวนท่ารำจนกว่าตัวนายโรงจะร้องทอดจังหวะลง

4. การรำถวายมือ เป็นการรำหลังจากที่นายโรงรำชดหน้าบทเรียบร้อยแล้ว นักแสดงที่เหลือในโรง จะต้องออกมารำถวายมือ เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่นั้นๆ โดยผู้รำอาจจะรำตั้งแต่ 2 คู่ขึ้นไป เมื่อรำเสร็จก็จะเริ่มทำการแสดง

5. การดำเนินเรื่อง เป็นการแสดงหลังจากที่รำถวายมือเสร็จแล้วจะเริ่มทำการแสดง โดยที่ตัวพระเอกจะต้องลงโรงเป็นตัวแรก หรือเรียกว่าตั้งพระ แล้วหลังจากนั้นก็จะเป็นตัวละครอื่นๆ ตามท้องเรื่องที่ออกมาแสดง ซึ่งผู้แสดงทุกคนเมื่อไม่มีบทบาทจะต้องนั่งล้อมวงกันเพื่อเป็นลูกคู่ร้องรับและตีกรับประกอบจังหวะ โดยมีเสากลางผูกผ้าแดงกับกิ่งมะยมปักอยู่ตรงกลางโรง เรียกว่า เสา มหาชัย

6. การลาเครื่องสังเวท เป็นพิธีกรรมหลังจากที่ทำการแสดงไปจนถึงเที่ยงวัน ผู้แสดงจะเป็นผู้ไปเชิญเครื่องสังเวทที่หน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ออกมา เพื่อเป็นการให้รู้ว่าเจ้าภาพได้ขาดสินบนแล้ว

รูปแบบการแสดงละครชาติรี อำเภอบางบาล จะเริ่มด้วยการโหมโรง ซึ่งก่อนที่จะทำการโหมโรงนั้น หัวหน้าคณะหรือผู้ที่อาวุโสจะเป็นผู้ตั้งกานลครโดยมีหมาก พลุ เหล้า บุหรี่ ดอกไม้ธูปเทียน เงินหกลึง ใส่ไว้ในพาน พอเสร็จสิ้นจากการตั้งกานล หัวหน้าคณะจะเสกหมากพลุ ที่อยู่ในพาน แล้วนำไปใส่ไว้ในโหนดทั้งสองใบ หลังจากนั้นจึงเริ่มทำการโหมโรง การร้องประกาศหน้าโรงยามเช้า การรำเชิญพระหรือรำเชิญเจ้า การรำถวายมือ การดำเนินเรื่อง การลาเครื่องสังเวท และประกาศหน้าโรงยามบ่าย การดำเนินเรื่องของละครชาติรีจะใช้ตัวละครเป็นตัวดำเนินเรื่อง โดยมีคนบอ กบทหรือคนบทที่จะคอยบอกและกำกับเรื่อง และมักจะสอดแทรกมุขตลก หรือเรื่องราวเหตุการณ์ ในปัจจุบันเพื่อให้การแสดงมีความสนุกสนาน โดยการใช้บทเจรจาและใช้วงปีพาทย์ชาติบรรเลงประกอบการแสดง เมื่อถึงตอนใดที่สามารถจะหยุดเพื่อเจรจา ผู้ร้องจะทอดเสียงลงเพื่อแทรกบทเจรจา ผู้แสดงจะต้องใช้ความสามารถในการเจรจา ให้ผู้ดูเกิดสุนทรียะตามตัวละครนั้นๆ อาจเป็นบท

โศก บทรัก หรือให้คติสอนใจ ส่วนบทเจรจาของตัวตลก ที่ให้ความสนุกสนานแก่ผู้ชม ผู้แสดงเมื่อไม่มีบทบาทแสดงก็ต้องมานั่งล้อมวง เพื่อคอยเป็นลูกคู่ร้องรับและตีกรับประกอบจังหวะ การแต่งกายในการแสดงละครชาตรีจะแต่งกายแบบชุดยืนเครื่องพระ นาง ส่วนตัวเบ็ดเตล็ดก็จะแต่งกายตามบทบาทของตัวละครที่แสดง

กล่าวโดยสรุปคือ ละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ คือละครที่ออกแสดงแก่นตามสถานที่ต่างๆ เป็นส่วนใหญ่ โดยเนื้อเรื่องที่แสดงจะเป็นเรื่องที่หยิบยืมมาจากนิทานชาดก วรรณคดีไทย และนิทานพื้นบ้าน ผู้แสดงจะแบ่งออกเป็น ตัวพระ ตัวนาง และตัวเบ็ดเตล็ด ก่อนทำการแสดงทุกครั้งจะต้อง ทำการโหมโรงชาตรี มีการร้องประกาศหน้าโรง และรำเชิญพระหรือรำเชิญเจ้า โดยนายโรงจะเป็นผู้รำ ซึ่งยึดถือเป็นจารีตประเพณี โดยมีความเชื่อว่าต้องบูชาคุณพระรัตนตรัย ก่อนทำการแสดงทุกครั้งซึ่งเหตุผลข้อนี้ปรากฏเด่นชัด ในบทไหว้คุณครูที่ว่า

“คุณเอ๋ยคุณครู	เหมือนผั่งแม่น้ำพระคงคา
รินรินจะแห้งก็ไหลมา	ยังไมรู้สิ้นไม่รู้สุด
สิบนิ้วลูบกหนอ ยอดดำเนิน	สรรเสริญถึงคุณพระพุท
จำศีลเสียแล้วให้บริสุทธิ์	ไหว้พระเสียแล้วจะสวดมนต์
ไหว้พระพุท พระธรรม พระสงฆ์เจ้า	ยกไว้ใส่เกล้าใส่ผม”

บทไหว้ครู คณะวันดีวรรณศิลป์

3.6 เครื่องแต่งกายของละครชาตรี

ชะองค์ รุกขชาติ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายถึงเครื่องแต่งกายของตัวละครในการแสดงละครชาตรีไว้ว่าแต่งแบบยืนเครื่องตัว ตัวพระ ตัวนาง และแต่งกายแบบตัวละครเบ็ดเตล็ดดังนี้

1. แต่งกายแบบยืนเครื่อง (ตัวพระ) มีดังนี้

1.1 ชฎา เป็นศิราภรณ์สำหรับตัวพระ ชฎาประกอบด้วย กรรเจียกจอน (จอนหู) ดอกไม้ เพชรทัดข้างซ้าย อุบะและดอกไม้ทัดข้างขวา ส่วนสำคัญของชฎานี้จะลงรักปิดทองคำเปลว และประดับด้วยเพชรเทียม เมื่อเล่นเป็นตัวละครในบทบาทอื่นก็จะเปลี่ยนจากชฎาเป็นหัว ของตัวละครนั้นๆ

1.2 ฉลององค์ คือเสื้อที่ปักด้วยเลื่อมและลูกปัด เสื้อส่วนใหญ่จะใช้แขนสั้นเป็นหลัก ถ้าเป็นเสื้อแขน สั้นปลายแขนจะติดพาดูรัด ส่วนเสื้อแขนยาวจะติดอินธนู

1.3 กรองคอ เป็นผ้าปักใช้สวมประดับรอบคอ

1.4 ทับทรวง เป็นเครื่องประดับสวมทับต่อจากกรองค้อมีทั้งแบบที่เป็นโลหะ และการใช้ ผ้า ที่ปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.5 สังวาลและตาบทิศ เป็นสายสร้อยสวมตัว (ซึ่งจะทำติดเป็นชุดเดียวกัน)

1.6 กำไลข้อมือ ทำด้วยผ้าปักเลื่อมและลูกปัด หรืออาจเป็นโลหะ

1.7 สนับเพลลา คือกางเกงสามส่วน สวมยาวเลยเข่า ส่วนที่พ้นจากผ้าหุ้ม จะปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.8 ผ้าหุ้ม จะนุ่งแบบหางหงส์ ผ้าที่ใช้มักจะใช้ผ้าลายที่มีสีสันทวยงาม ส่วนที่เป็นผ้ายกนั้นไม่ค่อยได้นำออกมาใช้นุ่งแสดง

1.9 รัดสะเอว คือผ้ารัดผูกรอบเอว เพื่อปิดรอยต่อระหว่างเสื้อผ้าหุ้มและห้อยข้างจะปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.10 ห้อยหน้า เป็นผ้าปักประดับการแต่งกาย ท่อนล่างด้านหน้าอยู่ระหว่างห้อยข้างจะปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.11 ห้อยข้าง เป็นผ้าปัก 2 ชั้น ผูกห้อยประดับส่วนที่เป็นหน้าขาทั้งสองข้าง จะปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.12 เข็มขัด ทำด้วยผ้าปักเลื่อม และลูกปัดหลากสี หรืออาจเป็นเข็มขัดโลหะทั่วไป

1.13 กำไลข้อเท้า ทำด้วยผ้าปักเลื่อมหรือลูกปัด หรือกำไลข้อเท้าที่เป็นโลหะ

2. แต่งกายแบบยีนเครื่อง (ตัวนาง) มีดังนี้

2.1 มงกุฎ สวมบนศีรษะ ในส่วนของมงกุฎจะประกอบด้วย กรรเจียกจอน (จอนหู) อุบะและดอกไม้ทัดข้างซ้าย ส่วนสำคัญของมงกุฎนี้จะลงรักปิดทองคำเปลว และประดับด้วยเพชรเทียม ในกรณีที่เล่นเป็นบทอื่นๆก็จะสวมหัวของตัวละคร

2.2 เสื้อในนาง เป็นเสื้อที่ใส่อยู่ด้านใน เป็นลักษณะคล้ายเสื้อแขนงุด ผ้าหน้า

2.3 ผ้าห่มนางปักด้วยเลื่อม และลูกปัด

2.4 กรองคอ เป็นผ้าปักใช้สวมประดับรอบคอ

2.5 จี๋นาง เป็นเครื่องประดับสวมทับต่อจากกรองค้อมีทั้งแบบที่เป็นโลหะ และการใช้ผ้าประกอบปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

2.6 ส่วนประดับข้อมือ ทำด้วยผ้าปักเลื่อมและลูกปัด

2.7 ผ้าหุ้ม จะนุ่งแบบจีบหน้านาง ผ้าที่ใช้มักจะใช้ผ้าลายหรือผ้ามันสีสวย

2.8 เข็มขัด ทำด้วยผ้าปักเลื่อม และลูกปัดหลากสี หรืออาจเป็นเข็มขัดโลหะ

2.9 ส่วนประกอบข้อเท้า ทำด้วยผ้าปักเลื่อมหรือลูกปัด กำไลข้อเท้า

3. แต่งกายตัวเบ็ดเตล็ด

ตัวละครเบ็ดเตล็ดในการแสดงละครชาตรี จะแต่งกายตามบทบาท และลักษณะของตัวละครนั้นๆ เช่น ตัวละครที่เล่นเป็นทหาร ก็จะใส่ชุดทหาร ตัวละครที่เล่นเป็นฤาษี ก็จะใส่ชุดฤาษี เป็นต้น และเมื่อจบฉาก ก็สามารถที่จะเปลี่ยนออกมาแสดงเป็นตัวละครอื่นๆได้อีก แต่ต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายตามตัวละครนั้นๆ

3.7 ผู้แสดงละครชาตรี

สว่าง บัวสุวรรณ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ผู้แสดงละครชาตรีใน อำเภอวิเศษชาญส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง มีการสืบทอดเชื้อสายมารุ่นต่อรุ่นในลักษณะของเครือญาติ ในการแสดงแต่ละครั้งจะมีจำนวนผู้แสดงประมาณ 7-12 คน ขึ้นอยู่กับเรื่องที่แสดง และความต้องการของผู้ว่าจ้างงาน โดยผู้แสดง 1 คนสามารถรับบทบาทได้มากกว่า 1 บทบาท เช่น การแสดงละครชาตรีเรื่องพระอภัยมณี ตอนหนีผีเสื้อ ผู้ที่แสดงเป็น ตาเงือก ยายเงือก เมื่อถูกนางผีเสื้อสมุทรจับกินแล้วในฉากต่อไปก็สามารถออกมาแสดงเป็น คนที่ติดอยู่บนเกาะแก้วพิสดารได้อีก(ตัวเบ็ดเตล็ด)

แม่ชีจำเนียร บัวสุวรรณ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า ในปัจจุบันละครชาตรีส่วนใหญ่จะนิยมใช้ผู้แสดงเป็นผู้หญิง “สมัยที่ฉันหัดละครก็จะมีแต่ผู้หญิงมาหัด พวกผู้ชายก็จะไปหัดตีตุ๊ก ตีโทน” แต่บางโรงก็ยังมีผู้ชายมาเล่นเป็นตัวละครอยู่บ้าง จำนวนผู้แสดงก็จะมีมากขึ้นกว่าเดิม การดำเนินเรื่องของละครชาตรีในปัจจุบันก็นำเอาลักษณะการดำเนินเรื่องแบบละครนอก ลิเก เพลงลูกทุ่งเข้ามาผสมผสานในการแสดงละครชาตรี เพื่อดึงดูดความน่าสนใจจากผู้ชมและยังมีการนำเอาฉาก และอุปกรณ์อื่นๆพวก แสง สี เสียงมาใช้ตกแต่งให้โรงละครมีสีสัน และเป็นสิ่งเชิญชวนให้ผู้ชมมีความสนใจมากขึ้น

3.8 ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี

ปีพาทย์ประกอบการแสดงละครชาตรีนี้ ถือว่า เป็นวงปีพาทย์ที่เก่าแก่ซึ่งอาจารย์มนตรี ตราโมท ศิลปินแห่งชาติ ได้เขียนอธิบายลักษณะวงดนตรีไทยไว้ว่า ปีพาทย์ชาตรีเป็นวงปีพาทย์โบราณที่มีบรรเลงน้อยที่สุด มีไว้สำหรับบรรเลงประกอบการแสดงหนังตะลุง และละครโนห์ราชาตรี เครื่องบรรเลงประกอบด้วย ปี่นอก โทณ 1 คู่ กลองชาตรี 1 คู่ ฆ้องคู่ 1 รวง กรับ(ซึ่งอาจมีหลายคู่ก็ได้) ฉิ่ง ในวงปีพาทย์นี้ ปี่ เป็นผู้ทำทำนอง โทณหนึ่งกลองเล็ก หรือกลองชาตรี และฆ้องคู่เป็นเครื่องทำจังหวะ และเรียกเครื่องดนตรีนี้ว่า “เครื่องดนตรีประกอบการแสดงละครชาตรี”(วิภา วิสเพ็ญ, 2549: 102-103)

อนันต์ บัวสุวรรณ (2557: สัมภาษณ์) ได้อธิบายว่า วงดนตรีที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีใช้วงดนตรีปีพาทย์ที่ประกอบด้วย ปี่นอก โทณชาตรี กลองชาตรี ฉิ่ง กรับไม้ไผ่ มีรายละเอียดดังนี้

1. ปี่นอก 1 เล่า ปี่นอกนั้นมีขนาดเล็ก มีอายุเก่าแก่กว่าปี่อื่นๆ ในบรรดาปี่ด้วยกัน คำว่านอก หมายถึง ระดับเสียงนอก เป็นระดับเสียงค่อนข้างสูงใช้เป่าดำเนินทำนองเพลง
2. โทณชาตรี 1 คู่ ตัวโทณทำด้วยไม้สักหรือไม้ขนุน หน้ากลองขึงด้วยหนังใช้ตีเรียกว่าจังหวะหน้าทับ นิยมตีคู่รุกและล่อกัน
3. กลองชาตรี 1 คู่ เป็นกลองขนาดเล็กตีประกอบจังหวะใช้คู่กับโทณ เพื่อให้จังหวะหนักแน่น
4. ฉิ่ง ทำด้วยโลหะ มีหน้าที่ประกอบจังหวะ ตีสลับกันให้ดังฉิ่ง ฉับ

5. กรับไม้ไผ่ ทำด้วยไม้ไผ่แก่เหลาลบเหลี่ยมยาว 1 คอก ดีตามจังหวะต่าง ๆ หน้าที่กำกับจังหวะย่อ

3.9 โอกาสที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี

โอกาสที่ใช้ละครชาตรีทำการแสดงนั้น จะมีปรากฏในงานมงคลและงานพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

งานมงคล

1. งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เจ้าของบ้านก็จะหาละครชาตรีมาแสดงละครถวายแก่พระภูมิเจ้าที่ เพื่อก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อาศัย
2. งานโกนผมไฟ เจ้าภาพจะหาละครชาตรีมาแสดงเพื่อความบันเทิงแก่บรรดาผู้มาร่วมงาน
3. งานประจำปีของวัด ทางวัดจะหาละครชาตรีมาแสดงเพื่อเป็นมหรสพให้กับประชาชนได้มาดูเพื่อความบันเทิง

งานพิธีกรรม

1. งานแก้บน ผู้ที่บนบานศาลกล่าวไว้เมื่อสำเร็จตามที่ต้องการแล้วก็จะหาละครชาตรีไปแสดงเพื่อแก้สบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์
2. งานไหว้ครูต่าง ๆ เจ้าภาพจะหาละครชาตรีไปแสดงเพื่อเป็นการสมโภชให้กับครูบาอาจารย์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ
3. งานตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ เจ้าภาพจะหาละครชาตรีมาแสดงเพื่อเป็นการสักการะและถวายให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสถานที่นั้น ๆ (อนันต์ บั้วสุวรรณ, สัมภาษณ์: 2557)

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สุสดี หลิมสกุล (2537: ง) ได้อธิบายว่า การแสวงหาแนวทางในการรื้อฟื้นระบำสี่บท ตามบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โดยเน้นถึงการคิดค้นวิธีในการรื้อฟื้นระบำ การรวบรวมท่ารำเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน การแต่งเติมท่ารำในส่วนที่ขาดหายไป ให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น กระบวนการรื้อฟื้นระบำสี่บท ผลจากการวิจัยคือ ได้ระบำสี่บทตามบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเต็มเพลง ได้บันทึกในรูปแบบของภาพนิ่ง และวีดิทัศน์ของท่ารำและกระบวนการท่ารำที่รื้อฟื้น และการรวบรวมไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในงานวิจัย และที่สำคัญที่สุดคือได้แนวคิดในกระบวนการรื้อฟื้นระบำโบราณชุดอื่นๆที่ขาดหายไป

เบญจมาศ คำอ่อน (2549: บทคัดย่อ) ได้อธิบายว่า การศึกษาเรื่อง ละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง พบว่าในปัจจุบัน อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีละครชาตรี 15 คณะ เรื่องที่ใช้ในการแสดงนำเค้าเรื่องเดิมมาจากเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ของสำนักพิมพ์ราชบุรินทร์เจริญ หรือหนังสือวัดเกาะ โดยนำมาปรับเนื้อหาและภาษาตามบริบททางสังคมผลการวิเคราะห์แนวคิดของเรื่องนำมาแสดงละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง พบว่าแนวคิดของเรื่องที่แสดง

ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับความรัก ได้แก่ ความรักระหว่างสามีและภรรยา ความรักของบิดามารดา ต่อบุตร ความรักระหว่างเพื่อนกับเพื่อน นอกจากนี้ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เรื่องค่าของชีวิตที่อยู่จิตใจและการกระทำ และความกตัญญู แนวคิดประการสุดท้ายคือ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องบุญวาสนาและเวรกรรม ความเชื่อเรื่องความฝันและลางสังหรณ์ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ และความเชื่อเรื่องเทวดาและผู้วิเศษผลการวิเคราะห์บทบาทของละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง พบว่า ละครชาตรีมีบทบาทในพิธีกรรมกับนเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการให้ความบันเทิง บทบาทในการเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคุณธรรม บทบาทในการอนุรักษ์และสืบทอด นับได้ว่าละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อสังคมไทย ในการสืบทอดแนวคิดและมรดกพื้นบ้านของไทยให้คงอยู่มาได้ถึงทุกวันนี้

กนก คล้ายมุข (2550-2551: บทคัดย่อ) ได้อธิบายว่า ละครชาตรีในจังหวัดอ่างทอง เป็นการแสดงของชาวบ้านเข้ามาในพื้นที่อ่างทองในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีกลุ่มละครสำคัญ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มบางยี่นา กลุ่มป่าโมก และกลุ่มท่าช้าง ปัจจุบันมีละคร 27 คณะ สืบทอดมาจากครอบครัวละคร และสืบทอดในฐานะศิษย์อาชีพละครสามารถใช้ประกอบเป็นอาชีพหลักในกลุ่มผู้สืบทอดพิธีกรรมการแสดงละครชาตรี ประกอบด้วย พิธีกรรมก่อนการแสดง คือ การโหมโรง การบูชาครู การร้องเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การรำถวายมือ และการร้องเชิญครู พิธีกรรมก่อนพักการแสดง คือ การลาเครื่องสังเวท และพิธีกรรมหลังเลิกการแสดง คือ การลาโรง รูปแบบการแสดง มีลักษณะเป็นละครชาตรีผสมละครนอก ละครพันทางและลิเก เปิดเรื่องด้วยตัวกษัตริย์ ดำเนินเรื่องด้วยตนเอง โดยใช้สัตว์ สิ่งของคู่บารมี เวทย์มนตร์ เทวดา เป็นต้น ปิดเรื่องด้วยตัวนายโรง ส่วนใหญ่ใช้แสดงเพื่อการกับน การรำมี 2 ลักษณะ คือ การรำตีบทและการรำชุดทำ เรื่องที่แสดงเป็นเรื่องจักรวาลต่างๆ จากบทพระราชนิพนธ์และนิทานพื้นบ้าน บทละครใช้จากสมุดข่อย สมุดบอกบทที่คัดลอกไว้ และหนังสือวัดเกาะ เวทีแสดงมีลักษณะเป็นเวทีชั่วคราว ใช้งานปีพาทย์บรรเลงประกอบการแสดง เพลงประกอบการแสดง คือ เพลงโหมโรง เพลงรำถวายมือ เพลงหน้าพาทย์ และเพลงร้องทั่วไป การแต่งกายนิยมแต่งกายแบบยืนเครื่องพระ นาง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัย จังหวัดอ่างทอง” ในครั้งนี้เริ่มจากการรวบรวมข้อมูล จากงานวิจัย เอกสาร หนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและการออกปฏิบัติการภาคสนาม เพื่อรวบรวมข้อมูล จากการสังเกต สัมภาษณ์บันทึกเทปเสียง และบันทึกวีดิทัศน์ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมมาวิเคราะห์ เรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางวิธีดำเนินการวิจัยเป็นลำดับดังต่อไปนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. กระบวนการวิจัย

ศึกษาข้อมูล เอกสารหลักฐาน และวิเคราะห์ข้อมูล ตามวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลอ้างอิงอื่นๆ

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ข้อมูลเบื้องต้นที่เก็บรวบรวมจากต้นกำเนิดของข้อมูลโดยตรง ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล ดังนี้

- 1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview)
- 2) การสัมภาษณ์กลุ่ม หรือการอภิปรายกลุ่ม (Focus Group)

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

- 1) บทความ งานวิชาการ งานวิจัย ศิลปนิพนธ์ หนังสือวิชาการ และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 2) ข้อมูลเสียงสัมภาษณ์จากการถอดเทปบันทึกเสียง โดย นายสวธา เสนามนตรี ผู้วิจัย
- 3) ข้อมูลภาพวีดิทัศน์ การแสดงละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัย จังหวัดอ่างทอง
- 4) ข้อมูลภาพนิ่ง ประวัติและผลงาน คณะละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัย จังหวัดอ่างทอง

1.3 ปฏิบัติงานภาคสนาม ตามระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยวิธีดังนี้

- 1) สังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม
- 2) สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ
- 3) บันทึกภาพถ่าย
- 4) บันทึกเสียง และบันทึกเทปวีดิทัศน์

1.4 การศึกษาข้อมูล ดำเนินการทั้งระบบ เพื่อเชื่อมโยงความคิดที่ปรากฏตามข้อมูลเนื้อหา ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

- 1) เครื่องบันทึกวีดิทัศน์
- 2) เครื่องบันทึกเสียง
- 3) กล้องถ่ายรูป
- 4) อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ระหว่างปฏิบัติการวิจัย
- 5) แบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวในการเก็บ

รวบรวมข้อมูล โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความครอบคลุมของเนื้อหา รายนามดังนี้

- 1) ดร.ชวลิต สุนทรานนท์ นักวิชาการละครและดนตรีทรงคุณวุฒิ
สำนักการสังคีต กรมศิลปากร
- 2) นายบุญสร้าง เรืองนนท์ ศิลปินอาวุโส สำนักการสังคีต
กรมศิลปากร
- 3) รศ.ดร.รจนา สุนทรานนท์ อาจารย์ประจำสาขานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

2.2 ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 1) ข้อมูลเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับละครชาตรี
- 2) ข้อมูลเอกสารทางวิชาการที่เป็นวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

- 1) นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ
- 2) อาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์
- 3) ศิลปินละครชาตรี 15 คณะ ในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
 1. คณะจ. จินตนา เขียมจิตร ศิษย์นารายณ์
 2. คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์
 3. คณะจำลองเจริญศิลป์
 4. คณะวันดีวรรณศิลป์
 5. คณะวิชาญสำรวศิลป์
 6. คณะศ. รุ่งสุริยานาศิลป์
 7. คณะศ. สมพิศ เรืองงาม
 8. คณะศรีนวลยอดรัก
 9. คณะส. ขวัญยืนนาศิลป์
 10. คณะส. ชะองค์ศิลป์
 11. คณะส. นิภานาศิลป์
 12. คณะส. พยงค์นาศิลป์

13. คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์

14. คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์

15. คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์

2.4 ข้อมูลจากการสังเกต

2.5 ข้อมูลจากภาพถ่าย เทปบันทึกเสียง และเทปบันทึกภาพ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 การจัดทำข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทุกส่วนมานำจำแนกหมวดหมู่ตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้ ได้แก่

- 1) ข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง รายงานวิจัย
- 2) หลักฐานจากการบันทึกเทปการแสดงละครชาตรี
- 3) การสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 4) การเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วม
- 5) ข้อมูลภาพถ่ายทั้งจากภาพที่เคยมีการบันทึกไว้ และภาพถ่ายจาก

ภาคสนาม

- 6) ข้อมูลเทปวีดิทัศน์บันทึกการแสดงละครชาตรีตามฐานข้อมูล
- 7) ข้อมูลภาพเคลื่อนไหวประเภท วีดิทัศน์ ตามฐานข้อมูลและการปรึกษา

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์สำหรับการศึกษาวิเคราะห์ตามขั้นตอนต่อไป ดังนี้

3.2 การตรวจสอบ ติความผลข้อมูล

1) ข้อมูลเนื้อหาสาระต่างๆ นำมาสังเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ทุกหัวข้อแล้วนำมาตรวจสอบ

2) วิจัย ติความ ประมวลผลคำตอบ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และกรอบแนวคิด

3.3 การเรียบเรียงผลการวิจัย

1) นำผลที่ได้รับจากการตีความ มาเรียบเรียงสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะผลการวิจัย

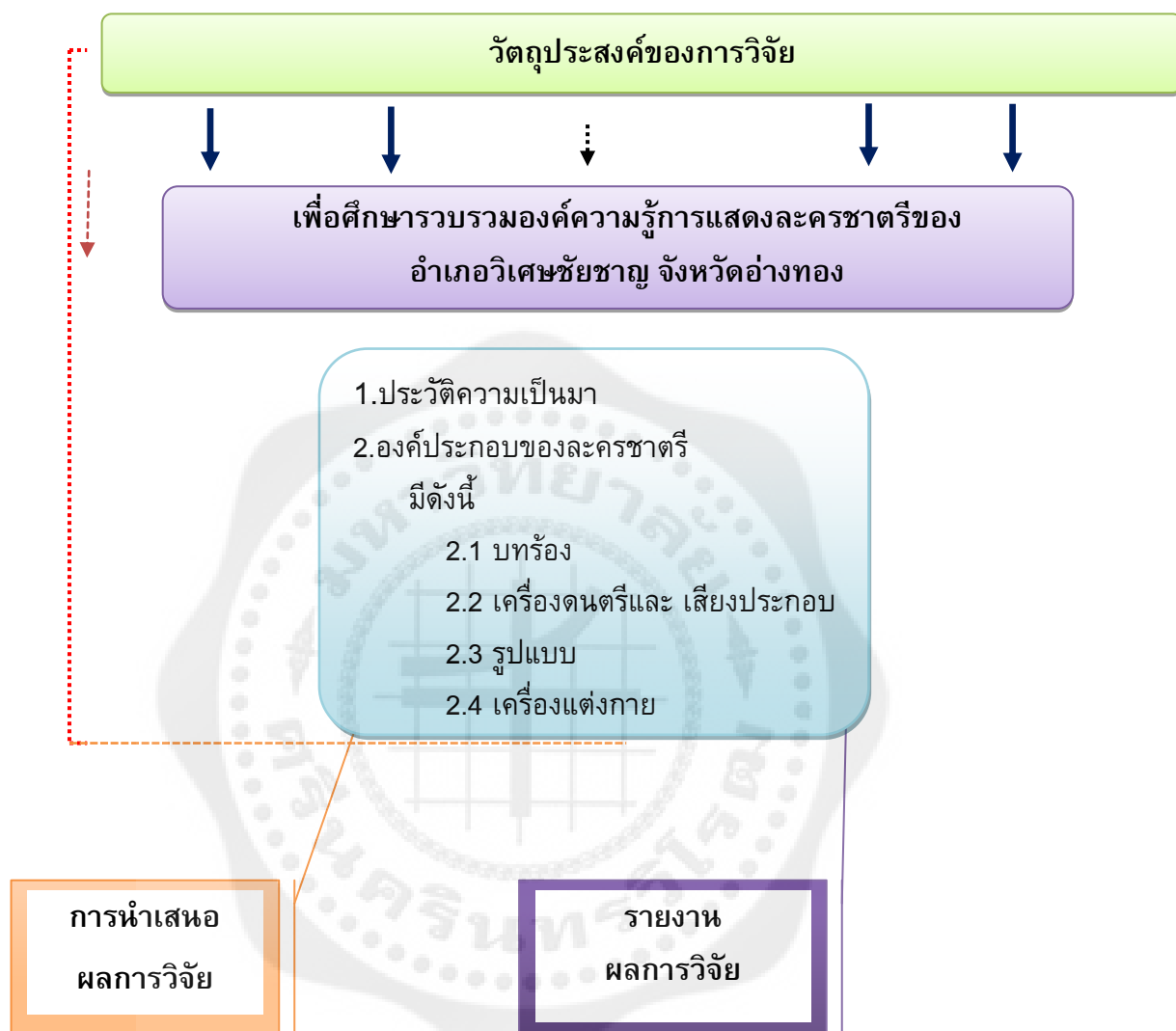
2) นำผลการวิจัย เสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาตรวจสอบและให้ความเห็นชอบ

3) นำข้อเสนอแนะต่างๆ มาปรับปรุงแก้ไข จากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงรายงานผลและนำเสนอผลการวิจัย

3.4 การนำเสนอผลการวิจัย

สำหรับการนำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยกำหนดองค์ความรู้ ความสำคัญ บทบาทหน้าที่ รูปแบบวิธีการแสดงละครชาตรี อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดอ่างทอง ดังนั้นการ

นำเสนอผลการวิจัย ผู้วิจัยจึงจำแนกบทตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แสดงขั้นตอนการวิจัย เรื่อง การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ดังภาพประกอบ 1

ภาพประกอบ 5 แสดงการนำเสนอผลการวิจัย เรื่อง การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีของ อำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

บทที่ 4

การนำเสนอผลของข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

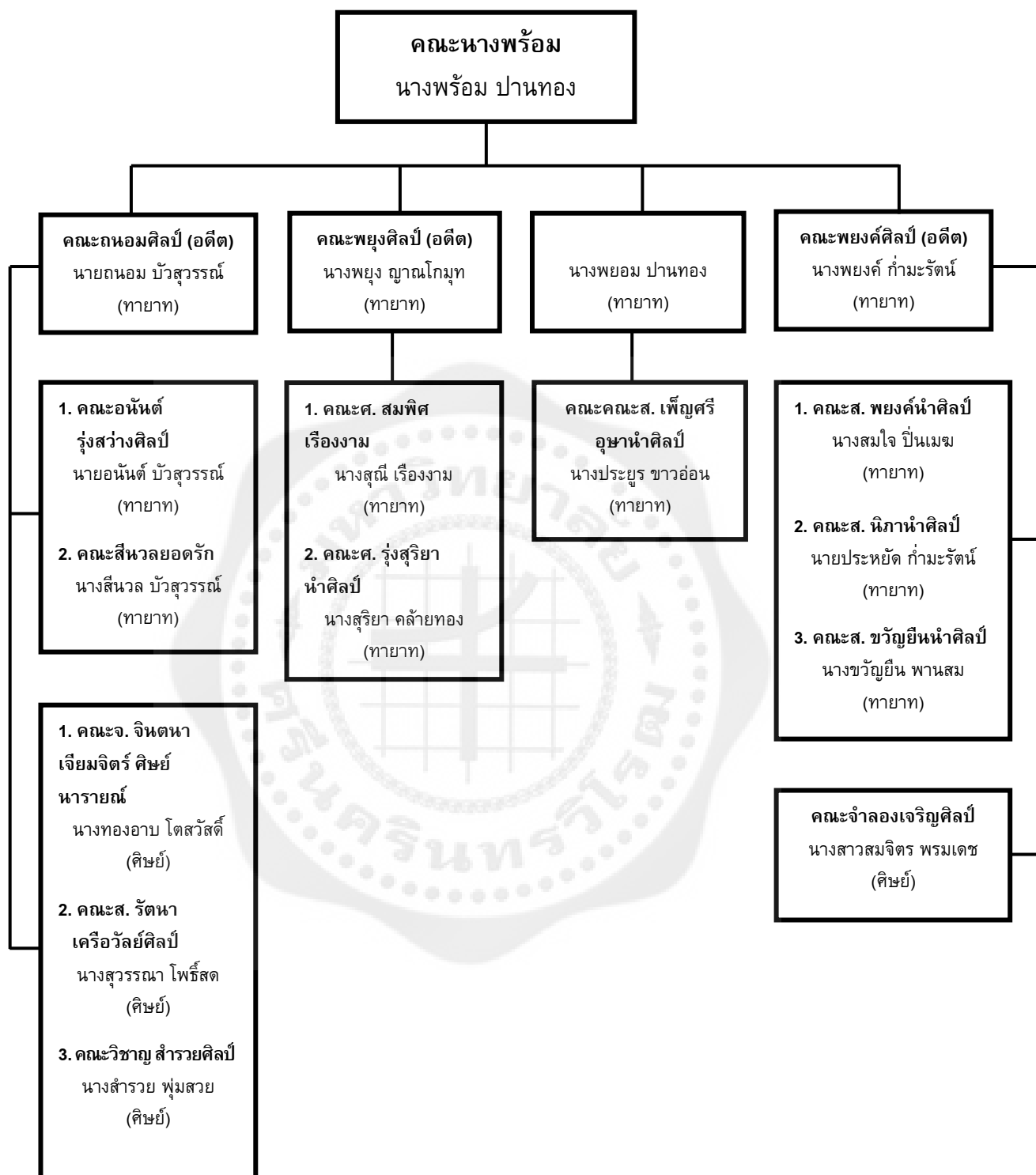
ผู้วิจัยได้นำแนวคิดในการอนุรักษ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านนาฏศิลป์ไทยจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่ออนุรักษ์ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงไปจากเดิม จึงส่งผลให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภอวิเศษชัยชาญได้เริ่มสูญหายไป ผู้วิจัยจะนำเสนอผลของการดำเนินการวิจัยตามหัวข้อดังต่อไปนี้

4.1 ประวัติละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

ละครชาตรีเป็นละครเก่าแก่ของไทย ที่มีอายุยาวนานไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีต้นกำเนิดมาจากแหล่งใด เพียงแต่มีข้อสันนิษฐานว่าจะมาจากทางภาคใต้ของไทย เพราะลักษณะรูปแบบการแสดงมีความคล้ายคลึงกับการแสดงโนราห์ทางภาคใต้ คือ บทร้องต่าง ๆ ที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี และกระบวนท่ารำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับท่ารำของโนราห์ คือ การชัฒท่า ผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่าละครชาตรี ได้มีการพัฒนามาจากการแสดงโนราห์ทางภาคใต้

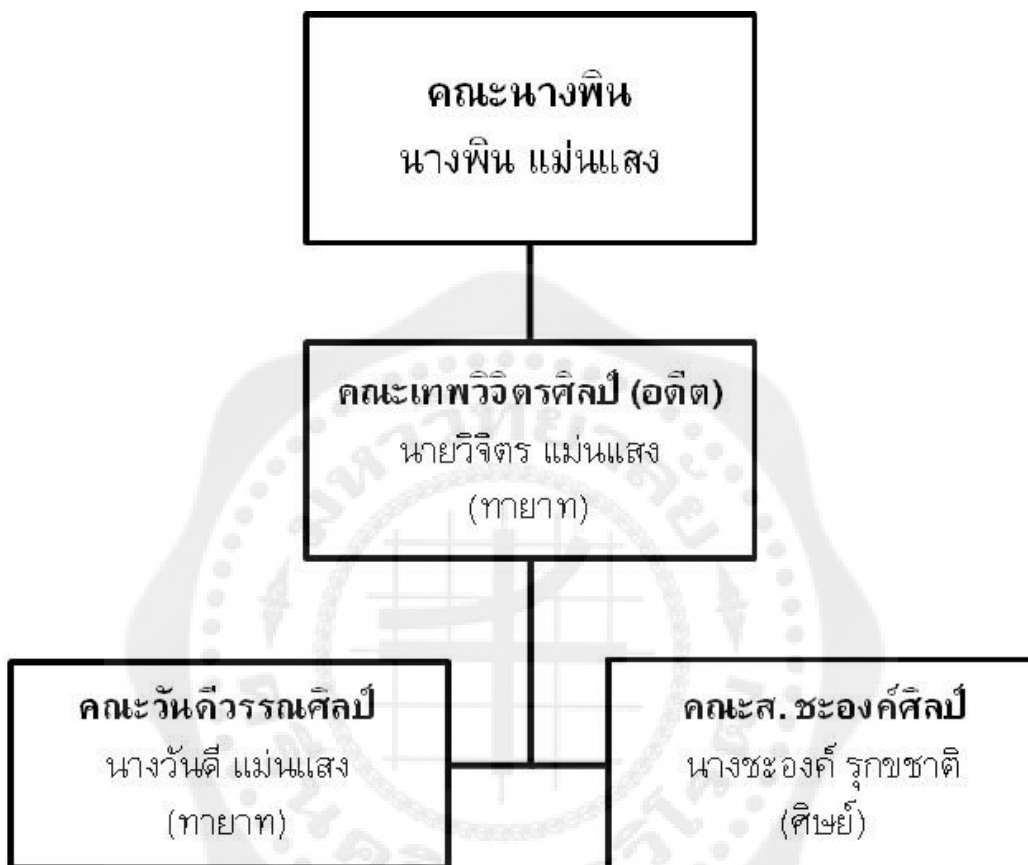
จากการสัมภาษณ์ศิลปินละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ สามารถสรุปได้ว่า บรรดาศิลปินละครชาตรีจะมีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันว่า ละครชาตรีเป็นละครที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถเป็นสื่อในการที่จะทำให้เจ้าภาพได้ขาดจากสินบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ได้ อำเภอวิเศษชัยชาญได้มีการแสดงละครชาตรีมาตั้งแต่ครั้งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการพัฒนารูปแบบการแสดงจนกลายเป็นที่นิยมกันในช่วงสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยปรากฏชื่อของ นางเขียน ปานทอง พื้นเดิมเป็นละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ ต่อมาได้มีโอกาสเข้าไปถวายงานเป็นนักร้องอยู่ในวงดนตรีไทยของ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงในรัชกาลที่ 6 นางเขียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงละครและร้องเพลงไทยได้เป็นอย่างดี จึงเป็นที่โปรดปรานและได้รับพระราชทานสมญานามจาก สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในรัชกาลที่ 6 ว่า “แม่เขียน เสียงกระเวก” นางเขียนได้นำเอารูปแบบการแสดงละครและการร้องเพลงไทยจากในวัง มาผสมผสานกับการแสดงละครชาตรี และนางเขียนยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับศิลปินละครชาตรี ในอำเภอวิเศษชัยชาญ จนทำให้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญในสมัยนั้นมีชื่อเสียงและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งคณะละครชาตรีดั้งเดิมมีอยู่ 4 คณะ ได้แก่

1. คณะนางพร้อม หัวหน้าคณะคือ นางพร้อม ปานทอง เป็นภรรยาของนายเปลี่ยน ปานทอง บุตรของนางเขียน ปานทอง และนางพร้อมได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทายาทตั้งแผนผังการสืบทอด ดังนี้

ภาพประกอบ 2 การสืบทอดคณะละครนางพร้อม

2. **คณะนางพิน** หัวหน้าคณะคือ นางพิน แม่นแสง เป็นภรรยาของนายโตด แม่นแสง นักดนตรีไทยอำเภอวิเศษชัยชาญ นางพินได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะเทพวิจิตรศิลป์ นางพินได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทายาทและศิษย์ ดังแผนผังการสืบทอดดังนี้

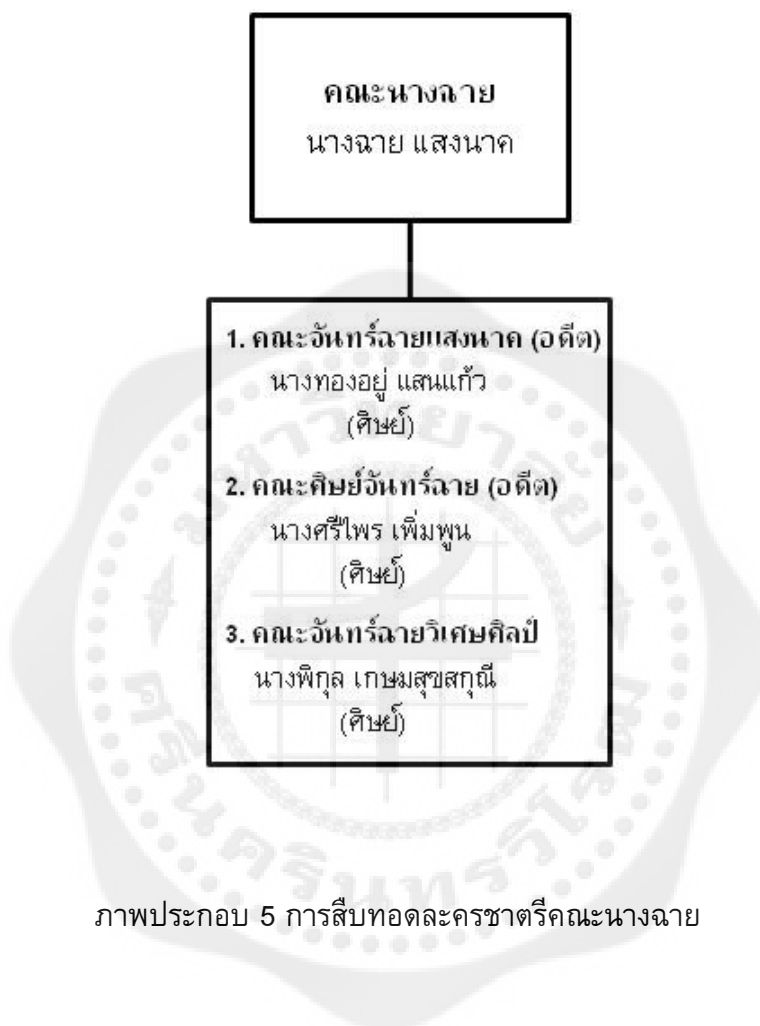
ภาพประกอบ 3 การสืบทอดละครชาตรีคณะนางพิน

3. คณะนางจันทร์ หัวหน้าคณะคือ นางจันทร์ ปานเอี่ยม พื้นเดิมเป็นละครชาตรี อำเภอบำมอ เมื่อสมรสกับ นายแปลก ปานเอี่ยม นักดนตรีไทยอำเภอสระบุรี จังหวัดชุมพร จึงได้ย้ายมาอยู่ที่อำเภอสระบุรี- ชัยชาญ และได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะหนูน้อยวิเศษศิลป์ นางจันทร์ได้ถ่ายทอดความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทายาทและศิษย์ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะละคร โดยใช้ชื่อว่าคณะแม่จันทร์วิเศษศิลป์ ซึ่งในปัจจุบัน คณะแม่จันทร์วิเศษศิลป์ไม่มีผู้สืบทอดคณะละครแล้วตั้งแผนผังการสืบทอด ดังนี้

ภาพประกอบ 4 การสืบทอดละครชาตรีคณะนางจันทร์

4. คณะนางฉาย หัวหน้าคณะคือ นางฉาย แสงนาค เป็นภรรยาของนายบัว แสงนาค ได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะจันทร์ฉาย แสงนาค ต่อมานางฉายได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับศิษย์ โดยใช้ชื่อว่า คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์ ดังแผนผังการสืบทอด ดังนี้

ภาพประกอบ 5 การสืบทอดละครชาตรีคณะนางฉาย

ซึ่งทั้ง 4 คณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ถือเป็นคณะละครชาตรี ดั้งเดิมในอำเภวิเศษชัยชาญ ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ ในศาสตร์ของการแสดงละครชาตรีมาจากนางเขียน ปานทอง และได้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครชาตรี ให้กับลูกหลานและศิษย์สืบต่อกันมา จนก่อให้เกิดคณะละครชาตรี ในอำเภวิเศษชัยชาญ อีกหลายคณะที่ยังคงประกอบอาชีพ และตั้งคณะอยู่ในปัจจุบัน มีดังนี้

1. คณะ จ. จินตนา เจียมจิตร ศิษย์นารายณ์
2. คณะ จันทรฉายวิเศษศิลป์
3. คณะ จำลองเจริญศิลป์
4. คณะ วันดีวรรณศิลป์
5. คณะ วิชาญสำรวยศิลป์
6. คณะ ศ. รุ่งสุริยานำศิลป์
7. คณะ ศ. สมพิศ เรืองงาม
8. คณะ ศรีนวลยอดรัก
9. คณะ ส. ขวัญยืนนำศิลป์
10. คณะ ส. ชะองค์ศิลป์
11. คณะ ส. นิภานำศิลป์
12. คณะ ส. พยงค์นำศิลป์
13. คณะ ส. เพ็ญศรี อุษานำศิลป์
14. คณะ ส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์
15. คณะ อนันต์รุ่งสว่างศิลป์

ละครชาตรีทั้ง 15 คณะนี้ ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครชาตรี มาจากคณะดั้งเดิมใน 4 คณะที่กล่าวมาข้างต้น โดยสามารถแบ่งแยกออกเป็นสายละคร และแยกตามลักษณะการสืบทอด คณะละครชาตรีในอำเภวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีลักษณะการสืบทอดเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. การสืบทอดคณะละครจากครอบครัวที่มีบรรพบุรุษเป็นหัวหน้าคณะละคร 2. การสืบทอดคณะละคร ในฐานะศิษย์ หรือการแยกคณะออกจากคณะที่เคยแสดงอยู่มาตั้งคณะขึ้นใหม่

4.2 องค์ประกอบการแสดงละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ

4.2.1 บทร้อง

จากการศึกษาพบว่า บทร้องละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ ในอดีตนั้น เป็นการสืบทอดมาแบบมุขปาฐะ ซึ่งไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้การจดจำมารุ่นต่อรุ่น จึงทำให้เกิดการผิดเพี้ยนไปตามแต่บุคคลที่ได้รับสืบทอดกันมา จึงทำทบบางส่วนขาดหายไป อีกทั้งผู้วิจัยพบว่า บทร้องส่วนใหญ่ของละครชาตรีอำเภวิเศษชัยชาญมักไม่ตรงตามหลักฉันทลักษณ์ เนื่องด้วยศิลปินละครชาตรีในอำเภวิเศษชัยชาญส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านฝึกหัดแบบครูปักหลักจำ ซึ่งอาจจะจำมาจากครู หรือจากบรรพบุรุษ จึงอาจทำให้บทร้องบางส่วนได้ขาดหายไป อีกทั้งศิลปินละครชาตรีในอำเภวิเศษชัยชาญรุ่นใหม่ก็ไม่ได้รับการฝึกหัดร้องบทร้องดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงได้เริ่ม

รื้อฟื้นบทร้องละครชาตรีของอำเภอวิเศษชัยชาญขึ้นมา พบว่าบทร้องสามารถแบ่งออกเป็น 8 บท ได้แก่ บทประกาศหน้าโรงยามเช้า บทไหว้ครู บทไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บทเชิญพระ บทเชิญเจ้า บทประกาศหน้าโรงยามบ่าย บทยามครวญ และบทนกเขาชวา ซึ่งในปัจจุบันคณะละครชาตรีไม่ใช้บทดังกล่าวแล้วเหตุผลมาจาก การร้องบทดังกล่าวนี้ต้องใช้เวลาจึงทำให้มีผลกระทบต่อระยะเวลาในการแสดงจึงได้มีการตัดทอนบทร้องดังกล่าวออกไป จนกระทั่งบทร้องบางบทได้เลือนหายไป เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยจึงได้รวบรวมบทร้องละครชาตรีของอำเภอวิเศษชัยชาญได้ ดังนี้

1. บทประกาศหน้าโรงยามเช้า

ลงโรงลูกจะตั้งนะโม	อิติปิโสภควา
ลงโรงลูกจะตั้งเป็นมะอะอุ	มารักษาร่างกายา
พระพุทธเจ้าของเราทั้งห้า	พระธรรมทั้งเจ็ดพระคัมภีร์
จะไหว้องค์พระวิฆค์	ไหว้องค์พระสังคินี
พระธรรมทั้งเจ็ดพระคัมภีร์	มารักษาร่างกายา
พ่อไปตายฝ่ายใต้หรือว่าฝ่ายเหนือ	น้ำเน่าน้ำเหงื่อก็ไหลมา
อีกทั้งดวงเนตรของพ่อทองยอดสร้อย	ลูกน้อยละลายแบ่งทา
กระดุกแข่งกระดุกขา	ลูกยาจะทำไม้กลัดผม
อีกทั้งดวงเนตรของพ่อทองสวมสอด	ลูกน้อยจะทำเป็นหลอดลม
จะทำไมไม้กลัดผม	สองแก้มมาร้อยซ้งอา
มาร้อยซ้งเอ๋ย	สองแก้มมาร้อยซ้งอา (สร้อย)
โอ้พ่อทองร้อยซ้งพ่อไม่รักข้า	พ่อยามาตัดรักเสียให้ม้วย
ไปเล่นที่ไหนไปรำที่ไหน	พานวลยาไปเล่นด้วย
พ่อยามาตัดรักเสียให้ลูกม้วย	อยู่ด้วยช่วยรามโนราห์

2. บทไหว้ครู

คุณครู	เหมือนผั่งแม่น้ำพระคงคา
รินรินจะแห้งก็ไหลมา	ยังไม่รู้สิ้นไม่รู้สุด
สิบนิ้วยกขึ้นดำเนิน	สรรเสริญไหว้คุณพระพุทธ
จำศีลเสียแล้วให้บริสุทธิ์	ไหว้พระเสียแล้วจะสวดมนต์
จะไหว้พระพุทธ พระธรรมเจ้า	ยกไว้ใส่เกล้าใส่ผม
เล่นไหนให้ตีมีคนรัก	สบพัคตร์ให้ตีมีคนชม
ยกขึ้นไว้ใส่เกล้ายกขึ้นไว้ใส่ผม	ถวายบังคมทูลกราตรี
สิบนิ้วลูกขอขมื่อไหว้	คุณครูจงได้มาปราณี
ขอสรรพขอเสียให้ลูกเกลี้ยงดี	จะร้องกล่าวคำพร่ำกล่าวจิต
กลางคืนจะไหว้พระจันทร์เจ้า	เข้าเช้าจะไหว้พระอาทิตย์

บทบาทพลาดปลั่งลูกยังรู้ผิด
จะขอไปด้วยพระปัญญา
บทบาทพลาดปลั่งขอเสียบ้างรา
ขอสรรพขอเสียให้ลูกดั่งก้อง
ขอสรรพขอเสียลูกเกลี้ยงใจ

ผิดน้อยจะขอสมา
สะสมไปด้วยพระปัญญา
ปัญญาลูกมาเหมือนน้ำไหล
เหมือนน้ำองศาเขาหล่อใหม่
ไหลไปยังทอธารา

3. บทไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ประกาศครุแล้ว
ไหว้ท้าวธรณีท้าวนาคา
จะไหว้แม่โกควดี
ไหว้มหาธาตุมหาชัย
วันนี้มีละครแกสินบน
พ่อมาด้วยเรือก็กลัวจะช้า
มาแล้วอย่าได้แะเวียน
พ่อมาแล้วอย่าเลยไป

ลูกจะแคล้วเป็นเพลงพระคาถา
เทวามหาราชมหาชัย
ธรณีแม่ได้มาเป็นใหญ่
ผู้ได้สะสมโมทนา
ลูกจะร้องกังวลให้พ่อมา
เชิญมาด้วยม้าโนมัย
อย่าให้เปลืองเทียนแล้วเปลืองไส้
แะเล่นด้วยโยกับน้องอา

4. บทเชิญพระ

เมื่อนั้น
เห็นเจ้าพราหมณ์ดำเนินแล้วเดินมา
หรือจะเป็นยอพระกลิ้งซึ่งเมียพี่
ให้ร้อนรุ่มกลุ้มใจดังไฟเลีย
พระย้อยุดจุดฉวยชายสไบ
ให้มานั่งข้างนี้กับพี่ยา

พระมณีพิชัยไฝฝันหา
กิริยาปร่าเหมือนนางเมีย
ที่พระชนนีท่านขับเสีย
สำคัญคิดว่าเมียก็ออกมา
เจ้าหายไปไหนไม่เห็นหน้า
แก้วตาจงเล่าให้เข้าใจ

5. บทเชิญเจ้า

เมื่อนั้น
สมสู่อยู่ด้วยวิมาลา
มาลิมพระชนนีที่ค่านับ
ลืมนบัตินทวาททั้งข้าไท
ร่วมภิรมย์ชมรสนางสาวศรี
อยู่ในถ้ำทองพระคงคา
วันหนึ่ง
ตัวกุมมาอยู่ในถ้ำนี้

โฉมเจ้าไกรทองอันพงศา
สุชาสำราญในพระทัย
มาลิมสองเมียรักพิสมัย
อ้อมไปด้วยทิพย์พระโอชา
กุมภีแฉ่งน้อยเสนาหา
ประมาณมากก็ได้หลายราตรี
ไกรทองรำพึงเป็นถ้วนถึ
ได้สักก็ราตรีไม่แจ้งใจ

กลางคืนก็เห็นเป็นกลางวัน
แต่โดยประมาณซึ่งในใจ
ปานฉะนี้ชนนี้จะเศร้าสร้อย
เห็นจะอยู่ไม่ได้ในคงคา

จะสำคัญสิ่งใดก็ไม่ได้
นับได้สักเจ็ดทั้งวันมา
สองนางจะระห้อยเฝ้าคอยหา
จำจะชวนวิมาลาเจ้าคลาไคล

6. บทประกาศหน้าโรงยามบาย

ยามบาย
มิได้อยู่โรงแล้วนางน้องแก้ว
เมื่อยามสาดสรงพระคงคา
หยุดพักให้สบายแต่พอหายร้อน
ตัวเจ้าไปไหนอย่าให้มันค้ำ
ลูกคู่อดหมากอีกทั้งปุนยา
วอนพ่อวอนแม่มาแลร่า
ลูกคู่อดหมากเสียจนหมดสิ้น
บางครั้งชอบใจของแก่มากๆ
ไปให้หลานรักแล้วว่าของกู
มียายคนหนึ่งหัวใจแกลว
อุ้มลูกจูงหลานพากันไปนอน
มียายคนหนึ่งหัวใจแกลว
ได้เงินสองสลึงแล้วห่อขายผ้า
ลูกผ้าบ่นแล้วว่ามาพาลง
ยายเฒ่าชราอุตส่าห์จะฝืน

พระตะวันฉันทายบายไปแล้ว
เหนียนักพักแล้วไม่เดือดร้อน
เปลื้องผ้าภูษาไว้เสียก่อน
สักหน่อยหนึ่งก่อนแล้วค่อยไป
ตัวพี่จะทำไฉนคอยท่า
สุดที่จะหาของใครกิน
นางกระแตแหลร่าทั้งแผ่นดิน
หาไหนได้กินจนเข้าตรู่
ประเดี๋ยวหาหมากมาจิบพลู
แลดูช่างรำเหมือนกินนร
แกไม่ชอบใจแกผันผอน
หุ่นหันผันผอนอยู่เคหา
แกชอบไปแลมโนราห์
ไกลใกล้ไม่ว่าอุตส่าห์ขึ้น
ถือไม้เท้าก้าวย่างมาค้ำคิน
ถือไม้เท้าก้าวย่นในโรงรำ

7. บทยามครวญ

ยามครวญ
ยามเที่ยงยามสายสบายนัก
พี่ไม้อึงโง้งไม้อึงโง้ง
พี่จะร้องเล่นแล้วเต้นรำ
ปากนอกจะว่าสักเท่าใด
เจ้ากรรมทำชั่วใส่ตัวเราเอง

ให้คหนึ่งถึงนวลครวญเสียหนัก
พาสองน้องรักไปเดินรำ
ตึกตาหน้าโรงเหมือนทองคำ
ไปตามภาษาของนักเลง
แล้วแต่หัวใจของเราเอง
ร้องรำทำเพลงจะโทษใคร

8. บทนกเขาวา

ตัวข้า	เหมือนนกเขาวาที่ท่านปล่อย
ออกจากกรงทองบินล่องลอย	สองตาคม้อยคอยแลดู
เข้าไปใกล้แค่แล้วแลเห็น	พินิจพิศเพ่งอยู่เป็นครู่
เข้าไปใกล้มันแล้วขันนุ	แลดูร้าวรานในหัวใจ
อันตัวพี่ชายจะร้องทัก	กลัวจะไม่รู้จึกว่าชื่อไร
จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจ	เข้าใกล้กลัวนางจะบินหนี

4.2.2 เครื่องดนตรีและเสียงประกอบ

จากการศึกษาพบว่า เครื่องดนตรีและเสียงประกอบการแสดงละครชาตรี อำเภอบึงสามพันในอดีตนั้น จะมีเครื่องดนตรีเพียงไม่กี่ชิ้น อันได้แก่ ปี่ กลองชาตรี โทนชาตรี ฉิ่ง และกรับไม้ไผ่โดยเฉพาะกรับไม้ไผ่นั้นนักแสดงละครชาตรีจะเป็นผู้ตีกรับพร้อมกับการเป็นลูกคู่ในการร้องรับบทอีกด้วย โดยนั่งล้อมวงกันที่หน้าเตียงซึ่งมีเสากลางโรงอยู่ตรงกลาง จากการสัมภาษณ์เหล่าศิลปินละครชาตรีอาวุโส และจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่า เมื่อประมาณยุคสมัยของรัชกาลที่ 6 จึงได้เริ่มมีการนำเครื่องดนตรีจากวงปี่พาทย์เครื่องห้าเข้ามาผสมกับวงปี่พาทย์ชาตรี เพื่อให้เกิดความหลากหลายและเป็นที่น่าสนใจแก่ผู้ชม จึงเริ่มมีการโหมโรงแบบปี่พาทย์เข้ามาประกอบกับการโหมโรงแบบชาตรี และมีการร้องเพลงสองชั้นและเพลงชั้นเดียวแบบละครนอก

รูปแบบวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงนั้น มีการนำเครื่องดนตรีจากวงปี่พาทย์เครื่องห้าและวงปี่พาทย์ชาตรีมาบรรเลงร่วมกัน ได้แก่ การโหมโรง และการบรรเลงประกอบการแสดงเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครชาตรีในครั้งนี้ มีการนำเครื่องดนตรีจากวงปี่พาทย์เครื่องห้าและวงปี่พาทย์ชาตรีมาบรรเลงร่วมกัน สามารถจำแนกเครื่องดนตรีได้ดังนี้

เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์ชาตรี

- โทนชาตรี
- กลองชาตรี (กลองตุ้ม)
- ฉิ่ง
- กรับไม้ไผ่

เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เครื่องห้า

- ระนาดเอก
- ตะโพน

ภาพประกอบ 6 ลักษณะวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

ภาพประกอบ 7 กรับไม้ไผ่ที่ใช้ประกอบการแสดงละครชาตรี

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยจึงพบว่า ในปัจจุบันวงปีพาทย์ชาตรีได้สูญหายไปเหลือแต่วงปีพาทย์เครื่องห้า สาเหตุที่ทำให้ดนตรีและเสียงประกอบการแสดงละครชาตรีเมื่อครั้งอดีตต้องสูญหายไป อาจเป็นเพราะด้วยเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่าง ที่จำเป็นต้องตัดทอนเครื่องดนตรีบางส่วนออกไป เช่น จำนวนนักดนตรีไม่เพียงพอต่ออัตราค่าจ้าง นักแสดงส่วนใหญ่เป็นศิลปินรุ่นใหม่ดีกรีรับและรับลูกคู่ไม่เป็น เนื่องจากการแสดงละครชาตรีในปัจจุบันไม่ได้แสดงแบบในอดีต จึงทำให้ศิลปินละครชาตรีรุ่นใหม่ไม่คุ้นเคยกับการแสดงละครชาตรีแบบในอดีต เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการรื้อฟื้นเพื่อบันทึกรวบรวมวงดนตรีและเสียงประกอบการแสดงละครชาตรีอำเภอสว่างวีระวงศ์

4.2.3 รูปแบบ

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอสว่างวีระวงศ์ ในอดีตนั้น มีขั้นตอนที่ยึดถือกันเป็นจารีตอย่างเคร่งครัดก่อนการแสดงละครชาตรี ซึ่งมีหลายขั้นตอนก่อนที่จะเริ่มทำการแสดง ดังนี้

การแสดงในช่วงเช้าเริ่มต้นในเวลา 10.00 น.

1. การไหมโรงชาตรี
2. การร้องประกาศหน้าโรงยามเช้า
3. การรำเชิญพระ หรือการรำเชิญเจ้า
4. การรำถวายมือ
5. การดำเนินเรื่อง
6. การเชิญเครื่องสังเว

ช่วงพักเที่ยง คณะละครชาตรีจะหยุดพัก เนื่องด้วยมีความเชื่อว่าการที่คณะละครชาตรีหยุดพักในเวลาเที่ยงนั้น เนื่องจากเหล่าเทพ-เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะต้องมารับเครื่องสังเวก่อนที่จะขึ้นเฝ้าพระอิศวร” (อมรา กล้าเจริญ, สัมภาษณ์) เพื่อให้ผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสเหล่านั้นได้เป็นผู้เชิญเครื่องสังเวที่เจ้าภาพได้ขนานเอาไว้เพื่อให้ขาดสินบน ส่วนเครื่องสังเวนั้นผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสจะเป็นผู้ทำการตัดแบ่งใส่กระทงไว้อย่างละเล็กละน้อยแล้วไปวางไว้ที่โคนเสาของศาลเรียกว่าเซ่นดินโรงดินศาล แล้วผู้แสดงละครชาตรีอาวุโสจะเป็นผู้ทำการจัดแบ่งเครื่องสังเวที่เหลือให้กับเจ้าภาพครึ่งหนึ่ง และคณะละครชาตรีอีกครึ่งหนึ่งจึงถือว่าขาดสินบนกันแล้ว

การแสดงในช่วงบ่ายเริ่มต้นในเวลา 13.00 น.

1. การไหมโรงชาตรี
2. การร้องประกาศหน้าโรงยามบ่าย
3. การดำเนินเรื่อง
4. การลาโรง

เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยจึงพบว่า สาเหตุที่ทำให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีที่เคยยึดถือกันเป็นจารีตต้องสูญหายไป อาจเป็นเพราะด้วยเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่างที่นักแสดงละคร

ชาตรีจำเป็นต้องตัดทอนรูปแบบการแสดงบางส่วนออกไป เช่น สถานที่ไม่อำนวยต่อการแสดง จำนวนนักแสดงไม่เพียงพอต่ออัตราค่าจ้าง นักแสดงส่วนใหญ่เป็นศิลปินรุ่นใหม่ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการบันทึกรวบรวมรูปแบบการแสดงละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญไว้ได้ ดังนี้

ช่วงเช้า

1. การโหมโรงชาตรี เป็นการบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ชาตรี ก่อนที่จะมีการแสดงละครชาตรี การโหมโรงเป็นการบูชาครูทางดนตรี อีกทั้งยังเป็นการเตรียมความพร้อมของนักแสดงดนตรี และยังเป็นการประกาศให้ผู้คนที่ผ่านไปมาทราบว่าขณะนี้กำลังจะมีการแสดงละครชาตรี เครื่องดนตรีจะประกอบด้วย ปี่นอก โทณ 1 คู่ กลองชาตรี 1 คู่ กรับไม้ไผ่มีหลายคู่ และฉิ่ง ในวงปี่พาทย์นี้ ระนาด เป็นเครื่องดนตรีที่ดำเนินทำนอง โทณ กลองชาตรี เป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบจังหวะ

2. การร้องประกาศหน้าโรงยามเช้า เป็นการร้องบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเข้าใจกันในแสดงโนราห์ว่า การภาสครุ และเป็นการประกาศให้ผู้คนที่ผ่านไปมาทราบว่าขณะนี้กำลังจะเริ่มทำการแสดงละครชาตรีแล้ว การร้องประกาศหน้าโรงส่วนใหญ่ศิลปินอาวุโสในคณะจะเป็นผู้ร้อง ลูกคู่ในที่นี้คือผู้แสดงละครชาตรีจะคอยร้องรับเป็นช่วงๆ ดนตรีจะกำกับจังหวะไปตามคำร้องจนกว่าผู้ที่ร้องประกาศหน้าโรงจะร้องทอดจังหวะลง การร้องประกาศหน้าโรงยามเช้าจะประกอบไปด้วยบท ดังนี้

บทประกาศหน้าโรงยามเช้า เป็นการร้องเพื่อบูชาและรำลึกถึงคุณพระศรีรัตนตรัยเพื่อขอความเป็นสิริมงคลในการแสดง

(ร้องโทณ)	ลงโรงลูกจะตั้งนะโม	อิติปิโสภควา
	ลงโรงลูกจะตั้งเป็นมะอะอุ	มารักษาร่างกายา
	พระพุทธเจ้าของเราทั้งห้า	พระธรรมทั้งเจ็ดพระคัมภีร์
	จะไหว้องค์พระวิฆค์	ไหว้องค์พระสังคินี
	พระธรรมทั้งเจ็ดพระคัมภีร์	มารักษาร่างกายา
	พ่อไปตายฝ่ายใต้หรือว่าฝ่ายเหนือ	น้ำเน่าน้ำเหงื่อก็ไหลมา
	อีกทั้งดวงเนตรของพ่อทองยอดสร้อย	ลูกน้อยละลายแบ่งทา
	กระตูกแข่งกระตูกขา	ลูกยาจะทำไม้กลัดผม
	อีกทั้งดวงเนตรของพ่อทองสวมสอด	ลูกน้อยจะทำเป็นหลอดลม
	จะทำเป็นไม้กลัดผม	สองแก้มมาร้อยซ้งอา
	มาร้อยซ้งเอย	สองแก้มมาร้อยซ้งอา (สร้อย)
	ไอ้พ่อทองร้อยซ้งพ่อไม่รักข้า	พ่อยามมาตดรักเสียให้ม้วย
	ไปเล่นที่ไหนไปรำที่ไหน	พานวลยาไยไปเล่นด้วย
	พ่อยามมาตดรักเสียให้ลูกม้วย	อยู่ด้วยช่วยรำโนราห์

บทไหว้คุณครู เป็นการร้องเพื่อบูชาและรำลึกถึงคุณครูที่ได้ประสิทธิ์
ประสาทวิชาการแสดงละครชาติเพื่อขอความเป็นสิริมงคลในการแสดง

(ร้องโทน)	คุณครู	เหมือนผั่งแม่น้ำพระคงคา
รินรินจะแห้งก็ไหลมา		ยังไม่รู้สิ้นไม่รู้สุด
สิบนิ้วจะยกขึ้นดำเนิน		สรรเสริญไหว้คุณพระพุทธรูป
จำศีลเสียแล้วให้บริสุทธิ์		ไหว้พระเสียแล้วจะสวดมนต์
จะไหว้พระพุทธรูป พระธรรมเจ้า		ยกไว้ใส่เกล้าใส่ผม
เล่นไหนให้ดีมีคนรัก		สบพักตร์ให้ดีมีคนชม
ยกขึ้นไว้ใส่เกล้ายกขึ้นไว้ใส่ผม		ถวายบังคมทูลกราตรึ
สิบนิ้วลูบขอยอมมือไหว้		คุณครูจงได้มาปราณี
ขอสรรพขอเสียให้ลูกเกลี้ยงดี		จะร้องกล่าวคำพร่ำกล่าวจิต
กลางคืนจะไหว้พระจันทร์เจ้า		เข้าเข้าจะไหว้พระอาทิตย์
บทบาทพลาตพลั่งลูกยังร้องผิด		ผิดน้อยจะขอสมา
จะขอไปด้วยพระปัญญา		สะสมไปด้วยพระปัญญา
บทบาทพลาตพลั่งขอเสียบ้างรา		ปัญญาลูกมาเหมือนน้ำไหล
ขอสรรพขอเสียลูกดั่งกอง		เหมือนหมองขาวเขาหล่อใหม่
ขอสรรพขอเสียลูกเกลี้ยงใจ		ไหลไปยังท้องธารา

บทไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นการร้องบูชาและเป็นการขออนุญาตสิ่งศักดิ์สิทธิ์
หรือเจ้าที่ในสถานที่นั้นๆ เพื่อขอความเป็นสิริมงคลในการแสดง

(ร้องชาติรี)	ประกาศครูแล้ว	จะแคล้วเป็นเพลงพระคาถา
ไหว้ทำวธณิท้าวนาคา		เทวามหาราชมหาชัย
จะไหว้แม่โกควดี		ธณิแม่ได้มาเป็นใหญ่
ไหว้มหาราชมหาชัย		ผู้ได้สะสมโมทนา
วันนี้มีละครแกสินบน		ลูกจะร้องกังวลให้พอมาน
พอมานด้วยเรือกักลัวจะช้า		พอมานด้วยม้ามนมัย
มาแล้วอย่าได้แะเวียน		อย่าให้เปลืองเทียนแล้วเปลืองไส้
พอมานแล้วอย่าเลยไป		แะเล่นด้วยไยกับน้องอา

ภาพประกอบ 8 การโหมโรงชาตรี และการประกาศหน้าโรง

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

3. การรำเชิญพระ เป็นการร้องโดยที่ตัวนายโรงออกมาหน้าเตียง แล้วร้องบทเชิญพระ ในกรณีที่เป็งานนแก่นพระพุทธรูป เพื่อให้มารับสินบน

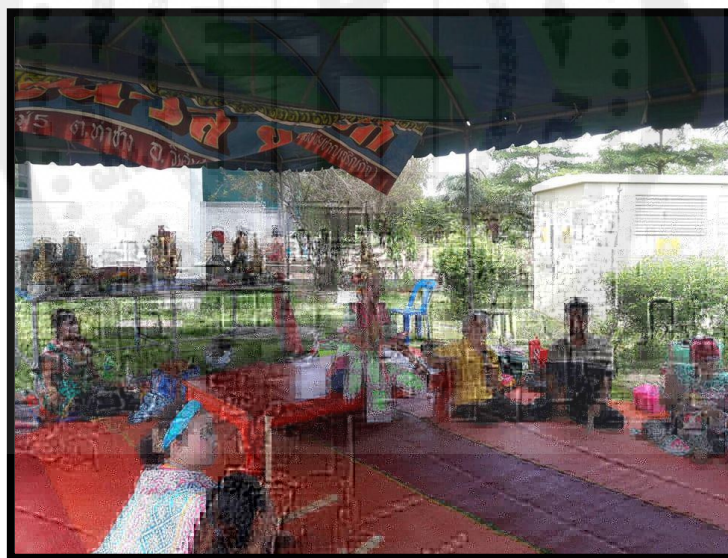
(ร้องชาตรี) เมื่อนั้น

เห็นเจ้าพราหมณ์ดำเนินแล้วเดินมา
หรือจะเป็นยอพระกลืนซึ่งเมียพี่
ให้ร้อนรุ่มกลุ่มใจดังไฟเลีย
พระย้อยุดฉุดฉวยชายสไบ
ให้มานั่งข้างนี้กับพี่ยา

พระมณิพิชัยไฝฝันทา
กิริยารูปร่างเหมือนนางเมีย
ที่พระชนนีท่านขับเสีย
สำคัญคิดว่าเมียก็ออกมา
เจ้าหายไปในไหนไม่เห็นหน้า
แก้วตาจงบเล้าให้เข้าใจ

การรำเชิญเจ้า เป็นการร้องโดยที่ตัวนายโรงออกมาหน้าเตียง แล้วร้องบทเชิญเจ้าในกรณีที่เป็งานก้านเจ้าเพื่อให้มารับสินบน

(ร้องชาติรี)	เมื่อนั้น	โฉมเจ้าไกรทองอันพงศา
สมสู่อยู่ด้วยวิมาลา		สุชาสำราญในพระทัย
มาลิมพระชนนีที่ค่านับ		มาลิมสองเมียรักพิสมัย
ลืมนบัตวิตถาทั้งข้าไท		อ้อมไปด้วยทิพย์พระโอชา
ร่วมภิรมย์ชมรสนางสาวศรี		กุมภีแฉ่งน้อยเสนหา
อยู่ในถ้ำทองพระคงคา		ประมาณมากก็ได้หลายราตรี
วันหนึ่ง		ไกรทองรำพึงเป็นถ้วนถี่
ตัวกูมาอยู่ในถ้ำนี้		ได้สักรักราตรีไม่แจ้งใจ
กลางคืนก็เห็นเป็นกลางวัน		จะสำคัญสิ่งใดก็ไม่ได้
แต่โดยประมาณซึ่งในใจ		นับได้สักเจ็ดทั้งวันมา
ปานฉะนี้ชนนี้จะเศร้าสร้อย		สองนางจะระห้อยเฝ้าคอยหา
เห็นจะอยู่ไม่ได้ในคงคา		จำจะชวนวิมาลาเจ้าคลาไคล

ภาพประกอบ 9 การรำเชิญพระ หรือเชิญเจ้า

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

4. การรำถวายมือ เป็นการรำหลังจากที่ตัวนายโรงรำชุดหน้าบทเชิญพระ หรือเชิญเจ้าเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นักแสดงที่เหลือในโรง จะต้องออกมารำถวายมือ เพื่อเป็นการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่นั้นๆ โดยผู้รำอาจจะรำตั้งแต่ 2 คู่ขึ้นไป เมื่อรำเสร็จก็จะเริ่มทำการแสดง

เพื่อสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆที่ได้บนบานเอาไว้ ให้รับรู้ว่วันนี้ละครชาตรีจะทำการรำถวาย เพื่อขอให้ชาตสินบน

ภาพประกอบ 10 การรำถวายมือ

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

5. การดำเนินเรื่อง หลังจากรำถวายมือเสร็จแล้ว ละครชาตรีจะเริ่มทำการแสดง โดยที่ ผู้บอกบทจะเป็นผู้ที่บอกกล่าวชื่อเรื่องและเนื้อเรื่องที่จะแสดงเช่น เรื่องพิกุลทอง เรื่องพระอภัยมณี เรื่องโกมินทร์ เรื่องโม่งป่า เรื่องสังข์ทอง เป็นต้น เพื่อให้นักแสดงที่ได้รับบทบาทนั้นๆได้ทราบ ซึ่งนักแสดงจะต้องใช้ทักษะ และปฏิภาณไหวพริบของตนเองในการร้องและดำเนินเรื่องตามบทบาท ตั้งแต่ต้นจนจบ โดยที่ตัวพระจะต้องลงโรงเป็นตัวแรก หรือเรียกว่าตั้งพระ แล้วหลังจากนั้นก็จะเป็นตัวละครอื่นๆ ตามท้องเรื่องทีออกมาแสดง ซึ่งผู้แสดงทุกคนเมื่อไม่มีบทบาทจะต้องนั่งล้อมวงกันตรงเสากลางซึ่งปักอยู่ตรงกลางโรง เรียกว่า เสามหาชัย เพื่อเป็นลูกคู่ร้องรับและตีกรับประกอบจังหวะ

ภาพประกอบ 11 การดำเนินเรื่องและการบอกบท

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

ช่วงบ่าย

1. การโหมโรงชาตรี เป็นการบรรเลงด้วยวงปี่พาทย์ชาตรี ก่อนที่จะมีการแสดงละครชาตรี การโหมโรงเป็นการบูชาครูทางดนตรี อีกทั้งยังเป็นการเตรียมความพร้อมของนักแสดงดนตรี และยังเป็นการประกาศให้ผู้คนทั่วไปได้ทราบว่าขณะนี้กำลังจะมีการแสดงละครชาตรีในช่วงบ่าย เครื่องดนตรีจะประกอบด้วย ปี่นอก โทน 1 คู่ กลองชาตรี 1 คู่ กรับไม้ไผ่ และฉิ่ง ในวงปี่พาทย์นี้ ปี่เป็นเครื่องดนตรีที่ดำเนินทำนอง โทน กลองชาตรี เป็นเครื่องดนตรีที่ประกอบจังหวะ

2. การร้องประกาศหน้าโรงยามบ่าย เป็นการร้องประกาศให้ผู้คนที่ผ่านไปมาทราบว่าขณะนี้กำลังจะเริ่มทำการแสดงละครชาตรีในช่วงบ่ายแล้ว การร้องประกาศหน้าโรงส่วนใหญ่ศิลปินอาวุโสในคณะจะเป็นผู้ร้อง ลูกคู่ในที่นี้คือผู้แสดงละครชาตรีจะคอยร้องรับเป็นช่วงๆ ดนตรีจะกำกับจังหวะไปตามคำร้องจนกว่าผู้ที่ร้องประกาศหน้าโรงจะร้องทอดจังหวะลง หลังจากนั้นจึงจะเริ่มทำการแสดงต่อในช่วงบ่าย การร้องประกาศหน้าโรงยามบ่ายจะประกอบไปด้วยบท ดังนี้

บทประกาศหน้าโรงยามบ่าย การที่ตัวนายโรงเป็นผู้ร้อง ซึ่งในสมัยโบราณผู้ที่เป็นตัวนายโรง คือผู้ชาย จะบรรยายถึงชีวิตของตัวนายโรงที่กำลังจะต้องจากจรไป เพื่อให้หญิงสาวและผู้ที่มาชมการแสดงเกิดความเห็นอกเห็นใจ และดึงดูดให้เกิดความหลงใหลของตัวนายโรง

(ร้องโทน) ยามบ่าย

มิได้อยู่โรงแล้วนางน้องแก้ว

เมื่อยามสาดสรงพระคงคา

หยุดพักให้สบายแต่พอหายร้อน

ตัวเจ้าไปไหนอย่าให้มันค้ำ

พระตะวันฉันทายบ่ายไปแล้ว

เหนียนักพักแล้วไม่เดือดร้อน

เปลื้องผ้าภูษาไว้เสียก่อน

สักหน่อยหนึ่งก่อนแล้วค่อยไป

ตัวพี่จะทำไว้อย่าง

ลูกคู่อดหมากอีกทั้งปุนยา
วอนพ่อวอนแม่มาแลร่า
ลูกคู่อดหมากเสียจนหมดสิ้น
บางครั้งชอบใจของแก่มากๆ
ไปให้หลานรักแล้วว่าของกู
มียายคนหนึ่งหัวใจแกไว
อุ้มลูกจูงหลานพากันไปนอน
มียายคนหนึ่งหัวใจแกแก
ได้เงินสองสลึงแล้วห่อขายผ้า
ลูกผ้าบ่นแล้วว่ามาพาลาง
ยายเฒ่าชราอุตส่าห์จะฝัน

สุดที่จะหาของใครกิน
นางกระแตเหลร่าทั้งแผ่นดิน
หาไหนได้กินจนเข้าตรู่
ประเดี้ยวหาหมากมาจิบพลู
แลดูช่างรำเหมือนกินนร
แกไม่ชอบใจแกผันผอน
หุ่นหันผันผอนไปเคหา
แกชอบไปแลมโนราห์
ไกลไกลไม่ว่าอุตสาห์ขึ้น
ถือไม้เท้าก้าวย่างมาค้ำคื่น
ถือไม้เท้าก้าวย่นในโรงรำ

การร้องยามครวญ การที่ตัวนายโรงเป็นผู้ร้อง ซึ่งในสมัยโบราณผู้ที่เป็นตัวนายโรง คือผู้ชาย จะบรรยายถึงหญิงสาวที่มาชมการแสดง เพื่อเป็นการสร้างความสนใจ และดึงดูดผู้ชมให้เกิดความหลงใหล ให้มารับชมการแสดงในช่วงบ่ายต่อ

(ร้องชาติรี)

ยามครวญ

ยามเที่ยงยามสายสบายนัก
พี่ไม้อ้องใจพี่ไม้อ้องโถง
พี่จะร้องเล่นแล้วเต้นรำ
ปากนอกจะว่าสักเท่าใด
เจ้ากรรมทำชั่วใส่ตัวเราเอง

ให้คะนึ่งถึงนวลครวญเสียหนัก
พาสองน้องรักไปเต้นรำ
ตุ๊กตาหน้าโรงเหมือนทองคำ
ไปตามภาษาของนักเลง
แล้วแต่หัวใจของเราเอง
ร้องรำทำเพลงจะโทษใคร

การร้องนกเขาวา การที่ตัวนายโรงเป็นผู้ร้อง เพื่อเป็นการสร้างเสน่ห์ และดึงดูดให้ผู้ชมเกิดความสนใจ โดยเปรียบตัวนายโรงเหมือนกับนกเขาวา

(ร้องชาติรี)

ตัวข้า

ออกจากกรงทองบินล่องลอย
เข้าไปไกลแค่แล้วแลเห็น
เข้าไปไกลมันแล้วขันคู
อันตัวพี่ชายจะร้องทัก
จะร้องถามเจ้าเองก็เกรงใจ

เหมือนนกเขาวาที่ท่านปล่อย
สองตาขม้อยคอยแลดู
พินิจพิศเพ่งอยู่เป็นครู่
แลดูร่ารานในหัวใจ
กลัวจะไม่รู้จักว่าชื่อไร
เข้าไกลกลัวนางจะบินหนี

แล้วจึงทำการแสดงต่อไปจนถึงเวลา 15.00 น. ก็จะหยุดการแสดงและละครชาติรีก็จะกล่าวขอบคุณพร้อมกับการให้พรกับเจ้าภาพเป็นการสิ้นสุดการแสดงของวันนั้น

3. การดำเนินเรื่อง หลังจากทีโหมโรง และประกาศหน้าโรงยามบ่ายเสร็จแล้ว ละครชาติรีจะเริ่มทำการแสดงต่อจากช่วงเช้าจนจบเรื่องหรือตอนที่แสดง

4. การลาโรง เมื่อทำการแสดงไปจนถึงเวลา 15.00 น. ผู้ที่บอกบทจะบอกลาโรง และกล่าวขอบคุณพร้อมกับการให้พรกับเจ้าภาพ หลังจากนั้นบรรดาศิลปินก็จะขอสมาลาโทษที่ในขณะทำการแสดงได้มีการล่วงเกินกันไป และเจ้าของคณะหรือตัวนายโรงก็จะลาครูบาอาจารย์อันเป็นที่สิ้นสุดของการแสดงวันนั้น

4.2.4 เครื่องแต่งกาย

จากการศึกษาพบว่า เครื่องแต่งกายสำหรับการแสดงละครชาตรี จากการเก็บข้อมูลที่ได้และการนำแนวคิดการรื้อฟื้นมาใช้ดำเนินการวิจัย พบว่าการแต่งกายมีการสวมเสื้อแขนสั้น นุ่งสนับเพลา และนุ่งผ้าจีบหางหงส์ สำหรับตัวพระ ส่วนตัวนาง จะสวมเสื้อในนาง สวมผ้าห่มนาง และนุ่งผ้าลาย จีบหน้านางไม่มีชายพก เป็นการเลียนแบบ การแต่งกายแบบยี่นเครื่อง สำหรับตัวละครประเภทตัวนายโรง ตัวนาง สาเหตุที่การนุ่งจีบหน้านางของตัวนางไม่มีชายพกนั้น เนื่องจากละครชาตรีเป็นศิลปะการแสดงของชาวบ้านเสื้อผ้านำมาใช้ก็เป็นของที่มีอยู่ ชาวบ้านโดยทั่วไปจะมีผ้าที่ใช้ในชีวิตรประจำวันโดยความยาวผ้ามีไม่มากนักนุ่งเป็นผ้าถุงตามธรรมดา เมื่อนำมาแสดงนุ่งจีบหน้านางความยาวของผ้าจึงทำได้เพียงแค่นั้น การตกแต่งเครื่องแต่งกายสำหรับเสื้อแขนของตัวพระ และผ้าห่มนาง จะใช้การปักด้วยเลื่อมตามลายที่คิดขึ้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นลาย สำหรับเครื่องประดับศีรษะจะใช้เป็นขลุ่ย และมงกุฎที่ทำจากขี้รักประดับทองเปลว และตกแต่งด้วยกระจุก เครื่องประดับกายตัวพระประกอบด้วย สังวาล ทับทรวงวัสดุเป็นผ้าเย็บปักเลื่อม เข็มขัด หัวเข็มขัด ข้อเท้าวัสดุเป็นผ้าเย็บปักเลื่อม ตัวนางประกอบด้วยจิ้งนาง และข้อเท้าวัสดุเป็นผ้าเย็บปักเลื่อม สำหรับตัวละครเบ็ดเตล็ดจะแต่งกายโดยวัสดุอุปกรณ์ทั่วไปที่ใช้ในชีวิตรประจำวัน และสวมศีรษะตัวละครตามท้องเรื่อง ซึ่งจากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าการแต่งกายของละครชาตรีอำเภอสว่างวีระชัยชาตินั้นแตกต่างจากเครื่องของละครในวัง เพราะศิลปินเป็นชาวบ้านจะใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในชีวิตรประจำวัน และไม่มีเงินมากมายพอที่จะซื้อวัสดุราคาแพงมาใช้ได้ อีกทั้งไม่ได้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของศิลปะการตัดเย็บ การปักผ้ามากนัก รวมไปถึงความปราณีตในเรื่องของงานหัตถกรรม

แต่งกายแบบยี่นเครื่อง (ตัวพระ) มีดังนี้

- 1.1 ขลุ่ย คือเครื่องศรุกรณ์ ประกอบด้วย กรรเจียกจอน (จอนหู) ดอกไม้เพชรตัดข้างซ้าย อุบะและดอกไม้ตัดข้างขวา ส่วนสำคัญของขลุ่ยนี้จะลงรักปิดทองคำเปลว และประดับด้วยเพชรเทียม
- 1.2 ฉลององค์ หรือเสื้อ คือเครื่องพัสดรุกรณ์ เป็นเสื้อแขนสั้นปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด ปลายแขนเสื้อจะติดพาดูรัด
- 1.3 กรองคอ คือเครื่องพัสดรุกรณ์ เป็นผ้าปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัดใช้สวมประดับรอบคอ
- 1.4 ทับทรวง คือเครื่องถนิมพิมพากรณ์ เป็นสายสร้อยสวมทับต่อจากกรองคอมีทั้งแบบที่เป็นโลหะ และการใช้ผ้าที่ปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.5 สังวาลและตาบทิศ คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นสายสร้อยสวมตัวมีทั้งแบบที่เป็นโลหะ และการใช้ผ้าที่ปักด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี (ซึ่งจะทำติดเป็นชุดเดียวกัน)

1.6 ทองกร หรือกำไลข้อมือ คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นผ้าปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด หรืออาจเป็นโลหะ

1.7 สนับเพลา หรือกางเกง คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นกางเกงสวมยาวเลยเข่า ส่วนที่พ้นจากผ้าถุงจะปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัดหลากสี

1.8 ภูษา หรือผ้าถุง คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้ายาว 3 เมตร ทุ่งแบบหางหงส์ ผ้าที่ใช้มักจะใช้ผ้าลายที่มีสีสันสวยงาม

1.9 รัตสะเภา คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้ารัดผูกรอบเอวปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัดเพื่อปิดรอยต่อระหว่างเสื้อกับผ้าถุง

1.10 ห้อยหน้า คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้าปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด ใช้ผูกห้อยประดับการแต่งกายตอนล่างด้านหน้าอยู่ระหว่างห้อยข้าง

1.11 ห้อยข้าง คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้าปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด 2 ชั้น ใช้ผูกห้อยประดับการแต่งกายตอนล่างส่วนที่เป็นหน้าขาทั้งสองข้าง

1.12 เข็มขัด คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นสายโลหะใช้ประดับเอว

1.13 กำไลข้อเท้า คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นผ้าปักลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด หรือกำไลข้อเท้าที่เป็นโลหะ

ภาพประกอบ 12 การแต่งกายตัวพระละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

แต่งกายแบบยืนเครื่อง (ตัวนาง) มีดังนี้

2.1 มงกุฎ คือเครื่องศิราภรณ์ ประกอบด้วย กรรเจียกจอน (จอนหู) อุบะ และดอกไม้ทัดข้างซ้าย ส่วนสำคัญของมงกุฎนี้จะลงรักปิดทองคำเปลว และประดับด้วยเพชรเทียม ในกรณีที่เล่นเป็นบทอื่น ๆ ก็จะสวมหัวของตัวละคร

2.2 เสื้อในนาง หรือเป็นเสื้อที่ใส่อยู่ด้านใน คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นลักษณะคล้ายเสื้อแขนงุด ผ่าหน้า

2.3 ผ้าห่มนาง คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้าปักกลดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด

2.4 กรองคอ คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้าปักกลดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด ใช้สวมประดับรอบคอ

2.5 จี๋นาง คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นเครื่องประดับสวมทับต่อจากกรองคอ มีทั้งแบบที่เป็นโลหะ และเป็นผ้าปักกลดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด

2.6 ทองกร หรือกำไลข้อมือ คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นผ้าปักเป็นลวดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด หรืออาจเป็นโลหะ

2.7 ภูษา หรือผ้าถุง คือเครื่องพัสดราภรณ์ เป็นผ้ายาว 3 เมตร นุ่งแบบจีบหน้านาง ผ้าที่ใช้มักจะใช้ผ้าลายที่มีสีสันสวยงาม

2.8 เข็มขัด คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นสายโลหะใช้ประดับเอว

2.9 กำไลข้อเท้า คือเครื่องถนิมพิมพาภรณ์ เป็นผ้าปักกลดลายด้วยเลื่อมและลูกปัด หรือกำไลข้อเท้าที่เป็นโลหะ

ภาพประกอบ 13 การแต่งกายตัวนางละครชาตรีอำเภอสว่างวีระชัย

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

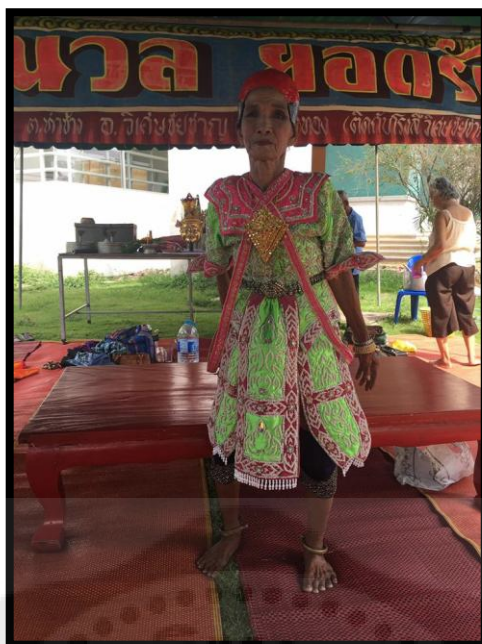
การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ด มีดังนี้

ตัวละครเบ็ดเตล็ดในการแสดงละครชาตรี จะแต่งกายตามบทบาท และลักษณะของตัวละครนั้นๆ เช่น โดยถ้าเล่นเป็นบทผู้ชายก็แต่งยืนเครื่องตัวพระแต่จะมีศีรษะที่บ่งบอกลักษณะของตัวละครนั้นๆ หรือเล่นบทบาทตัวผู้หญิงก็จะแต่งยืนเครื่องตัวนางแต่จะมีศีรษะที่บ่งบอกลักษณะของตัวละครนั้นๆ อย่างตัวนางยักษ์ เป็นต้น ส่วนบทของพระฤาษีนั้น ก็จะแต่งกายเลียนแบบพระฤาษี

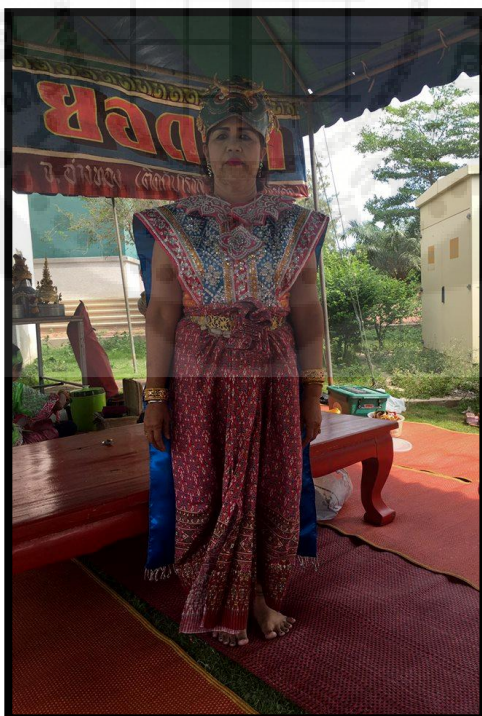
ภาพประกอบ 14 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวสินสมุทร ละครชาตรีอำเภอสว่างแดนดิน

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

ภาพประกอบ 15 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวตาเงือก ละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

ภาพประกอบ 16 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวนางผีเสื้อสมุทร ละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

ภาพประกอบ 17 การแต่งกายตัวเบ็ดเตล็ดตัวยายเงือก ละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ

ที่มา: สวธา เสนามนตรี

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง กำหนดจุดมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีของ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ที่ในปัจจุบันองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีบางอย่างนั้นได้สูญหายไป

การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ ศึกษาข้อมูล เอกสารหลักฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลตามวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากข้อมูลปฐมภูมิ ข้อมูลทุติยภูมิ และข้อมูลอ้างอิงอื่นๆ

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ ข้อมูลเบื้องต้นที่เก็บรวบรวมจากต้นกำเนิดของข้อมูลโดยตรง ได้แก่ การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล ดังนี้

- 1) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (Indepth Interview)
- 2) การสัมภาษณ์กลุ่ม หรือการอภิปรายกลุ่ม (Focus Group)

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่

1) บทความ งานวิชาการ งานวิจัย ศิลปนิพนธ์ หนังสือวิชาการ และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

- 2) ข้อมูลเสียงสัมภาษณ์จากการถอดเทปบันทึกเสียง
- 3) ข้อมูลภาพวีดิทัศน์

การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

4) ข้อมูลภาพนิ่ง ประวัติและผลงาน คณะละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

1.3 ปฏิบัติงานภาคสนาม ตามระเบียบวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพด้วยวิธีดังนี้

- 1) สังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม
- 2) สัมภาษณ์แบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ
- 3) บันทึกภาพถ่าย
- 4) บันทึกเสียง และบันทึกเทปวีดิทัศน์

1.4 การศึกษาข้อมูล ดำเนินการทั้งระบบ เพื่อเชื่อมโยงความคิดที่ปรากฏ ตามข้อมูลเนื้อหา ด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเพื่อศึกษารวบรวมองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีของ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

2.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย มีดังนี้

- 1) เครื่องบันทึกวีดิทัศน์

- 2) เครื่องบันทึกเสียง
- 3) กล้องถ่ายรูป
- 4) อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่จำเป็นต้องใช้ระหว่างปฏิบัติการวิจัย
- 5) แบบสัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวในการเก็บ

รวบรวมข้อมูล

2.2 ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- 1) ข้อมูลเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวกับละครชาตรี
- 2) ข้อมูลเอกสารทางวิชาการที่เป็นวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

- 1) นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิ
- 2) อาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์
- 3) คณะละครชาตรี 15 คณะ ในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง
 1. คณะจ. จินตนา เขียมจิตร ศิษย์นารายณ์
 2. คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์
 3. คณะจำลองเจริญศิลป์
 4. คณะวันดีวรรณศิลป์
 5. คณะวิชาญสารวยศิลป์
 6. คณะศ. รุ่งสุริยานาศิลป์
 7. คณะศ. สมพิศ เรืองงาม
 8. คณะศรีนวลยอดรัก
 9. คณะส. ขวัญยืนนาศิลป์
 10. คณะส. ชะองค์ศิลป์
 11. คณะส. นิภานาศิลป์
 12. คณะส. พยงค์นาศิลป์
 13. คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์
 14. คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์
 15. คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์

2.4 ข้อมูลจากการสังเกต

2.5 ข้อมูลจากภาพถ่าย เทปบันทึกเสียง และเทปบันทึกภาพ

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบประเด็นที่ศึกษา เพื่อนำผลข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

3.1 การจัดทำข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลทุกส่วนงาน มาจำแนกหมวดหมู่ตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้ ได้แก่

- 1) ข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง รายงานวิจัย
- 2) หลักฐานจากการบันทึกเทปการแสดงละครชาติ
- 3) การสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 4) การเข้าไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วม
- 5) ข้อมูลภาพถ่ายทั้งจากภาพที่เคยมีการบันทึกไว้ และภาพถ่ายจาก

ภาคสนาม

- 6) ข้อมูลเทปวีดิทัศน์บันทึกการแสดงละครชาติตามฐานข้อมูล
- 7) ข้อมูลภาพเคลื่อนไหวประเภท วีดิทัศน์ ตามฐานข้อมูลและการปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการสมบูรณ์สำหรับการศึกษาวิเคราะห์ตามขั้นตอนต่อไป ดังนี้

3.2 การตรวจสอบ ติความผลข้อมูล

- 1) ข้อมูลเนื้อหาสาระต่างๆ นำมาสังเคราะห์เนื้อหาตามวัตถุประสงค์ทุกหัวข้อแล้วนำมาตรวจสอบ
- 2) วิจัย ติความ ประมวลผลคำตอบ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และกรอบแนวคิด

3.3 การเรียบเรียงผลการวิจัย

- 1) นำผลที่ได้รับจากการติความ มาเรียบเรียงสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะผลการวิจัย
- 2) นำผลการวิจัย เสนอต่อคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อพิจารณาตรวจสอบและให้ความเห็นชอบ
- 3) นำข้อเสนอแนะต่างๆ มาปรับปรุงแก้ไข จากนั้นจึงนำมาเรียบเรียงรายงานผลและนำเสนอผลการวิจัย

3.4 การนำเสนอผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่อง การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาติ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทองครั้งนี้ผู้วิจัยเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการวิจัย ดังนี้

1. เป็นการอนุรักษ์ลักษณะและรูปแบบการแสดงละครชาติของ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ให้คงอยู่และเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมสืบไป
2. เป็นการเผยแพร่องค์ความรู้การแสดงละครชาติของ อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง ให้แก่ผู้ที่สนใจที่จะค้นคว้าข้อมูลต่อไป

การวิจัยเรื่อง “การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง” ในครั้งนี้เริ่มจากการรวบรวมข้อมูล จากงานวิจัย เอกสาร หนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและการออกปฏิบัติการภาคสนาม เพื่อรวบรวมข้อมูล จากการสังเกต สัมภาษณ์บันทึกเทปเสียง และบันทึกวีดิทัศน์ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมมาวิเคราะห์ เรียบเรียงเป็นรายงานการวิจัย ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางวิธีดำเนินการวิจัยเป็นลำดับดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

ละครชาตรี คือ ละครประเภทหนึ่งที่มีตัวแสดงน้อย ดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว เน้นความสนุกสนาน อีกทั้งยังประกอบไปด้วยจารีตและพิธีกรรม ละครชาตรีจะไปทำการแสดงตามสถานที่ต่างๆ คล้ายกับละครเร่ของอินเดียที่มีชื่อว่า ยাত্রี หรือ ยাত্রา ซึ่งแปลว่าเดินทางท่องเที่ยวไป และละครชาตรียังถือว่าเป็นต้นกำเนิดของการละครไทยอีกหลายๆประเภท ผู้วิจัยได้นำแนวคิดในการรื้อฟื้นและแนวคิดในการอนุรักษ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านนาฏศิลป์ไทยจากผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำมาใช้ในการบันทึกรวบรวมและอนุรักษ์ไว้ซึ่งศิลปะการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ ที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงไปจากเดิม จึงทำให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภอวิเศษชัยชาญได้เริ่มสูญหายไป เช่นการประกาศหน้าโรงยามเช้าและยามบ่าย การรำเชิญพระหรือการรำเชิญเจ้า และการบอกรับ ผู้วิจัยจะนำเสนอผลของการดำเนินการวิจัยตามหัวข้อดังต่อไปนี้

5.1 ประวัติละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

ละครชาตรีเป็นละครเก่าแก่ของไทย ที่มีอายุยาวนานไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่ามีต้นกำเนิดมาจากแหล่งใด เพียงแต่มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากทางภาคใต้ของไทย เพราะลักษณะรูปแบบการแสดงมีความคล้ายคลึงกับการแสดงโนราห์ทางภาคใต้ คือ บทร้องต่างๆที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี และกระบวนท่ารำที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับท่ารำของโนราห์ นั่นคือ การชดท่า ผู้วิจัยจึงมีความเชื่อว่าละครชาตรี ได้มีการพัฒนามาจากการแสดงโนราห์ทางภาคใต้

จากการสัมภาษณ์ศิลปินละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ สามารถสรุปได้ว่าบรรดาศิลปินละครชาตรีมีความเชื่อที่คล้ายคลึงกันว่า ละครชาตรีเป็นละครที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถเป็นสื่อในการที่จะทำให้เจ้าภาพได้ขาดจากสินบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆได้ อำเภอวิเศษชัยชาญได้มีการแสดงละครชาตรีมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีการพัฒนารูปแบบการแสดงจนกลายเป็นที่นิยมกันในช่วงสมัยของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 โดยปรากฏชื่อของนางเขียน ปานทอง พื้นเดิมเป็นละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญ ต่อมาได้มีโอกาสเข้าไปถวายงานเป็นนักร้องอยู่ในวงดนตรีไทยของ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวงในรัชกาลที่ 6 นางเขียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการแสดงละครและร้องเพลงไทยได้เป็นอย่างดี จึงเป็นที่โปรดปรานและได้รับพระราชทานสมญานามจาก สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ในรัชกาลที่ 6 ว่า “แม่เขียน เสียงการะเวก” นางเขียนได้นำเอารูปแบบการแสดงละครและการร้องเพลงไทยจากในวัง มาผสมผสานกับการแสดง

ละครชาตรี และนางเขียนยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับศิลปินละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญ จนทำให้การแสดงละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญในสมัยนั้นมีชื่อเสียงและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งคณะละครชาตรีดั้งเดิมมีอยู่ 4 คณะ ได้แก่

1. คณะนางพร้อม หัวหน้าคณะคือ นางพร้อม ปานทอง เป็นภรรยาของนายเปลี่ยน ปานทอง บุตรของนางเขียน ปานทอง และนางพร้อมได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทายาท

2. คณะนางพิน หัวหน้าคณะคือ นางพิน เม่นแสง เป็นภรรยาของนายโตด เม่นแสง นักดนตรีไทยอำเภวิเศษชัยชาญ นางพินได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะเทพวิจิตรศิลป์ นางพินได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทายาทและศิษย์

3. คณะนางจันทร์ หัวหน้าคณะคือ นางจันทร์ ปานเอี่ยม พี่นเดิมเป็นละครชาตรีอำเภป่าโมก เมื่อสมรสกับ นายแปลก ปานเอี่ยม นักดนตรีไทยอำเภวิเศษชัยชาญ จึงได้ย้ายมาอยู่ที่อำเภวิเศษชัย-ชาญ และได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะหนูน้อยวิเศษศิลป์ นางจันทร์ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับทายาทและศิษย์ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อคณะละคร โดยใช้ชื่อว่า คณะแม่จันทร์วิเศษศิลป์ ซึ่งในปัจจุบัน คณะแม่จันทร์วิเศษศิลป์ไม่มีผู้สืบทอดคณะละครแล้ว

4. คณะนางฉาย หัวหน้าคณะคือ นางฉาย แสงนาค เป็นภรรยาของนายบัว แสงนาค ได้ก่อตั้งคณะละครชาตรีขึ้น โดยใช้ชื่อว่า คณะจันทร์ฉาย แสงนาค ต่อมานางฉายได้ถ่ายทอดองค์ความรู้การแสดงละครชาตรีให้กับศิษย์ โดยใช้ชื่อว่า คณะจันทร์ฉายวิเศษศิลป์

ซึ่งทั้ง 4 คณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ถือเป็นคณะละครชาตรี ดั้งเดิมในอำเภวิเศษชัยชาญ ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้ ในศาสตร์ของการแสดงละครชาตรีมาจากนางเขียน ปานทอง และได้ถ่ายทอดศิลปะการแสดงละครชาตรีให้กับลูกหลาน และศิษย์กันต่อมา จนก่อให้เกิดคณะละครชาตรีในอำเภวิเศษชัยชาญ อีกหลายคณะ ที่ยังคงประกอบอาชีพ และตั้งคณะอยู่ในปัจจุบัน มีดังนี้

1. คณะจ. จินตนา เขียมจิตร ศิษย์นารายณ์
2. คณะ จันทร์ฉายวิเศษศิลป์
3. คณะ จำลองเจริญศิลป์
4. คณะ วันดีวรรณศิลป์
5. คณะ วิชาญสำรวศิลป์
6. คณะศ. รุ่งสุริยานาศิลป์
7. คณะศ. สมพิศ เรืองงาม
8. คณะ ศรีนวลยอดรัก
9. คณะส. ขวัญยืนนำศิลป์
10. คณะส. ชะองค์ศิลป์
11. คณะส. นิภานาศิลป์
12. คณะส. พยงค์นำศิลป์

13. คณะส. เพ็ญศรี อุษานาศิลป์

14. คณะส. รัตนา เครือวัลย์ศิลป์

15. คณะ อนันต์รุ่งสว่างศิลป์

ทั้ง 15 คณะนี้ ได้รับการถ่ายทอดการแสดงละครชาตรี มาจากคณะดั้งเดิมใน 4 คณะที่กล่าวมาข้างต้น โดยสามารถแบ่งแยกออกเป็นสายละคร และแยกตามลักษณะการสืบทอดคณะละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีลักษณะการสืบทอดเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. การสืบทอดคณะละครจากครอบครัวที่มีบรรพบุรุษเป็นหัวหน้าคณะละคร 2. การสืบทอดคณะละครในฐานะศิษย์ หรือการแยกคณะออกจากคณะที่เคยแสดงอยู่มาตั้งคณะขึ้นใหม่

5.2 องค์ประกอบการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

5.2.1 บทร้อง

บทร้องละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ ในอดีตนั้นเป็นการสืบทอดมาแบบมุขปาฐะ ซึ่งไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ใช้การจดจำมารุ่นต่อรุ่น จึงทำให้เกิดการผิดเพี้ยนไปตามแต่บุคคลที่ได้รับสืบทอดกันมา จึงทำบทบางส่วนขาดหายไป อีกทั้งผู้วิจัยพบว่าบทร้องส่วนใหญ่ของละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญมักไม่ตรงตามหลักฉันทลักษณ์ เนื่องจากศิลปินละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านฝึกหัดแบบครูพักลักจำ ซึ่งอาจจะจำมาจากครูหรือจากบรรพบุรุษ จึงอาจทำให้บทร้องบางส่วนได้ขาดหายไป อีกทั้งศิลปินละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญรุ่นใหม่นี้ก็ไม่ได้มีการฝึกหัดร้องบทร้องดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงได้เริ่มรื้อฟื้นบทร้องละครชาตรีของอำเภอวิเศษชัยชาญขึ้นมา พบว่าบทร้องสามารถแบ่งออกเป็น 8 บท ได้แก่ บทประกาศหน้าโรง บทไหว้ครู บทไหว้ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ บทเชิญพระ บทเชิญเจ้า บทประกาศหน้าโรงยามบ้าย บทยามบ้าย และบทนกเขาชวา ซึ่งในปัจจุบันคณะละครไม่ใช่บทดังกล่าวนี้แล้วเหตุผลมาจาก การร้องบทดังกล่าวนี้ต้องใช้เวลาจึงทำให้มีผลกระทบต่อระยะเวลาในการแสดงจึงได้มีการตัดทอนบทร้องดังกล่าวออกไป จนกระทั่งบทร้องบางบทได้เลือนหายไป

5.2.2 เครื่องดนตรีและเสียงประกอบ

เครื่องดนตรีและเสียงประกอบการแสดงละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญในอดีตนั้นจะมีเครื่องดนตรีเพียงไม่กี่ชิ้น อันได้แก่ ปี่ กลองชาตรี โทนชาตรี ฉิ่ง กรับไม้ไผ่โดยเฉพาะกรับไม้ไผ่นั้นนักแสดงละครชาตรีจะเป็นผู้ตีกรับพร้อมกับการเป็นลูกคู่ในการร้องรับบทอีกด้วย โดยนั่งล้อมวงกันที่หน้าเตียงซึ่งมีเสากลางโรงอยู่ตรงกลาง จากการสัมภาษณ์เหล่าศิลปินละครชาตรีอาวุโส และจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยพบว่า เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2500 จึงได้เริ่มมีการนำวงดนตรีปี่พาทย์เครื่องห้าเข้ามาผสมกับวงปี่พาทย์ชาตรี เพื่อให้เกิดความหลากหลายและเป็นที่น่าสนใจให้แก่ผู้ชม จึงเริ่มมีการโหมโรงแบบปี่พาทย์เข้ามาประกอบกับการโหมโรงแบบชาตรี และมีการร้องสองไม้ มีการร้องเพลงภาษา เป็นต้น เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยจึงพบว่า ในปัจจุบันเครื่องปี่พาทย์ชาตรีได้สูญหายไปเหลือแต่เครื่องปี่พาทย์เครื่องห้า สาเหตุที่ทำให้ดนตรีและเสียงประกอบการแสดง

ละครชาตรีเมื่อครั้งอดีตต้องสูญหายไป อาจเป็นเพราะด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง ที่จำเป็นต้องตัดทอนเครื่องดนตรีบางส่วนออกไป เช่น จำนวนนักดนตรีไม่เพียงพอต่ออัตราค่าจ้าง นักแสดงส่วนใหญ่เป็นศิลปินรุ่นใหม่ตีกรับและรับลูกคู่ไม่เป็น เนื่องจากการแสดงละครชาตรีในปัจจุบันไม่ได้แสดงแบบในอดีต จึงทำให้ศิลปินละครชาตรีรุ่นใหม่ไม่คุ้นเคยกับการแสดงละครชาตรีแบบในอดีต เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการบันทึกรวบรวมวงดนตรีและเสียงประกอบการแสดงละครชาตรีอำเภอสว่างวีระวงศ์จากผู้รู้และผู้เกี่ยวข้องได้ ประกอบด้วย การไหมโรงเช้า โดยมีวงปี่พาทย์เครื่องห้าผสมกับวงปี่พาทย์ชาตรี และการไหมโรงกลางวัน โดยมีวงปี่พาทย์เครื่องห้าผสมกับวงปี่พาทย์ชาตรี

5.2.3 รูปแบบ

รูปแบบการแสดงละครชาตรีอำเภอวิเศษชัยชาญในอดีตนั้น มีขั้นตอนที่ยึดถือกันเป็นจารีตอย่างเคร่งครัดก่อนการแสดงละครชาตรี โดยจะมีรูปแบบการแสดงละครชาตรีอยู่ 2 ลักษณะคือ ช่วงเช้า และช่วงบ่าย ซึ่งมีหลายขั้นตอนก่อนที่จะเริ่มทำการแสดง ดังนี้ การแสดงในช่วงเช้าเริ่มต้นในเวลา 10.00 น. เริ่มต้นด้วยการโหมโรงชาตรี การร้องประกาศหน้าโรงยามเช้า การรำเชิญพระ ซึ่งจะใช้ในกรณีที่เป็งานแก่นพระพุทธรูป การรำเชิญเจ้า ซึ่งจะใช้ในกรณีที่เป็งานแก่นเจ้าพ่อเจ้าแม่ การรำถวายมือ หลังจากนั้นจึงเริ่มทำการแสดงโดยออกแสดงด้วยตัวพระเป็นตัวแรก หรือเรียกว่าตั้งพระ แล้วหลังจากนั้นก็จะเป็นตัวละครอื่นๆ ตามท้องเรื่องทีออกมาแสดง ซึ่งผู้แสดงทุกคนเมื่อไม่มีบทบาทจะต้องนั่งล้อมวงกันตรงเสากลางซึ่งปักอยู่ตรงกลางโรง เรียกว่าเสามหาชัย เพื่อเป็นลูกคู่ร้องรับและตีกรับประกอบจังหวะ และจะมีผู้บอกบทให้กับตัวละครต่างๆโดยนั่งอยู่ข้างเตียง ทางด้านซ้ายของผู้แสดง จากนั้นจะทำการแสดงไปจึงจนถึงเวลา 12.00 น. คณะละครชาตรีก็นั่งหยุดพัก “เนื่องด้วยมีความเชื่อว่าการที่คณะละครชาตรีหยุดพักในเวลาเที่ยงนั้นเนื่องจากเหล่าเทพ เทวดาจะต้องมารับเครื่องสังเวย ก่อนที่จะขึ้นเฝ้าพระอิศวร” (อมรา กล้าเจริญ, สัมภาษณ์) เพื่อให้ผู้แสดงละครชาตรีอาวสุสนั่นได้เป็นผู้เชิญเครื่องสังเวยที่เจ้าภาพได้ขนานเอาไว้เพื่อให้ชาดสินบน ส่วนเครื่องสังเวยนั้นผู้แสดงละครชาตรีอาวสุจะเป็นผู้ทำการตัดแบ่งใส่กระทงไว้อย่างละเล็กน้อยแล้วไปวางไว้ที่โคนศาล เรียกว่าเซ่นดินโรงดินศาล แล้วผู้แสดงละครชาตรีอาวสุจะเป็นผู้ทำการจัดแบ่งเครื่องสังเวยที่เหลือให้กับเจ้าภาพครึ่งหนึ่ง และคณะละครชาตรีอีกครึ่งหนึ่งจึงถือได้ว่าชาดสินบนกันแล้ว ต่อมาการแสดงในช่วงบ่ายเริ่มต้นในเวลา 13.00 น. เริ่มด้วยการโหมโรงชาตรี การร้องประกาศหน้าโรงยามบ่าย แล้วจึงทำการแสดงต่อไปจนถึงเวลา 15.00 น. ก็จะเป็นการสิ้นสุดการแสดงของวันนั้น

เมื่อผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยจึงพบว่า สาเหตุที่ทำให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีที่เคยยึดถือกันเป็นจารีตต้องสูญหายไป อาจเป็นเพราะด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้นักแสดงละครชาตรีจำเป็นต้องตัดทอนรูปแบบการแสดงบางส่วนออกไป เช่น เวลาของผู้ว่าจ้างมีจำกัด จึงทำให้ต้องตัดทอนขั้นตอนบางส่วนออกไป สถานที่ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปลูกสร้างโรงละครชาตรีจึงทำให้จารีตในการตั้งเสากลางโรงสูญหายไปจึงเปลี่ยนมาใช้จากแทน ดังนั้นนักแสดงจึงต้องเปลี่ยนรูปแบบ

การแสดงแบบชาตรีมาเป็นการแสดงแบบละครนอก ส่งผลให้จารีตของละครชาตรีแบบดั้งเดิมจึงเริ่มสูญหายไป จึงทำให้นักแสดงรุ่นใหม่ ๆ ไม่คุ้นเคยกับรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม

5.2.4 เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายสำหรับการแสดงละครชาตรี จากการเก็บข้อมูลที่ได้และการนำแนวคิดการรื้อฟื้นมาใช้ดำเนินการวิจัย พบว่าการแต่งกายมีการสวมเสื้อแขนสั้น นุ่งสนับเพลา และนุ่งผ้าจีบหางหงส์ สำหรับตัวพระ ส่วนตัวนาง จะสวมเสื้อในนาง สวมผ้าห่มนาง และนุ่งผ้าลาย จีบหน้านางไม่มีชายพก เป็นการเลียนแบบ การแต่งกายแบบยืนเครื่อง สำหรับตัวละครประเภทตัวนายโรง ตัวนาง สาเหตุที่การนุ่งจีบหน้านางของตัวนางไม่มีชายพกนั้น เนื่องจากละครชาตรีเป็นศิลปะการแสดงของชาวบ้านเสื้อผ้านำมาใช้ก็เป็นของที่มีอยู่ ชาวบ้านโดยทั่วไปจะมีผ้าที่ใช้ในในชีวิตประจำวันโดยความยาวผ้ามีไม่มากนักนุ่งเป็นผ้าถุงตามธรรมดา เมื่อนำมาแสดงนุ่งจีบหน้านางความยาวของผ้าจึงทำได้เพียงแค่นั้น การตกแต่งเครื่องแต่งกายสำหรับเสื้อแขนของตัวพระ และผ้าห่มนาง จะใช้การปักด้วยเลื่อมตามลายที่คิดขึ้นโดยส่วนใหญ่จะเป็นลาย สำหรับเครื่องประดับศีรษะจะใช้เป็นขลุ่ย และมงกุฎที่ทำจากขี้รักประดับทองเปลว และตกแต่งด้วยกระจุก เครื่องประดับกายตัวพระประกอบด้วย สังวาล ทับทรวงวัสดุเป็นผ้าเย็บปักเลื่อม เข็มขัด หัวเข็มขัด ข้อเท้าวัสดุเป็นผ้าเย็บปักเลื่อม ตัวนางประกอบด้วยจิ้งนาง และข้อเท้าวัสดุเป็นผ้าเย็บปักเลื่อม สำหรับตัวละครเบ็ดเตล็ดจะแต่งกายโดยวัสดุอุปกรณ์ทั่วไปที่ใช้ในหมู่บ้านในชีวิตประจำวัน และสวมศีรษะตัวละครตามท้องเรื่อง ซึ่งจากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าการแต่งกายของละครชาตรีอำเภอสว่างวีระชัยชาตินั้นแตกต่างจากเครื่องของละครในวัง เพราะชาวบ้านใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในชีวิตประจำวัน และไม่มีเงินมากมายพอที่จะซื้อวัสดุราคาแพงมาใช้ได้ อีกทั้งไม่ได้มีความเชี่ยวชาญในเรื่องของศิลปะการตัดเย็บการปักผ้ามากนัก รวมไปถึงความปราณีตในเรื่องของงานหัตถกรรม

อภิปรายผล

การดำเนินงานวิจัยในการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอสว่างวีระชัยชาตินี้ ผู้วิจัยพบว่าปัจจุบันการแสดงละครชาตรีมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงไปจากเดิม เช่น การร้องโหม่ง ร้องชาตรีก็เปลี่ยนมาเป็นการร้องเพลงสองชั้น เพลงชั้นเดียวแบบละครนอก หรือการร้องราชานิกรแบบลิเก วงปี่พาทย์ชาตรีก็เปลี่ยนมาเป็นวงปี่พาทย์เครื่องห้า รูปแบบการแสดงละครชาตรีก็เปลี่ยนมาเป็นรูปแบบการแสดงละครนอก ผสมผสานกับรูปแบบการแสดงลิเก และเครื่องแต่งกายที่แต่งแบบยืนเครื่องก็เปลี่ยนมาเป็นการแต่งกายแบบผสมผสานกับชุดลิเกและชุดอื่นๆ จากปัญหาที่พบในปัจจุบันผู้วิจัยจึงเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานวิจัย เอกสาร การออกปฏิบัติภาคสนาม การสังเกต และการสัมภาษณ์ จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดที่รวบรวมมาวิเคราะห์ ซึ่งทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่แนวคิดในการรื้อฟื้น และแนวคิดในการอนุรักษ์ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี ของอำเภวิเศษชัยชาญเริ่มจากการศึกษาโครงสร้าง เพื่อให้ทราบถึงองค์ประกอบ การสันนิษฐานเลือกหาข้อมูลที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันซึ่งข้อมูลนั้นมีความใกล้เคียงกัน นำมาปฏิบัติตามการสันนิษฐานโดยยึดเกณฑ์ที่ถูกต้อง และการศึกษาโดยใช้หลักอ้างอิงจากข้อมูลที่มีอยู่ คือ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลเดิม และนำมาวิเคราะห์กับข้อมูลในปัจจุบัน

ผู้วิจัยสามารถรื้อฟื้นองค์ความรู้ของการแสดงละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญตามขั้นตอนได้ดังนี้คือ

1) การศึกษาโครงสร้าง ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น จากโครงสร้างของคณะละครชาตรีที่มีอยู่ในปัจจุบัน และสืบหาเชื้อสายในรุ่นของบรรพบุรุษ เพื่อได้ทราบถึงประวัติของการสืบทอดละครชาตรี และรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม

2) การศึกษาโดยการสันนิษฐาน ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ศิลปินละครชาตรีอาวุโส และครูปี่พาทย์ที่มีความรู้เกี่ยวกับการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม ซึ่งผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์จากผู้ที่เป็นทายาท และศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อครู แม่ครู

3) การศึกษาโดยการปฏิบัติ ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ได้แก่ รูปแบบในการแสดง บทร้องที่ใช้ในการแสดง เครื่องแต่งกายที่ใช้ประกอบการแสดง และวงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง มาเรียบเรียงและสาธิตให้กับศิลปินละครชาตรีอาวุโสได้ตรวจสอบ เนื่องจากศิลปินส่วนใหญ่จะมีอายุมาก ในเรื่องของความจำบางส่วนก็จะมีลืมเลือนไปบ้าง ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องใช้การปฏิบัติจริง เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจน

4) การศึกษาโดยใช้หลักอ้างอิงจากข้อมูลที่มีอยู่ ผู้วิจัยกำหนดแนวทางในการรื้อฟื้น โดยนำผลข้อมูลย้อนกลับที่ได้จากเหล่าศิลปินละครชาตรีอาวุโส ผนวกกับการสันนิษฐานแล้วนำมาวิเคราะห์ถึงความเป็นไปได้ตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพื่อการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี ครั้งนี้จะได้อข้อมูลที่ไม่คลาดเคลื่อนไปจากเดิม

การอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ด้านศิลปะที่อยู่คู่ชาติบ้านเมืองมานานเป็นหลักฐานสำคัญอยู่บนพื้นฐานแบบแผนเพราะนาฏศิลป์ไทยมีรูปแบบการเรียน การสอน และการแสดงที่พัฒนามาเต็มรูปแบบ เพราะฉะนั้นจึงเป็นงานหลักในการคงรักษารูปแบบเดิมเอาไว้ สืบทอดต่อไป โดยการคำนึงถึงวิธีการเรียน การสอน และการแสดงตามแบบโบราณที่วางแนวทางเอาไว้ อย่างถูกต้องตามจารีต ประเพณี ให้เหมาะสมกับคนไทยอย่างสมบูรณ์ จึงควรอนุรักษ์ไว้เป็นแบบแผนเพื่อสืบทอดต่อไป ผู้วิจัยต้องการจะอนุรักษ์ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านละครชาตรี อำเภวิเศษชัยชาญที่ได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงไปจากเดิม จึงทำให้รูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภวิเศษชัยชาญได้เริ่มสูญหายไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงวิเคราะห์แนวคิดในการอนุรักษ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านนาฏศิลป์ไทย แล้วนำมาใช้ในงานวิจัยเพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ซึ่งรูปแบบการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิมของอำเภวิเศษชัยชาญ ที่เคยแสดงกันมาตั้งแต่อดีต ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการพัฒนาไปพร้อมๆกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของทุกคนทั่วไป อีกทั้งยังเป็นการคงไว้ซึ่งศิลปะการแสดงละครชาตรีให้คงอยู่คู่แผ่นดินสืบไป

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่องการรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอบึงสามพัน จังหวัดบึงสามพันในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ปัจจุบันการแสดงที่เป็นศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่ภายในท้องถิ่นหรือชุมชนของตุนั้น ได้เริ่มเลือนหาย และเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ด้วยปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อม และเศรษฐกิจ อย่างคณะละครชาตรีทั้ง 15 คณะ ในอำเภอบึงสามพัน ที่แต่ละคณะจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดง ตามปัจจัยที่ส่งผลต่อธุรกิจการแสดงละครชาตรีไปนั้น เพื่อการดำรงชีวิตของเหล่าศิลปิน จึงหวังว่าผู้ที่ได้มีโอกาสศึกษางานวิจัยเรื่องนี้จะเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของศิลปะการแสดงทุกแขนง เกิดความต้องการอนุรักษ์ และฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมในชุมชน และท้องถิ่นของตน และมีการจัดบันทึกข้อมูลต่างๆไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในแวดวงวิชาการทางด้านศิลปะการแสดง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กนก คล้ายมุข. (2551). **ละครชาตรีใน จังหวัดอ่างทอง**. ม.ป.พ.: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม
- กรมศิลปากร. (2550). การศึกษา และการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการแต่งกายยืนเครื่องโขน-
ละครรำ. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กำชัย ทองหล่อ. (2537). **หลักภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: อมรการพิมพ์
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. (2541). **ลักษณะไทย เล่ม3**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชจำกัด.
- จันทร์หาญ ศรีหาญ และคณะ. (2549). **มโนราห์แต่งตัว**. วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. (นาฏศิลป์ไทย).
ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ทองใบ เรืองนนท์. (2550). **ทองใบ เรืองนนท์**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2539). **โขน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณสุภา.
- ธนิต อยู่โพธิ์. (2515). **หนังสืออ่านประกอบคำบรรยายวิชาพื้นฐานอารยธรรมไทย ตอน
ดนตรีและนาฏศิลป์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธเนศ ขำเกิด. (2548). องค์ความรู้ ในการสร้างสรรค์ความรู้ตามทฤษฎี **Constructionism**.
[On-line]. Available: [https://www.gotoknow.org/posts/25986\[2557, พฤศจิกายน 3\]](https://www.gotoknow.org/posts/25986[2557, พฤศจิกายน 3])
- นิตยา จันทร์ส่งแสง และคณะ. (2552). **ชุดหน้าบท ทัศนศึกษา คณะทองใบเรืองนนท์**.
วิทยานิพนธ์ ศศ.บ. (นาฏศิลป์ไทย). ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- เบ็จมาศ คำอ่อน. (2549). **ละครชาตรีในอำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง**.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ประเวศ วะสี. (2537). **การพัฒนาการศึกษาในอนาคต ในแนวทางการพัฒนาการศึกษาใน
อนาคต**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
- ประเวศ วะสี. (2538). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2525). **ศิลปะพื้นเมือง**. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.
- ผุสดี หลิมสกุล. (2537). **แนวคิดในการรื้อฟื้นระบำโบราณ**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- พระยาอนุมานราชธน. (2515). **กรมงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธนและพระ
สารประเสริฐ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ภาคีสมาชิกสำนักศิลปกรรม. (2548). **รวมงานนิพนธ์ปัญญา นิตยสุพรรณ**. กรุงเทพฯ
ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ:

นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

วีณา วิสเพ็ญ. (2549). **วรรณคดีการละคร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด

อภิชาติ การพิมพ์.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2550). **ทองใบ เรืองนนท์**. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

สุพัทธา สุภาพ. (2536). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัวยุค ประเพณี**. พิมพ์ครั้งที่ 8

กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

สุนนมาลย์ นิมเนตพันธ์. (2541). **การละครไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2547). **วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-247**.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวณิต วิงวอน. (2554). **วรรณคดีการแสดง**. กรุงเทพฯ: เอเชีย ดิจิตอล การพิมพ์จำกัด.

อมรา กล้าเจริญ. (2535). **วิธีสอนนาฏศิลป์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พรินต์ติ้งเฮาส์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้**

ชาวบ้านไทย. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.

(ขวัญยืน พานสม. 2557, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์
จังหวัดอ่างทอง.

(จำเนียร บัวสุวรรณ. 2557, 22 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ วัดกอไผ่
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

(ชะองค์ รุกขชาติ. 2557, 18 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะศ. ชะองค์ศิลป์
จังหวัดอ่างทอง.

(ทองอาบ โตสวัสดิ์. 2558, 2 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะ
จ. จินตนา เขียมจิตร ศิษย์นารายณ์

(บัวสาย เรืองนนท์. 2557, 12 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะครู
ทองใบ เรืองนนท์.

(บุญสืบ เรืองนนท์. 2559, 19 มกราคม) สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ ภาควิชานาฏดุริยางค
ศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

(ประทุม แพรสุวรรณ. 2557, 23 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะสืบลอยดัก
จังหวัดอ่างทอง.

(พิกุล เกษมสุขสกุล. 2558, 3 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะ
จันทร์ฉายวิเศษศิลป์

(เพ็ญศรี นิมละมูล. 2558, 3 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สวธา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะส.
เพ็ญศรี อุษานาศิลป์.

- (มณี ญาณโกมุท. 2557, 25 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะ.
รุ่งสุริยานาศิลป์.
- (เมียน ขาวอ่อน. 2527, 23 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะส. รัตนาเครือวัลย์ศิลป์
จังหวัดอ่างทอง.
- (วันดี เม่นแสง. 2557, 22 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะสีนวลยอตรัก จังหวัด
อ่างทอง.
- (สมจิตร พรหมเดช. 2558, 4 มกราคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะ
จำลองเจริญศิลป์
- (สมใจ ปิ่นเมฆ. 2559, 5 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะส. พยงค์
นาศิลป์
- (สว่าง บัวสุวรรณ. 2557, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะสีนวลยอตรัก
จังหวัดอ่างทอง.
- (สุณี เรืองงาม. 2559, 3 มกราคม) สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะส. สมพิศเรืองงาม
จังหวัดอ่างทอง.
- (สุริยา คล้ายทอง. 2559, 6 มีนาคม) สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะ
ศ. รุ่ง สุริยานาศิลป์
- (สุวรรณนา โพธิ์สด. 2559, 9 เมษายน) สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะ
ส.รัตนา เครือวัลย์ศิลป์
- (สำรวย พุ่มสวย, 2558: 4 มกราคม) สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะละครชาตรีคณะวิชาญ
สำรวยศิลป์
- (อนันต์ บัวสุวรรณ. 2557, 21 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ คณะอนันต์รุ่งสว่างศิลป์
จังหวัดอ่างทอง.
- (อมรา กล้าเจริญ. 2558, 23 กรกฎาคม) สัมภาษณ์โดย สวชา เสนามนตรี ที่ ภาควิชานาฏดุริยางค
ศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามการวิจัย

เรื่อง การรื้อฟื้นองค์ความรู้การแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ-สกุล
2. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
3. อายุ ปี
4. สถานภาพ
 - ☐ โสด
 - ☐ แต่งงาน
 - ☐ หม้าย
 - ☐ หย่าร้าง
5. สมาชิกในครอบครัว คน
6. บิดา ชื่อ-สกุล ยังมีชีวิต อายุ ปี ☐ ถึงแก่กรรม
 มารดา ชื่อ-สกุล ยังมีชีวิต อายุ ปี ☐ ถึงแก่กรรม
7. อาชีพหลัก
 - ☐ ค้าขาย
 - ☐ เกษตรกรรม
 - ☐ นักแสดงละครชาตรี
 - ☐ เจ้าของคณะละครชาตรี
 - ☐ อื่นๆ
8. รายได้ บาท/เดือน
9. ที่อยู่ปัจจุบัน

บ้านเลขที่ ซอย ถนน

หมู่ที่ หมู่บ้าน ตำบล

อำเภอ จังหวัด อ่างทอง รหัสไปรษณีย์
10. เบอร์ติดต่อ

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับ การแสดงละครชาตรี

1. ประวัติความเป็นมาของคณะละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

1.1 เกิดขึ้นเมื่อใด

.....

.....

.....

.....

.....

1.2 เกิดขึ้นได้อย่างไร (ใครเป็นผู้เริ่มต้น)

.....

.....

.....

.....

.....

1.3 คณะละครชาตรีที่เก่าแก่ของ อำเภอวิเศษชัยชาญ มีคณะใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

2. องค์ประกอบของละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

2.1 บทร้องในการแสดงละครชาตรีเป็นอย่างไร มีบทใดบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

2.2 เรื่องที่ใช้ในการแสดงละครชาติรึ ได้แก่อะไร

2.3 ผู้แสดงละครชาติรึแบ่งเป็นกี่ลักษณะ อย่างไรบ้าง

2.4 รูปแบบของการแสดงละครชาติรึแบบดั้งเดิม เป็นอย่างไร (จารีตของการแสดง)

2.5 พื้นที่ในการจัดแสดงละครชาติรึ เป็นอย่างไร

2.6 เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงละครชาตรีแบบดั้งเดิม เป็นอย่างไร

2.7 การแต่งหน้าในการแสดงละครชาตรี มีลักษณะอย่างไร

2.8 เครื่องดนตรีและเสียงประกอบที่ใช้ในการแสดงละครชาตรี เป็นอย่างไร

2.9 ผู้ชมให้ความสนใจละครชาตรี ในรูปแบบใดบ้าง

3. แนวทางการอนุรักษ์ละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

3.1 สิ่งใดบ้างที่ควรแก่การรื้อฟื้นการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

.....

.....

.....

.....

.....

3.2 ความต้องการในการอนุรักษ์การแสดงละครชาตรี เรื่องใดเป็นสำคัญ

.....

.....

.....

.....

.....

3.3 กำหนดแนวทางในการสืบทอดการแสดงละครชาตรี ไว้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

3.4 จุดมุ่งหมายของละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ

.....

.....

.....

.....

.....

นายสวธา เสนามนตรี

ผู้วิจัย

[illegible][illegible][illegible]

ร้อง	- น้ำ - เน่า	- น้ำ - เหนือ	- - ก็ ไหล	- มา - -
โตน	โตนโตนปะ๊ะปะ	โตนท่นโตนท่น	ปะ๊ะปะโตนโตน	โตนโตนปะ๊ะปะ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- ลูก - น้อย	- ละ - ลาย	- - - แป้ง	- - - ทา
โตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนทอนโตนทอน	ปิ๊ะปิ๊ะโตนโตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ร้อง	- ลูก - น้อย	- - จะ ทำ	-เป็น -ตลอด	- - - ลม
โทน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนท่นโตนท่น	ปิ๊ะปิ๊ะโตนโตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible][illegible][illegible][illegible][illegible]

ร้อง	-พ่อ ย่า มา	- ตัด - รัก	- - เสีย ให้	- - - ม้วย
โทน	โตนโตนปะปะ	โตนทอนโตนทอน	ปะปะโตนโตน	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- พา - นวน	- พา - โย	- - ไป เล่น	- ด้วย - -
โทน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนทอนโตนทอน	ปิ๊ะปิ๊ะโตนโตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible]

[illegible][illegible][illegible]

2. บทไหว้คุณครู

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ร้อง	- ยัง - ไม่	- รู้ - สิ้น	- ไม่ รู้	- สุด - -
โทน	โตนโตนปะปิ	โตนโตนโตนโตน	ปะปิปะโตนโตน	โตนโตนปะปิ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- - สรรเสริญ	- - - คุณ	- - - พระ	- - - พุทธ
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible]

[illegible]

ร้อง	- ไหว้ - พระ	- - เสีย แล้ว	- จะ - สวด	- มนต์ - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- ยก - ไว้	- ใส่ - เกล้า	- - - ใส่	- - - ผม
โตน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- หยุต - พัก	- ให้ - ดี	- มี - คน	- ชม - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- ถ - วาย	- บัง - คม	- ทุก - รา	- ตริ - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible]

[illegible]

ร้อง	- - คุณ ครู	- จง - ได้	- มา - ปรา	- ณี - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- ลูก จะ ร้อง	- กล่าว - คำ	- รำ - กล่าว	- - - จิต
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ร้อง	- ผิด - น้อย	- จะ - ขอ	- - - ส	- มา - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- สะ - สม	- ไป ด้วย	- พระ - ปัญ	- ญา - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	- - ปัญญา	- ลูก - มา	-เหมือน -น้ำ	-ไหล - -
โตน	- - -	- - -	- - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible]

ร้อง	-เหมือน-ฮ้อง	- - - ขวา	-- เขา หล่อ	-ใหม่ - -
โตน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -

[illegible][illegible][illegible]

3. บทไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์

ร้อง	- - - ประ	- กาศ - ครู	- แล้ว - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
โทน	- - - -	- - - -	- - - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- - - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - พระ	- - - คา	- - - ถา	- - - -	- - - -	- - - -	- - - พระ	- คา - ถา
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	ตึง ตึง ตึง ตึง

ร้อง	- - - ลูก	- จะ- แคล้ว	-เป็น- เพลง	- - - -	- - - พระ	- - - คา	- - - ถา	- - - -
โทน	- ป๊ะ- โทน	- ป๊ะ- ป๊ะ	- โทน- ป๊ะ	- โทน- โทน	- ป๊ะ- โทน	- ป๊ะ- ป๊ะ	- โทน- ป๊ะ	- โทน- โทน
กลอง	- ตึง- ตึง	- ตึง- ตึง	- ตึง- ตึง	ต่ง ต่ง ต่ง ต่ง	- ตึง- ตึง	- ตึง- ตึง	- ตึง- ตึง	ต่ง ต่ง ต่ง ต่ง

ร้อง	- ไห้ - ท้าว	- ธร - ณี	- ท้าว - นา	- คา - -	- - - เท	- วา - -	มหา - ราช	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - ม	- - - หา	- - - ชัย	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
โตน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- - - เท	- วา - -	มหา - ราช	- - - -	- - - ม	- - - หา	- - - ชัย	- - - -
โตน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนโตนโตน	ปะปะโตนโตน	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - จะ ไห้ว	- แม่ - โภ	- - - ค	ว ดี - -	- - - ธ	ร ณี - -	- แม่ - ได้	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - มา	- - - เป็น	- - - ใหญ่	- - - -	- - - -	- - - -	- มา - -	- เป็น - ใหญ่
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โทนโทนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โทนโทนป๊ะป๊ะ	โทนโทนป๊ะป๊ะ	โทนโทนป๊ะป๊ะ	โทนโทนป๊ะป๊ะ	โทนโทนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- - - ฐ	ร ณี - -	- แม่ - ได้	- - - -	- - - มา	- - - เป็น	- - -ใหญ่	- - - -
โทน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนโตนโตน	ปะปะโตนโตน	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- ไห้ว - ม	- หา - ราช	- - - ม หา	- ซัย - -	- - - ผู้	- - - ได้	- - - สะ	- - - สม
โทน	- - ปะ ปะ	โทนโทนปะปะ	- - ปะ ปะ	โทนโทนปะปะ	- - ปะ ปะ	โทนโทนปะปะ	- - ปะ ปะ	โทนโทนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - โม	- - - ท	- - - นา	- - - -	- - - -	- - - -	- โม - -	- ท - นา
โตน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

[illegible][illegible]

ร้อง	- - - โยน	- - - -	- - - โยน	- - - วั
โตน	- - - ปะ	- โตน - โตน	- ปะ - โตน	- โตน - ปะ
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ตึง

4. บทเชิญพระ

ร้อง	- - - เมื่อ	- นั้น - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
โทน	- - - -	- - - -	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - ใฝ่	- - - ฝัน	- - - หา	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ใฝ่	- ฝัน - หา
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - โทน	- ป๊ะ - โทน	- ป๊ะ - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - พระ	- มณี - -	พิ ชัย - -	- - - -	- - - ไผ่	- - - ผืน	- - - หา	- - - -
โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - เห็น	- เจ้า - พรหมณ์	- - - -	- ดำ - เนิน	- - - -	- - - -	- - - เดิน	- มา - -
โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - กี	ริ ย่า - -	- รูป - ร่าง	- - - -	- - - เหมือน	- - - นาง	- - - เมีย	- - - -
โทน	- ป๊ะ - โทน	- ป๊ะ - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน	- ป๊ะ - โทน	- ป๊ะ - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - -	- - - -	- - - เหมือน	- นาง - เมีย	- - - - กิ	ริ ย า - -	- รูป - ร่าง	- - - -
โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อ	- - - เหมือน	- - - นาง	- - - เมีย	- - - -
โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - หรือ	- จะ - เป็น	- - - -	- ยอพระกลืน	- - - -	- - - -	- ซึ่ง - เมีย	- ที่ - -
โทน	- ป๊ะ - โทน	- ป๊ะ - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน	- ป๊ะ - โทน	- ป๊ะ - ป๊ะ	- โทน - ป๊ะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- เปลื้อง-ผ้า	- ภู - ชา	- - ไว้ เสีย	- ก่อน - -	- - - -	- - - -	- พระ - คง	- คา - -
โทน	- - ปี่ ปี่	โตนโตนปี่ปี่	- - ปี่ ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- เปลื้อง-ผ้า	- ญ - ษา	- - ไว้ เสีย	- ก่อน - -
โทน	โตนโตนปะปิ	โตนโตนปะปิ	ปิปะโตนโตน	โตนโตนปะปิ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - หยุต	- - - พัก	- - - ให้	- - - สบาย	- - - แต่	- พอ - -	- หาย - ร้อน	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- สัก-หน่อย	- หึ่ง -ก่อน	-- แล้ว ค่อย	- - -ไป	- - - -	- - - -	- - - หาย	- ร้อน - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โท่โท่น๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตน๊ะป๊ะ	โตนโตน๊ะป๊ะ	โตนโตน๊ะป๊ะ	โตนโตน๊ะป๊ะ	โตนโตน๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- ลัก-หนอย	- หนึ่ง -ก่อน	- -แล้ว ค่อย	- - - ไป
โตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนโตนโตนโตน	ปิ๊ะปิ๊ะโตนโตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - ตัว	- เจ้า - -	- เอ๊ย - -	- ไป - ไหน	- - - อย่า	- ให้ - -	- มัน - คำ	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- ตัว - พี	- จะ - รำ	- - ไม้ คอย	- ทำ - -	- - - -	- - - -	- - - มัน	- คำ - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- ตัว - พี	- จะ - รำ	- - ไว้ คอย	- ทำ - -
โทน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนโตนโตนโตน	ปิ๊ะปิ๊ะโตนโตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตุงตุงตุงตุง

ร้อง	- - - ลูก	- คู่ - -	- เอีย - -	- อด- หมาก	- - - อึก	- ทั้ง - -	- ปูน - ยา	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - สุด ที่	- จะ - หา	- ผู้ ไ	- กิน - -	- - - -	- - - -	- - - ปูน	- ยา - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- - สุด ที่	- จะ - หา	- - ผู้ ไใด	- กิน - -
โทน	โตนโตน๊ะปะปะ	โตนโตนโตนโตน	ปะปะโตนโตน	โตนโตน๊ะปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - วอน	- พ่อ - -	- เอ๊ย - -	- วอน -แม่	- - - มา	- แล - -	- ลูก - รำ	- - - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- นางกระแต	- แล - รำ	- - ทั้งแผ่นดิน	- ดิน - -	- - - -	- - - -	- - - ลูก	- รำ - -
โทน	- - ปี่ ปี่	โตนโตนปี่ปี่	- - ปี่ ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่	โตนโตนปี่ปี่
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- นางกระแต	- แล - รำ	- - ทั้งแผ่น	- ดิน - -
โทน	โตนโตน๊ะปะ๊ะ	โตนโตนโตนโตน	ปะ๊ะปะโตนโตน	โตนโตน๊ะปะ๊ะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - ลูก	- คู่ - -	- เอ๊ย - -	- อด- หมาก	- - - เสีย	- จน - -	- หมด - ลั่น	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โทนโตน๊ะปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตน๊ะปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตน๊ะปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตน๊ะปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- จะหาไหน	- ได้ - กิน	- - จน เข้า	- ตรู้ - -	- - - -	- - - -	- - - หมด	- ลั่น - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- จะหาไหน	- ได้ - กิน	- - จน เข้า	- ตรู้ - -
โทน	โทนโทนปะปะ	โทนโทนโทนโทน	ปะปะปะโทนโทน	โทนโทนปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - บาง	- - - ครั้ง	- - - ชอบ	- - - ใจ	- - - ของ	- แกก - -	- มาก - มาก	- - - -
โตน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง
ร้อง	- ประ - เดียว	- หา - หมาก	- - มา จิบ	- พลุ - -	- - - -	- - - -	- - - มาก	- มาก - -
โตน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- ประ - เตียว	- หา - หมาก	- - มา จีบ	- พลู - -
โทน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนโตนโตน	ปะปะโตนโตน	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - ไป	- - - ให้	- - - หลาน	- - - รัก	- - - แล้ว	- ว่า - -	- ของ - ญ	- - - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- แล - ดู	- ช่าง - รำ	- เหมือนกัน	- นร - -	- - - -	- - - -	- - - ของ	- ญ - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- แล - ดู	- ช่าง - รำ	- -เหมือนกิน	- นร - -
โทน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนโตนโตนโตน	ปิ๊ะปิ๊ะโตนโตน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - มี	- ยาย - -	- เอ๊ย - -	- คน - หนึ่ง	- - - หั่ว	- ใจ - - -	- แก - ไว	- - - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- แก - ไม้	- ชอบ - ใจ	- - แก ผัน	- ผ่อน - -	- - - -	- - - -	- - - แก	- ไว - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- แก - ไม่	- ชอบ - ใจ	- - แก ผัน	- ผ่อน - -
โทน	โตนโตนปะปิ	โตนโตนโตนโตน	ปิปะโตนโตน	โตนโตนปะปิ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - อุ้ม	- ลูก - -	- เอีย - -	- จุง - หลาน	- - - พา	- กัน - -	- ไป - นอน	- - - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- หุน - หั้น	- ผั่น - ผ่อน	- - ไป เค	- หา - -	- - - -	- - - -	- - - ไป	- นอน - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- หุน - หั้น	- ผัน - ผ่อน	- - ไป เค	- หา - -
โทน	โตนโตนปะปิ	โตนโตนโตนโตน	ปะปิโตนโตนโตน	โตนโตนปะปิ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - มี	- ยาย - -	- เอ๊ย - -	- คน - หนึ่ง	- - - หั่ว	- ใจ - -	- แก - แก่	- - - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- วอน - แม่	- - มา แล	- - ม โน	- รา - -	- - - -	- - - -	- - - แก	- แก่ - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- วอน - แม่	- มา แล	- ม โน	- รา - -
โทน	โตนโตน๊ะปะ๊ะ	โตนโตนโตนโตน	ปะ๊ะโตนโตน	โตนโตนปะ๊ะปะ๊ะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - ได้	- - - เงิน	- - - สอง	- - - สลึง	- - - แล้ว	- ห่อ - -	- ขาย - ผ้า	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- ไกล - ไกล	- - ไม่ ว่า	- - อุต ส่าห์	- ผืน - -	- - - -	- - - -	- - - ขาย	- ผ้า - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- โกลั - โกล	- - - ไม่ ว่า	- - - อุต ส่าห์	- - - ผิน - -
โทน	โตนโตน๊ะปะปะ	โตนโตนโตนโตน	ปะปะโตนโตน	โตนโตน๊ะปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - ลูก	- ตัว - -	- เอีย - -	- บ่น - คำ	- - - แล้ว	- ว่า - -	- มา - พยาง	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- ถือไม่เท่า	- ก้าว - ย่าง	- - มา ค้าง	- คืบ - -	- - - -	- - - -	- - - มา	- พาลง - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- ถือไม่เท่า	- ก้าว - ย่าง	- - มา ค้าง	- คืบ - -
โทน	โตนโตนปิปิ	โตนโตนโตนโตน	ปิปิโตนโตน	โตนโตนปิปิ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ต่งต่งต่งต่ง

ร้อง	- - - ยาย	- เฒ่า - -	- เอี้ย - -	- ช - รา	- - - อุด	- ส่าห์ - -	- จะ - ผีน	- - - -
โตน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนป๊ะป๊ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- ถือไม้เท้า	- ก้าว - ยืน	- - ใน โรง	- รำ - -	- - - -	- - - -	- - - จะ	- ผืน - -
โทน	- - ปี่ะ ปี่ะ	โตนโตนปี่ะปี่ะ	- - ปี่ะ ปี่ะ	โตนโตนปี่ะปี่ะ	โตนโตนปี่ะปี่ะ	โตนโตนปี่ะปี่ะ	โตนโตนปี่ะปี่ะ	โตนโตนปี่ะปี่ะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - น้อย	- เอ๊ย - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
โทน	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	โตนโตนปิ๊ะปิ๊ะ	- - - ปิ๊ะ	- โตน - โตน	- ปิ๊ะ - โตน	- โตน - ปิ๊ะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ตึง

7. บทยํามครวญ

ร้อง	- - - ยาม	- ครวญ - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
โทน	- - - -	- - - -	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - ครวญ	- - - เสีย	- - - หนัก	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- ครวญ - -	- เสีย - หนัก
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - ให้	- - ค นิง	- ถึง - นวล	- - - -	- - ครวญ	- - - เสีย	- - - หนัก	- - - -
โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - ยาม	- เทียง - -	- เฉีย - -	- ยาม - สาย	- - - -	- - - -	- - ส บาย	- นัก - -
โตน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - พา	- สอง - -	- น้อย - รัก	- - - -	- - - ไป	- - - เดิน	- - - รำ	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - ไป	- - - เดิน	- - - รำ	- - - -
โทน	โทนโทนปะปิยะ	โทนโทนโทนโทน	ปะปิยะโทนโทน	โทนโทนปะปิยะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - พี่	- ไม่ - -	- เอ๊ย - -	- โอ้จ๋ - โจ้ง	- - - -	- - - -	- ไม่ - โอ่ง	- โดง - -
โทน	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปิะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปิะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปิะ	- - ป๊ะ ป๊ะ	โตนโตนปะปิะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - ตึก	- - - ตา	- - หน้า โรง	- - - -	- - -เหมือน	- - - ทอง	- - - คำ	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - -เหมือน	- - -ทอง	- - -คำ	- - - -
โทน	โตนโตนปะปิ	โตนโตนโตนโตน	ปิปะปิโตนโตน	โตนโตนปะปิ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - พี่	- จ๊ะ - -	- เอ๊ย - -	- ร้อง - เล่น	- - - -	- - - -	- แล้ว - เดิน	- รำ - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - ไป	- ตาม - -	- กา - ชา	- - - -	- - - ของ	- - - นึก	- - - เลง	- - - -
โตน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - ของ	- - - นึก	- - - เลง	- - - -
โทน	โทนโทนปะปิะ	โทนโทนโทนโทน	ปะปิะโทนโทน	โทนโทนปะปิะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - ปาก	- นอก - -	- เอี้ย - -	- เค้า จะ ว่า	- - - -	- - - -	- สัก - เท่า	- ได - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - ก็ แล้ว	- แต่ - -	- น้ำ - ใจ	- - - -	- - - ของ	- - - เรา	- - - เอง	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - ของ	- - - เรา	- - - เอง	- - - -
โทน	โทนโทนปะปิ	โทนโทนโทนโทน	ปะปิปะโทนโทน	โทนโทนปะปิ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - เจ้า	- กรรม - -	- เอี้ย - -	- ทำ - ชั่ว	- - - -	- - - -	- ใส่ - ตัว	- เอง - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - ร้อง	- รำ - -	- ทำ - เพลง	- - - -	- - - - - จะ	- - - - โทษ	- - - - ใคร	- - - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - - -	- - - - - ตึง	- - - - -	- - - - - ตึง	- - - - -	- - - - - ตึง	- - - - -	- - - - - ตึง

[illegible][illegible]

ร้อง	- - - เฮ	- - - -	- - - เฮ	- - - เฮ	- - - โยน	- - - โย้น	- - - -	- - - ๊ว
โตน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	- - - ปะ	- โตน - โตน	- ปะ - โตน	- โตน - ปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ตึง

8. บทหลักเขาชวา

ร้อง	- - - ตัว	- ข้า - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -
โตน	- - - -	- - - -	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง	- ตึง - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - ที่	- - - ท่าน	- - - ปล่อย	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- ที่ - -	-ท่าน-ปล่อย
โทน	- - - -	- - - -	- - - -	- - - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - -	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	

ร้อง	- - เหลื่อน	- นก - เขา	- ขวา - -	- - - -	- - - ที่	- - - ทาน	- - - ปลอย	- - - -
โตน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน	- ปะ - โทน	- ปะ - ปะ	- โทน - ปะ	- โทน - โทน
กลอง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง	- ตึง - ตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - - ออก	- จาก - -	- เฉีย - -	- - กรง ทอง	- - - -	- - - -	- ปิน - ล่อง	- ลอย - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - สอง	- - - ตา	- - - ชะ	- - - ม้อย	- - - คอย	- - - แล	- - - หา	- - - -
โตน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

[illegible]

ร้อง	- - - คอย	- - - แล	- - - หา	- - - คอย
โทน	โทนโทนปิยะ	โทนโทนโทนโทน	ปิยะปิยะโทนโทน	โทนโทนปิยะ
กลอง	- - - ตึง	- - - -	ตึงตึงตึงตึง	ตึงตึงตึงตึง

ร้อง	- - จะ ร้อง	- ถาม - -	- เอี้ย - -	- เจ้า - เอง	- - - -	- - - -	- ก็ - เกรง	- ไร - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - เข้า	- ไกล - -	- กลัว - นาง	- - - -	- - - จะ	- - - บิน	- - - หนี	- - - -
โทน	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ	- - ปะ ปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง	- - - -	- - - ตึง

ร้อง	- - - -	- - - -	- - - จะ	- บิน - หนี	- - - เข้า	- ไกล - -	- กลัว - นาง	- - - -
โทน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- - - จะ	- - - บิน	- - - หนี	- - - -	- - - เข้า	- ไกล - -	- - - กลัว	- นาง - -
โทน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง

ร้อง	- - - เฮ	- - - -	- - - เฮ	- - - เฮ	- - - โยน	- - - -	- - - โยน	- - - วั็บ
โทน	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	โตนโตนปะปะ	- - - ปะ	- โตน - โตน	- ปะ - โตน	- โตน - ปะ
กลอง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - ตึง	- - - -	- - - -	- - - -	- - - ตึง

ภาคผนวก ข
การดำเนินการวิจัย

การร้องประกาศหน้าโรงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์เครื่องแต่งกายละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์รูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์ประวัติ และรูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

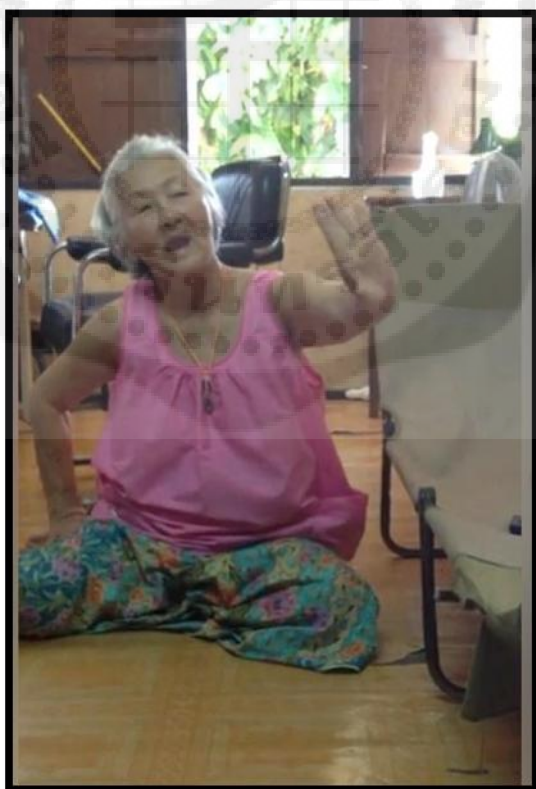
สัมภาษณ์การแต่งกายละครชาตรี อำเภอบึงสามพัน จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์เครื่องดนตรีและเสียงประกอบในการแสดงละครชาตรี อำเภอบึงสามพัน จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์รูปแบบการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

การสาธิตท่ารำในการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์โรงสำหรับการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์บทละครที่ใช้สำหรับการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

การสาธิตท่ารำในการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์ทำรำที่ใช้สำหรับการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

สัมภาษณ์เรื่องละครชาตรี

การผูกเสือกกลางโรงสำหรับการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

การตั้งพานก้านลพภูชาครุละครสำหรับการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

การตั้งพานก้านลพภูชาครุดนตรีสำหรับการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

ลักษณะการแสดงละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

พิธีกรรมการเชิญเครื่องสังเวียให้ขาดสินบนของละครชาตรี อำเภอวิเศษชัยชาญ จ.อ่างทอง

การขอขมาหลังจากลาโรงในการแสดงละครชาตรี อำเภอบึงสามพัน จ.อ่างทอง

ลักษณะการเดินทางไปทำการแสดงของคณะละครชาตรี อำเภอบึงสามพัน จ.อ่างทอง

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายสวธา เสนามนตรี
วัน เดือน ปี เกิด	7 เมษายน 2527
ที่อยู่ปัจจุบัน	39 หมู่ 1 ถนน รังสิต-นครนายก ต. คลองหก อ. รัษฎา จ. ปทุมธานี 12120
ที่ทำงานปัจจุบัน	คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน	นักวิชาการศึกษานาฏศิลป์ไทย
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2554	ศษ.บ (นาฏศิลป์ไทย) จาก มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี
พ.ศ. 2554	กศ.ม. (สาขาศิลปการแสดงศึกษา) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ